

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

1954

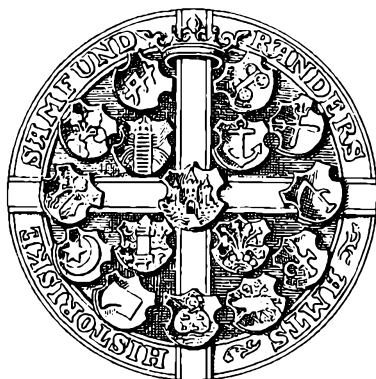

HISTORISK AARBOG FRA RANDERS AMT
XLVIII

HISTORISK AARBOG

FRA

RANDERS AMT

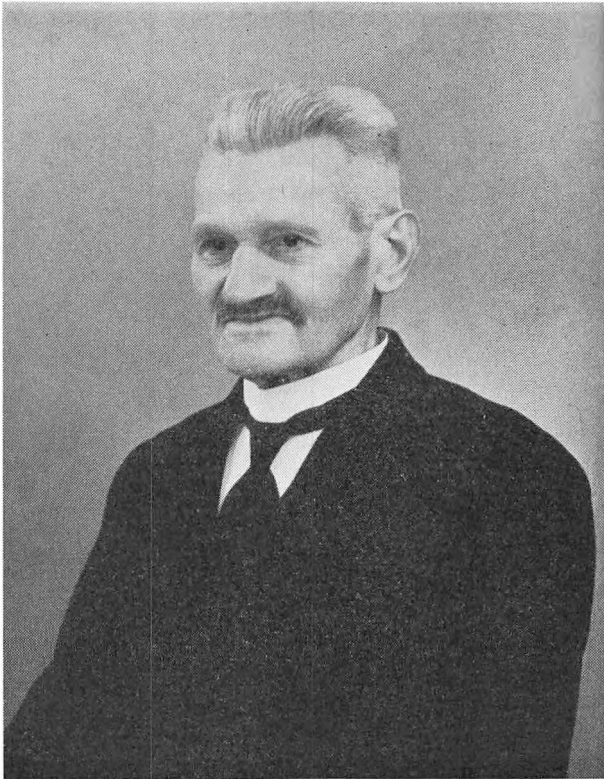

1954

**XLVIII aargang af »Fra Randers Amt« er udgivet af
Randers Amts historiske Samfund under medvir-
ken af Randers Museums historiske afdeling**

Trykt i 900 eksemplarer i C. J. Rye's Bogtrykkeri paa
glittet tryk E nr. 4014 med Garamond Intertype

DENNE AARBOG TILEGNES
LOKALHISTORIKEREN AAGE SØRENSEN - MELLERUP

Aage Sprenger

Viernes Gaader

AF MARTIN A. HANSEN

Udertegnede er glad for med et Bidrag her at kunne deltage i Hyldesten af den nu firsaarige gode Forsker, Gaardejer Aage Sørensen. Jeg kender ham ganske vist kun som Skribent, men til Gengæld har det for en yngre, der anderledes kort og ustadigt har puslet med lignende Sager, været saa spændende at møde Frugterne af Aage Sørensens næsten livslange Studium i Marken, bogstaveligt i Markerne. Jeg tænker her først og fremmest paa Aage Sørensens Opsporing af Ødekirker, hans Ideer og Fremgangsmaade. Det er paa sit Felt et vigtigt Pionerarbejde, men jeg tror ogsaa, at det mer og mer vil komme til at staa interesserede klart, at en lignende Fremgangsmaade — om ikke altid samme Teknik — er nødvendig ved Opsporing af Levn fra vore fjernere Forfædres sakrale Vaner og vil fremme Erkendelsen af, at disse tit gaadefulde Rester altid er komplekse Fænomener.

Hvad jeg mener med dette Udtryk, haaber jeg at kunne klarlægge lidt senere. Den følgende Behandling vil nemlig hovedsagelig angaa nogle af de Problemer, der hører sammen med Aage Sørensens Tolkninger, uden at den dog kan blive saa rig paa nyt og solidt Stof som hans egne Fremstillinger.

Disse er jo tit nærmest ordknappe, lidt mutte i Stilen, men virile. Skønt klare kan de blive noget utaalsomme over for den mindre vidende Læser, der ikke har megen Plads til at puste lidt mellem de tæt pakkede Kendsgerninger. Det gælder især Hoveddokumenterne, de to stofrige Afhandlinger om Ødekirkerne i Aarvog 1938 og 39 — Materialet deri var ogsaa stærkt nok til at fylde et svært Bind. Men en grundig Læser vil bemærke, hvordan der i Aarvog 47s Gen-tagelse af Blenstrupskildringen er kommet Luft over Fremstillingen en naturlig og god Sprogbrugers. Og jeg kan ikke nægte mig den Fornøjelse at fremhæve et af Aage Sørensens seneste Arbejder, »Gadebassen«, i Aarvog 53, der under en stilfærdig og grundmuret

Beskrivelse uventet for Læseren aabner vide Perspektiver. En af Lødighed og til Formen ligefrem klassisk Afhandling, der kunde fortjene at indlemmes i Læsestykker for større Skolebørn.

Men naar Stoffet rigtigt bugner, og Pladsen er trang, nærer Aage Sørensen ligesom Thorkild Gravlund megen Uvilje mod den Fyldkalk og de knapt saa væsentlige Mellemlid, som dog en mindre bevandret Læser kan trænge til. Man bemærker ogsaa, at han kun modvilligt bruger det personlige og ellers elskede Stedord »jeg«, men i en Sætningskæde kan gøre smaa stive Dansetrin for at undgaa det og forblive i en meddelende Anonymitet. Stoffet skydes frem, Beskrivelsen tilbage, men en djærv Karakter slaar alligevel altid igennem, blegt er det ikke skrevet. Og næsten altid fornemmer man de udstrakte Syner, der er Inspirationen, ogsaa naar man følger med gennem Arkivers tætte Krat af Oplysninger — hvor denne lærde Mand bevæger sig med en lignende Sikkerhed som samme praktiske Mand paa Agerskifterne i det fri. Hovedsigtet fortabes ikke. Et saadant mangler jo helt i adskilligt lokalhistorisk Skriverseri — uden at man dog skal rynke paa Næsen deraf, for udi Fortidskundskaben har hver funden Tøddel Værdi. Men i Aage Sørensens Stykker er man altid paa Vej mod noget væsentligt. Allerede hans Emner røber en Udvælgelse, og jeg gad vide, om man ikke af hans Artikler fra i hvert Fald det sidste kvarte Aarhundrede kunde binde en Krans om et fælles Hovedtema. Han er altid paa Jagt efter samme Skat, den gaadefulde Kærne i fjerne Forfædres Tænkemaade. Der er i ham et Stænk af det monomane, som tit hos ægte Forskerkarakterer.

I det fremlagte Stof opstaar da jævnlige en Spænding. Den klare Idé brydes med det rige, men træge Materiale. Aage Sørensens Hypoteser og Slutninger kan være omstridt, og jeg skal da ogsaa her bekende en og anden modstridende Opfattelse, men hans Indsats staar og falder ikke med dem, og forøvrigt findes der ikke her i Skandinavien noget Hoved, der om det gamle nordiske Hedenskab ved saa sikker Besked, at det overlegent kan afvise Aage Sørensens Synspunkter som fikse Ideer. De berettiger til Drøftelse. Men afgørende er, at det hos denne Iagttagere ikke er svært at skelne mellem fremlagt Materiale og Deduktioner paa Grundlag deraf. Følgelig kan man maaske bestride, at det ret er lykkedes ham at føre Beviser for et bestemt hedensk-social System bagom Kirkerne. Men det anfægter ikke i mindste Maade det nye, førstehaands Stof, de mange Ødekirkers Tomter. Det er solidt, bryder nye Baner og er brugbart for andre Forskere. Tilmed er Materialet med fast og skønsom Aand opdelt i

sikre, vagere og helt udflydende Vidnesbyrd, og Aage Sørensen bærer Forskernavn som en rigtig Hæderstitel.

Først vil jeg korteligen omtale Betydningen af disse Fund, hvis Værd er staaende — idet man hvad Detailler angaar hellere maa hen-vise til Aage Sørensens egne Afhandlinger tidligere i Aarbogen.

Han har altsaa paavist op mod 30 helt sikre Tomter efter forsvundne Midelalderkirker. Inden for Ommersyssels fire østlige Herreder, hvor Tallet paa de nuværende Kirker er 42. Men Ødekirkernes fulde Antal i dette Omraade ligger formentlig nær dette, idet Aage Sørensen har Vidnesbyrd, løseligere eller helt vage, om endnu en lang Række forsvundne Kirker.

Selv om man nu ene holder sig til de førstnævnte og ganske troværdige, er der Tale om et saa paafaldende Forhold, at det maa faa svære Følger for vor Opfattelse af det middelalderlige Kirkebygningssværk, af Kristningens sociale Sider, af vort Lands ældste Sogneinddeling og maaske af selve Landsbyen som ikke blot en social-økonomisk, men ogsaa som en mulig kultisk Enhed.

Nu kan man jo ikke fra Ommersyssels Forhold uden videre slutte til det øvrige Lands. Paa den anden Side kendes der Ødekirketomter fra mange Dele af Landet, og da Ommersyssel næppe i den Henseende afveg iøjnefaldende, før Aage Sørensen tog fat og her mangedoblede Antallet af kendte Tomter, er det en rimelig Antagelse, at der talrige Steder i Riget maa findes endnu ukendte Kirkepladser, hvoraf en stor Del skulde kunne identificeres ved lige saa grundige Studier.

Man kunde i denne Forbindelse gøre opmærksom paa den Mængde af sammensatte Stednavne, hvori Kirke- indgaar som Forled. De kan give en topografisk forskende meget at spekulere paa, idet aabenbart ikke nær alle disse Navne — der kan forekomme meget langt af Led fra nu staaende Kirker — kan forklares som Mindelser om Kirkegods, udlagt i Fortiden til de nu velkendte Kirker.

Forøvrigt maa Tanken under Syssel med disse Steder undertiden fristes af Meninger, der er beslægtede med Aage Sørensens Teorier, idet disse uforklarede Kirkenavne jævnligt træffes i bestemte Miljøer af andre gammelagtige og sakralt klingende Navne. I Strøg ikke langt fra mit sjællandske Bosted findes ikke mindre end tre Steder, hvor Kirkebjerg eller Kirkehøj — uden at ligge en nuværende Kirke nær — følges med en Vigaard. Det er Tilfældet ved Abbetved i K. Saaby Sogn, Voldborg Herred, hvor en Bæk, fra gammelt kaldet Helligrenden, løber lige ned for Vigaard og Kirkebjerg. I Vellerup Sogn, Horns Herred, træffes Vigaard (dog skrevet Viggard) nær

Kirkehøj (der ikke synes at kunne have sit Navn som et Karakteristikum fra Kirken, da der ligger en anden og meget større Høj nærmere denne) og endvidere op til Skjoldbjerg. Og i Stenlille Sogn, Merløse Herred, er der en Kirkehøj og en Vigaard, der hører til en rig Klynge Navne: Galtebjerg, Hestbjerg, Frøbjerg, Frølund, Hjortebjerg og Saltofte med gammel Helligkilde. Og en god Milsvej fra dette Felt ligger der i Vinskoven i Skamstrup Sogn en Kirkebakke, nær andre sære Navne, f. Eks. Pugebjerg, Dansbjerg, Ærtebjerg, Hjortebjerg, Firetønderstenen — som Traditionen vil paastaa er et gammelt Fællesting for Bønder fra de fire Herreder, som støder sammen ved denne Skov, nemlig Slagelse, Skipinge, Tuse og Merløse. Men tæt op til Vinskoven ligger — med endnu en Skok mærkelige navne — det Ulvig, hvis sakrale Herkomst H. V. Clausen stædigt stredes for (i Holbæk Amts Beskrivelse og i den store Afhandling om Lev-Byerne i Aarborg f. n. Oldkyndighed 1916) — thi efter hans Mening var det et Ull-Vi — men uden at han tilsyneladende var opmærksom paa den nyttige Støtte han kunde have faaet af de her anførte Navne med Vinskovens Kirkebakke i Spidsen.

Der er adskillige andre Eksempler, men jeg kan sluttelig nævne, at ogsaa det kirkeløse Lejre har haft sin Kirkehøj, i Følge med Hestbjerg, Frisbjerg, Hjorterenen, Ærtedalen, en Blodhøj lige uden for Sognegrænsen.

Men for at vende tilbage til Ødekirkerne, saa kan det nok siges, at Aage Sørensens Resultater ikke blot er æggende, men af næsten tvingende Natur, idet Historieforskningen om vigtige Forhold i ældre Middelalder ikke kan udtale sig med nogen Sikkerhed, før saa store Dele af Landet er gennem søgt, at deraf stabile Oplysninger er skaffet om den almindelige Sognestruktur i de fjerne Tider.

Slagkraften i Aage Sørensens Materiale skyldes, at Undersøgelsen inden for et nøje afgrænset Landomraade kan anses for nær fuldstændig. Det viser sig altsaa, at en kontinuerlig topografisk Fremgangsmaade og en grundig Lokalbeskrivelse udkrystalliserer almene Synspunkter, hvad der peger videre ogsaa til andre Studieomraader og understreger Topografiens Værdi som en grundlæggende Kundskab.

Under Søgen efter førkristne Kultspor har ogsaa andre gjort Brug af Vandring i Marken, af Topografien, f. Eks. H. V. Clausen, Gudmund Schütte, Vilh. la Cour og Svend Aakjær. De har gennemgaaende opereret over større Omraader og med mere spredt liggende Steder. Aage Sørensens har, som han engang skrev, maattet holde sig til det, der kunde naas paa Cykel paa en Dag. Han har lagt Sogn til

Sogn i et sammenhængende Omraade, og hvad hans Stof da maatte savne i Forskelligartethed, har det vundet i Fasthed.

Omkring Ødetomterne giver han jævnlige fyldige Oplysninger om Terræn, Jordbund, Orientering, Bebyggelsen og dens Skiften, og her i Landskabet indplantes saa de antikvariske Forhold. Jeg tror, disse Øjesyn har meget at sige, ikke bare for en Læsers Forstaaelse, men mange Øjesyn af Stederne føjet sammen er et vigtigt Middel til at komme de gamles Tanker paa Sporet.

Nu kan man ofte nok mærke mellem Linjerne, at Aage Sørensen om disse Herreders Topografi maa vide uhyre meget mere, end han finder det nødvendigt at bruge i Beskrivelser. Mangt han aldrig har faaet skrevet, men maaske mundtligt har givet videre. En saadan Kundskab, der ikke erhverves i Studerekammeret, men mest under talrige Ture, bestandig vokser, stadig forfines af Oplevelser i Landskabet, af Døgn- og Aarstiders Skiften, af Gensyn med Steder under nye Omstændigheder, af tilfældig Snak ved Vejkanten, hvor ogsaa Folkegemyt kommer til at lyse som Natur, al denne meget sammensatte Viden er ikke blot en oplivende Baggrund for Forskerærinder, men er ret beset en videnskabelig Basis.

Og dermed begyndte jo engang det hele. Da for nær fire Aarhundreder siden en anden Sørensen fik den kolossale Opgave at skrive sit Riges Historie, nemlig Anders Sørensen Vedel, besluttede han at tage Stav i Haand og først gennemvandre Landet, thi hvorledes, var Vedels Tanke, skulde han kunne skildre Historiens Hændelser uden med egne Øjne at have set de Levn, de havde efterladt og de Steder, hvor de var udspillet?

Anders Vedel var en af de første, der tænkte saadan, men ikke den første, et Par engelske Historieforskere havde kort før taget Staven og var gaaet ud i deres Land. Noget nyt, men helt i Tidens, Renæssancens Aand. Og Opgaven mislykkedes nok for Vedel, men af hans Idé udspringer alligevel det mægtige antikvariske Indsamlingsværk, der tager Fart i de næste Generationer, reddende saa store Værdier, bl. a. de islandske Haandskrifter. Rejsende drager ud at studere Landet. Snart viser nyfødte Videnskaber sig, Arkæologien, Runologien, Stednavneforskning, Myteforskning og andet, alle Børn af den antikvariske Topografi. Vi kan med Glæde tænke paa, at vort Land i dette Værk hørte til de førende og blev inspirerende for andre.

Topografi er en flersidig Kundskab — maaske var ved denne Lejlighed Topologi, Stedkundskab, et bedre anvendt, men ogsaa mere uvant Ord — idet en topografisk Egnsskildring tager baade Naturforhold og Menneskeliv med og da ogsaa omfatter det historiske.

Disse Egenskaber er vel Skyld i, at Topografien som saadan mest hører til de praktiske Kundskaber, og at det kun er enkelte Sider af den, der er opdyrket som rene Videnskaber.

Understreger man af særlig Interesse det historiske, bliver Topografien en Fortidens Miljøskildring, Levns, Overleveringers, Navnes Miljø. Som saadan bliver Egnstopografien et egentligt Virkefelt for historiske Amatører. Kun faa magter at gøre slige Erobringer paa de cederede Forskningsfelter som en Aage Sørensen, men mange kan til Fuldstændighed lære at kende de synlige og overleverede Ejendommeligheder i et begrænset lokalt Omraade, hvad der er en vigtig Mission og tit fyldestgjort, selv om dens Frugter ikke kommer paa Tryk, bare de paa en eller anden Vis gives videre til andre, som smittes af Interessen.

Der er stadig lidt at redde, som hverken Registreringer eller Arkiver har faaet med. Har man selv prøvet at gaa mindre Landomraader virkelig systematisk igennem og derunder fundet Levn, der aldrig har været registreret, vil man vide, at det paa kortere Sigt er fuldstændig uoverkommeligt for Museernes Folk, naar det drejer sig om hele Landet. Noget lignende gælder Navnestof og Folkeminder, hvoraf der endnu gemmes Rester, som er uoptegnet, gerne hos de ældste og bare enkelte af dem, men muret inde dybt i Erindringen som Jomfruen i Borgvæggen.

Maaske vi ogsaa har stolet lidt vel meget paa Arkiverne og, paa-virket af Abstraktionstendensen i de historiske Forskninger, regnet for trygt med, at bare et døende Navn var reddet ind i Arkivet, var det lige saa vigtigt for Fortidskundskaben, som hvis det fortsat var i Live. Men betragter man et Landskab, hvori en Banke løfter sig, er det for Eftertanken ikke ligegyldigt, om den Banke er navnløs, eller om den hedder Stolsbjerg eller har et andet ældet Navn. Det giver Stedet Dybde, en Dimension mere. Levende Navne har ogsaa en hemmelighedsfuld Mission, de er som Spindelvæv, der indfanger Mindelser. Eller de med deres Klang kalder det begravne op af Erindringen. Levende Navne bevarer meget andet end sig selv.

Men vort Land bliver stadig fattigere paa arvede Navne og dermed paa aandelige Ejendommeligheder. Den almindelige Egnsviden, man før blev dygtigt opflasket med fra Barnsben, har længe været i rivende Tilbagegang i vor Befolkning. Folk kommer ikke mer ud i Krogene, Stier, Kilder, Kær og meget andet forsvinder. Navne damper bort af Markerne. Andre Nyttekrav end Fortidens, andre Maal og Former for Færdslen, anden Slags Hjemmeliv, berøver i vor Tid Folkelivet en krydret Flora af Viden om Stederne, og det der skal

være hændt der, alt det der endnu i mange norske, svenske og islandske Bygder stadig blomstrer. Var det ikke for vore jordfaste Fortidsminder, vilde Danmark være paa Vej til at blive et Nybyggerland. Meget andet gaar tabt end bare denne Stedsvidens Indhold.

Her har da de enkelte interesserede en vigtig folkelig Mission, at være Arvebærere, indhøste, bevare, give videre, hvad der bliver stadig mere nødvendigt. Og her skal man jo ikke tro, at Notater paa Papiret er det eneste saliggørende. Mundtlighedens Brug er anderledes vigtig for det afkræftedes Liv. Døende Navne maa bruges af Munden. Folkepsykologien er indviklet. Og ligesom Børn, der altid under Ærinder har udførlige Sedler med, ikke lærer at huske, har Indsamlingsbegejstring i Generationerne før er paa een Gang opløftende og tragisk. Meget blev sandelig reddet, men mangt blev dræbt derved. Visen døde paa Læben, naar den var sunget for Optegneren.

Men at vedligeholde den intime Stedskundskab er ogsaa en videnskabelig Tjeneste, omend beskeden. De manges lokale Sysse holder derved Forskningens Muldjord iltet. Topografien — i denne vide Betydning — maa for visse Fortidsvidenskaber være, hvad Natur er for Malerkunst, Menneskeliv for Digtning, et Ophav man stadig maa vende tilbage til, til Fornylse og Styrkelse. Al Videnskab om det menneskelige før eller nu maa engang imellem vende tilbage til et primitivt Stade for at genopdage det mangfoldige, brogede, modstridende, virkelige i Tilværelsen. Forskningen maa nok af de nødvendigeste Grunde udvikle en forenkende, systematiserende Abstraktion. Men i sin yderste Udvikling betyder den Døden for Forstaaelsen af det fortidige. En Viden kan blive saa speciel, at det faktisk er, som om man intet vidste.

Man har da ogsaa Indtryk af, at nogle af Fortidsvidenskaberne i stigende Grad vender sig mod Topografien, Fænomenernes sammensatte, livfulde Miljø. Disse Kundskaber har i Generationer bestræbt sig for at opnaa en saa differentieret Formsystematik som muligt, en raffineret Teknik, en formel sikker Analyse, stabile kronologiske Ordninger. Den traditionelle Udstillingsform af Sager i Museernes Montrer er et sandt Billede af Bestræbelsen og dens Resultater. Det er Systematikens Orden, Montrerne afbilder, ikke Fortiderne og deres Orden. Tre Stenøkser, der af systematiserende og daterende Grunde er udstillet sammen i en Montre, kan dog stamme fra tre indbyrdes vidt forskellige Tankekredse. Den ene kan være en tabt Arbejdsøkse, den anden en Gravgave, den tredje en Offergave til Magterne. Først naar Museet viser de særlige Omgivelser, hvori de to

sidste er fundet, har Gæsten Mulighed for at forstaa, at de fortæller noget helt andet og tredje end den første Økse.

Et nyt Udstillingsprincip, med dette Formaal, er begyndt at vise sig — i udpræget Grad i nogle store udenlandske Museer. Der er sikkert Tale om mere end bare en Populariseringsbestræbelse. Det er selve den videnskabelige Opmærksomhed, der drejes. Man viser Fundene samlede, prøver at tage selve Fundstedet med, afbilder Landskabet omkring eller rekonstruerer i Modeller ligefrem Miljøet.

Ved Læsning af yngre svenske Stednavneforskere bemærker man, at flere af dem er Fodsportsfolk. De giver sig helst ikke af med Tolkningen af et gammelt Sognavn, før de har travet Sognet igennem og set alt med egne Øjne. Adskillige Arkæologer synes ogsaa at interessere sig stadigt mer for Fundmassens levende Variabilitet, hvilket inddrager Topografien, Miljøet. Og naturligvis maa Fundsted og Omgivelser ofte være et Fænomen af lige saa høj Rang som Fundsagerne selv. Fundet er da et kompleks Fænomen, der hører flere forklarende Sammenhænge til. Miljøet følger det ind i en helt anden Forskelsorden og Lighedsorden end Formsystematikken gør. Imidlertid kan man ikke sige, at den sammenlignende antikvariske Topografi endnu paa langt nær er saa udviklet som Formsystematikken.

Man maa regne med, at ethvert betydende Jernalderfund, ikke mindst hvis det er af sakralt Præg, i særlig Grad er et Fænomen af kompleks Natur. Her spiller ikke alene Landskabet en Rolle, som for alle Ting Mennesker engang med Hensigt har nedlagt et bestemt Sted, men da en Del af vore Stednavnetyper og folkelige Overleveringer utvivlsomt gaar tilbage i Jernalder, maa man tage i Betragtning, at Fundets saa at sige sjælelige Omegn muligvis har fastholdt Erindringer om det, at det kan have Forbindelse med Sogne- eller Herredsstruktur, med bevarede Navne eller Sagn, rimeligvis i fordrejede eller udviskede Former. Det sidste betyder, at hvert af disse Fænomener igen er af kompleks Natur, hvert maa indsættes i et forklarende Miljø, og at man da ved Eftersøgning maa have et overordentligt stort Fond af sammenlignende Materiale at gribe til.

Jeg har opholdt mig ved det topografiske saa længe, fordi jeg tror, at en udviklet sammenlignende Topografi er et uundværligt Middel ved Opsporing og sikker Identifikation af sakrale Levn, Pladser, Navne eller andre Slags Minder. De fleste af den Slags Levn er tvetydige eller mangetydige, naar de studeres enkeltvis. Det er tilmed sandsynligt, at en Frekvensmetode og en sammenlignende Teknik anvendt paa et overmaade stort Materiale — og det største er Navnene — vilde afsløre, at der til gamle Sakralbetegnelser regelmæssigt

hører visse Navne, man ikke havde drømt om at se i den Forbindelse — ligesom en vildfremmed Iagttager, der ikke vidste andet, næppe vilde drømme om at sætte Betegnelserne for vore Gudshuse og deres Dele, Kirke, Kor, Alter, Triumfbue, Skib, Vaabenhus, Taarn o. s. v. i Forbindelse med Det nye Testamente.

I hvert Fald var den sammenlignende Topografi værd at forsøge, efter at andre Veje har vist sig lidet farbare, eller tværtimod for nemt farbare, idet det er gaet strygende med Paastandene. Alene i dette Aarhundrede er der i Skandinavien og Tyskland fremsat saa mange indbyrdes ufordragelige Teorier om gammelnordisk Hedendom, at man kunde tro, det drejede sig om mange forskellige Folkeslags Fortider. De sparsomme litterære Overleveringer er tygget igennem paa nær alle tænkelige Maader, og Folkloren er ikke sjældent anvendt til Fantasier, der, hvis de ikke var fremsat af agtede lærde, vilde have bragt sin Mands Forstandighed i Vanry. Vi ved meget mere om Jernalders Mytologi nu, end man gjorde paa Grundtvigs Tid, men lidet aldeles fast. Analyser af den gamle Folkepsykologi og dens Stilling til det hellige har bragt meget værdifuldt Stof frem. Men ved vi lidet om de forskellige religiøse Retningers Kultformer og Ritualer, saa er den sikre Kundskab om Kulturorganisationerne, deres Udvikling op gennem Jernalder, deres sociale Aftrapning op gennem et ogsaa foranderligt Samfund endnu meget mindre. Det er især det sidste, der har Interesse i Forbindelse med Aage Sørensen.

Med Betragtningerne over Topografiens Muligheder kunde egentlig dette Indlæg slutte. I Studiet af Fortidens Tro er der altsaa fremkommet meget vigtige Arbejder, ogsaa herhjemme, men ligesom de deraf dragne Slutninger tit er saare forskellige, ligger ogsaa disse Arbejders fastere Resultater meget spredt hen, ikke mindst Frugeterne fra Undersøgelser af det socialsakrale. En fælles samlende Metode er endnu ikke udviklet, og Teorier, der har en vis Mulighedsværdi og ikke strider mod fundamentale Kendsgerninger, kan ikke endeligt hverken afvises eller bekræftes. Det gælder ogsaa Aage Sørensens. Men i disse er der et Synspunkt, jeg finder særlig interessant, og jeg vil da korteligt prøve at tage Stilling til enkelte Træk i dem.

Enhver trofast Læser af Aarbogen vil vide, at Aage Sørensen har videregaaende Ideer med Opsporingen af Ødekirker. Han har maa-ske flere Forskermotiver, men et vigtigt er dette, at Ødekirker giver særlige Muligheder for at finde Spor af hedenske Helgpladser, idet han gaar ud fra, at Kirkerne ofte maa være lagt paa gamle Sakralsteder — støttende sig til Gregor den Stores tolerante Raad til de

angelsaksiske Missionærer, at de kunde indvi hedenske Templer til kristne Kirker, da Foden helst vandrer ad vante Stier.

Nu kan man dygtigt tvivle paa, at Gregors Raad er en gyldig Rettesnor for Studier i Norden, hvis Kristningsværk falder nær et kvart til et halvt Aartusind senere, ligesom der i Mellemtiden var sket meget i Kirken, bl. a. havde to stærke Vækkelsesstrømme stormet igennem den, hver Gang skærpene Omvendelsesbegrebet, hvad der tydeligt fremgaar af vore to nærmeste litterære Vidnesbyrd om Missionen i Norden, Rimberts Ansgarbiografi og Adam af Bremens to Aarhundreder yngre Hamburgshistorie. Deres Mentalitet ligger en Praksis som Gregors meget fjernt, ligesom vi ikke i nordisk Overlevering har eet ubestridt Eksempel paa saadan kristen Overtagelse af hedensk Hellighus — Aage Sørensens Eksempel fra Guterlagen er ikke ubestridt og handler heller ikke om en typisk Situation. Imidlertid er disse Indvendinger ikke af særlig Betydning, da Aage Sørensens Tanke i lange Tider har været mange lærdes — at Kirkejord ofte er gammel Vigrund — og faa tør tvivle paa, der maa være noget om det. Men Spørgsmaalet er saa: I hvor stor Udstrækning gælder det, hvor mange Kirker, og hvilke Kirketyper?

Naar Opgaven var at identificere gamle Helliggrunde i dette Omraade, kan man maaske sige, at Materialet lider af en Mangel, idet Fænomenerne ved de nu staaende Kirker ikke er medtaget. Aage Sørensens Grunde til først at gaa til Ødekirkerne er dog klare. Her ha-ster det, Tomterne ødelægges mer og mer. Her kan man ogsaa forvente at finde Navnestof og Ejendomsstrukturer bevaret i nok saa primitiv eller oprindelig Form. Endelig giver Ødekirkerne en bedre og billigere Muligheder for Gravningerne.

Arkæologiske Undersøgelser skulde altsaa fuldstændiggøre Aage Sørensens Forskninger. Men her har Fagfolkene skuffet ham. Det maa jo ogsaa siges, at intensiv Opdyrkning stadig forringer Mulighederne paa mange Tomter, og i eet Tilfælde maa interesserede fuldt dele Aage Sørensens Skuffelse, nemlig hvad angaar det mærkelige og enestaaende Fund af et rundt Stenfundament og Ildsted under Blenstrup Kirketomt (Aarvog 38 og 47). Ved en forjaget Under-søgelse led vor Viden muligvis et stort Tab.

Hvad det runde Stenfundament egentlig var, arister jeg mig ikke til at udtale mig om, udover man med Aage Sørensen maa finde det mest sandsynligt, at det var Rester af en sakral Indretning. Daterer Potteskaar det til Folkevandrings-tid, tør jeg dog ikke med ham tro, at det kan være en Hovtomt, at Navnet Hov her kan bruges, ligesom efter min Mening Aage Sørensens Opdagelser i Kirketomtens nære

Omegn tyder paa, at Hovteorien kun kan bruges med yderste Varsomhed. Der er ved Blenstrup aabenbart Tale ikke om eet, men om en Gruppe Helligsteder, og det turde forekomme mange Steder, og det gør Tanken om centraliseret Kultus i et Kulthus lidet sandsynlig for disse Steders Vedkommende.

Betydningen af Ordet Hov er i moderne Drøftelse, ogsaa videnskabelig, tværet en Del ud. Det er lige ved at blive en Fællesbetegnelse eller et Synonym for forskellige iøvrigt ukendte hedenske Bygværker af sakral Natur, Ahls, Hleidra, Hørg, Hyllæ og maaske Vi. Til Helligsteder med kunstig Udbygning maa vi nok ogsaa regne nogle af de Steder, i hvis Navne der forekommer Ord som Høj, Gærde, Stav, Stolpe, og man kan jo ikke vide, om der ikke meget godt kan have været kunstige Indretninger paa Helligsteder, i hvis Navne Lund, Ager, Tun, Toft, Bjerg indgaar, samt i endnu en Slump af Helligstedernes Vrimmel. Imellem alt dette maa Hov regnes for en Specialitet, som de gamles Terminologi da ogsaa tydeligt skiller fra Hørg, Stavgærde, og hvad der i middelalderlig Litteratur nævnes af Sakralsteder.

Om Konstruktion og Brug af Ahls, Hyllæ, Hleidra, Stolpe m. m. har man kun interessante Gisninger. Hørgen synes at have kunnet forekomme som baade stensatte og tømrede. Ved Udgravning af en øde Jernaldergaard ved Sostelid i Sydnorge for faa Aar siden blottedes en kæmpestor Stensætning, som en meget ophøjet Syld til et Langhus, men uden Spor af Bygning eller anden Nyttebrug. Imellem Stenene i den ene Ende stod en Stenøkse, aabenbart et helligt Stykke, og man formodede da, at Stensætningen var en Hørg (Anders Hagen: »Studier i jernalderens gårdssamfund«, Oslo 53). Ellers ved man ingenting om Hørgen. Og hvad med Hovet?

Af Ørbyggersagas navnkundige Skildring fremgaar det, at Hovet paa Island var et sulebaaret Langhus, til Forsamlings Brug, og med en Tilbygning, som et Kor, i den ene Ende, her stod Stallen og Gudestøtterne. Tomter efter Langhuse af den Type fandt Daniel Bruun og lærde Islænderne en hel Række af paa Øen for en Menneskealder siden. Men som man nu betvivler Ørbyggersagas Paalidelighed, har nyere Arkæologi pure forkastet disse Hovtomter (Aage Roussell i »Forntida gårdar i Island«), uagtet dog endnu kun een af dem er efterundersøgt paa moderne videnskabelig Vis. Derimod anerkendes en kvadratisk Hustomt ved Sæbol i Dyrefjord i Nordvestisland som mulig Hovtomt. Man har dog Indtryk af, at Anerkendelsen hviler paa et nu raadende Dogme om, at saadan skal en Hovtomt se ud, eftersom Arkonas og Gammel Upsalas Hovtomter er saadan. Af disse er

Tomten efter Rygboernes Tempel, ved Arkona, klarest i de udgravede Spor og rigest oplyst litterært, nemlig af Sakse. Imidlertid var Svantevits Hjem jo et vendisk, et slavisk Kulthus, det hørte en anden Kulturkreds til, og foreløbig har vi ingen særlig Ret til at tro, at det har svaret til almindelige nordiske Hov. Tværtimod kan den kvadratiske Tomts Lighed med Upsalas nemt skyldes østlige Paavirkninger, som Upland modtog i Vikingetid. Tilmed er Udgravningsbilledet af Upsalatemplets Tomt meget uklart og svarer ikke ret godt til den velkendte Rekonstruktion af »Hovet«, hvad flere Kritikere har peget paa. Endvidere kan det ene berømte Stolpehul under Jelling Kirke ikke garantere, at her var et Hov. Dette gælder flere uklare Spor under Kirker. Men sad ikke nævnte Anskuelse om Hovets Udseende saa fast, skulde jeg næsten tro, at man havde regnet det ældste af de to stavbyggede Langhuse, man i Fjor Efteraar fandt under Snoldelev Kirke paa Sjælland — endnu ikke publiceret — for et førsteklasses Hov.

Meget strengt taget ved vi intet om, hvordan Hovet saa ud. Men stoler man en Smule paa de gamle Beskrivere, saa man tillægger i hvert Fald stadigt gennommende Træk nogen Troværdighed, saa kan Sagaerne oplyse, at Hovet var en hellig Forsamlingsbygning. Blot og Gilde foregik indendørs under alle Deltagernes Medvirken. Arkona derimod, og rimeligvis Upsala med, var Præstekulthuse, hvor Folk ikke kom ind.

Hovet hører sammen med en Centralisation og særlig Udformning af Kulten, maaske under Fjernvirkning fra Kristendom, men nok især knyttet til en øget politisk Koncentration op mod Vikingetid. Hovet er sikkert ikke særligt gammelt. Der er norske Forskere, som mener, det højst rækker tilbage til 700. Dette rimer med, at Navnet næsten ingen Indslag har haft i Danmarks By- og Sognavne, men talrige i norske, svenske og islandske.

Enkelte har deraf sluttet, at Danskerne maaske ikke har kendt ret meget til Hov eller har haft andre Navne til det. Men her har Svend Aakjær med sine Studier over Hovgaarde og Begrebet Hoveris Udspring bragt nye Synspunkter ind. Dette Arbejde har Aage Sørensen fortsat. Ved et Par Ødekirker — i den Henseende er Blenstrups Billede ikke klart — har han fremdraget urgamle, saare interessante Ejendomsforhold, Opdeling af Bol under Omstændigheder, hvor nok det hele bedst forklares ved, som Aage Sørensen gør, at her har eksisteret en centraliseret Kultform med Jordejendom og Organisation, der umiddelbart er overtaget af Kirken.

Jeg tror langt fra, at der her foreligger en Bevislighed for, at der

almindeligt har staaet Hov, hvor der nu staaer Kirker. Men et fyldigt og sigtet Materiale af den Art maa være den bedste Hjælp til Opsporing af Kirkesteder, hvor der kan være Tale om umiddelbar kristen Overtagelse af hedensk Vi-Ejendom, et Arveforhold, der er af megen historisk Betydning.

Til den Ende er imidlertid en Paavisning af Tidens Kontinuitet lige saa vigtig som en Viden om Stedets Kontinuitet. At der har været Kontinuitet mellem hedensk og kristent Kultsted baade i Sted og Tid er paavist ved Gammel Upsala og Jelling, saa sikkert vist, som det kan gøres. Men foreløbig er det ogsaa kun sket disse to Steder i Skandinavien, der begge engang har haft uhyre Betydning, hvorfor man ikke uden videre kan slutte til beskednere Kirkepladser.

En lang Række af vore Kirkebyer har Navne med Minder om Hedendom, f. Eks. Næraa, Torsager, Torslunde, Onsild, Onsbjerg, Odense, Viborg, Gudme, Gudbjerg. Det var rimeligt at tro, at Kirken disse Steder ligger paa gammel Vigrund. Indtil videre kan vi bare intet vide om, hvorvidt det hedenske Kultsted har været i Funktion, lige til Kristendommen kom. At Byerne beholdt deres kraftige hedenske Navne kunde maaske tyde paa det modsatte.

Men for al Tale om kristen Overtagelse af hedensk Sakraleje maa det være en Forudsætning, at en Tidens Kontinuitet kan sandsynliggøres, helst bevies, det sidste kan den vel kun ved Spadens Hjælp. Og hvad nu det desværre spolerede Blenstrup angaar, saa synes altsaa Potteskaar at kunne datere den runde Stensætning til Folkevandrings-tid, hvilket vil sige, at der er en dyb Kløft af Alder mellem den og Kirken.

Omvendt er der sikkert mange Undtagelser fra Stedskontinuiteten. Det er ikke nær alle betydelige Helligsteder, der har faaet Kirke, Lejre kan nævnes som et af de fra Fortiden navnkundigste Steder, som savner en. Den svenske Religionsforsker Helge Ljungberg har i sit Værk »Den nordiska religionen och kristendomen« behandlet nogle svenske og norske Tilfælde, hvor alt tyder paa, at Stedets første Kirke er blevet lagt i Nærheden af, men dog paa respektfuld Afstand, 1—3 km, fra et aabenbart da endnu i Funktion værende hedensk Helligsted. Der kan da, indtil de kristne blev de stærkeste, have været Tale om en Art frikirkeligt Skisma. Herhen hører maaske den Sagntype, der mange Steder stædigt paastaar, at Kirken egentlig skulde have ligget paa en anden, tit nærmere angivet Plads, som virkelig i en Del Eksempler kan have sakralt klingende Navn.

Sandt er, at der er mangt underligt ved Kirkernes Placeringer. Under tiden tror man at ane, at mange af dem maa indgaa i et storstilet

Net af Sigter, Horisontlinjer, udstrakte Hekseringe af Helligsteder og urgamle Stammestrukturer, alt sammen Arv fra Hedendommen og ofte fra en Kultus, der er ældre og anderledes end Hovkulten. Sluttelig skal dette Problem strejfes.

Aabenbart har vor Jord og dens sværmende Vrimmel af sære Navne Mindelser om flere meget forskellige Religioner, fra stereotyp lavreligiøs Dyrkelse, fra fjerne Tidens Solkult og meget andet, men jeg tror ogsaa, der er tydelige Minder fra en gammel officiel Kultus af storslaaet Natur, meget forskelligt fra en til eet Sted centraliseret Huskult. Søger man et i den gamle litterære Overlevering ofte gentaget Motiv, maa man standse ved Gudekøringen, der fra den klare Skildring af Nerthus hos Tacitus ustandselig kommer igen i mere slørede Skikkelser hos Sakse, Snorre, andre Sagastykker, i Myten om Gefion, og næsten helt tilhyllet i talrige Folkesagn om kørende Konger eller Brude, der drukner. Eller man ser dens Genskin i Folkeskikke med Kørselens og Ridtets Ritualer. Endelig har vi en Del arkæologiske Fund, hvori Redskabet, Vognen, forekommer.

Her maa der være Tale om et mægtigt Kultustræk, der i det smaa og lokale nok kan være udspillet i en enkelt Landsby, men hvis officielle Fester maa have strakt sig over Stammeomraader.

Nu synes det just saa, at en meget stor Del af danske Hellignavne gerne ligger i egenartede Grupper, jævnlige dannende en Art store Ellipser, der kan være fra en god halv til mere end en dansk Mil i Længden og ofte ligger med Drejning til Nordøst og Sydvest. Ved en Art Frekvensundersøgelse af Navnestoffet i Atlasblade for hele Landet, suppleret en Del Marknavnestof, med Opmærksomheden rettet paa visse Navnetyper, der gruppevis, omend i skiftende Konstellationer, gaar igen i underlig regelmæssigt vekslende Koncentrationer, tror jeg at have identificeret et ret stort Antal slige Sakralfelter rundt i Landet, deraf godt et Dusin paa Sjælland, stedse liggende nær eller henover Herredsgrænser, saa det enkelte Felt inddrager 2—3—4 Herreder — en Undersøgelse, der hverken er afsluttet eller prøvet nok, men som jeg haaber siden andetssteds at kunne redegøre for.

Men er der nu noget om disse store, aflange Ringe i Landskabet, hvad kan de da betyde? Mon ikke Guddommens Kørselsvej rundt retsols? Og hvert Sted, hvor hun standser — ofte var det nok en kvindelig Gud — er der et traditionel Helligsted, hvert maaske med sin Offerart, som undertiden mindes i Navnet, Hane, Høg, Hest, Galt.

For at vende os til denne Del af Ommersyssel, tror jeg at øjne et

saadant Felt i Vest, rækkende fra Skalsaaen over Sdr. og Nr. Onsild op mod eller over Hobro, for her ligger en stor og mærkelig Navnegruppe. Et andet tegner sig i Egnen nede fra Gassum og Hvidsten op mod Nordøst over just Blenstrup, i hvis Nærhed der, foruden de af Aage Sørensen anførte, er saa ejendommelige Navne som et Helligbjerg ved Mostrup Gaard, Stolsbjerg endnu nærmere Blenstrup og Ringsbjerg Nordøst for. Og i begge Tilfælde er der Tale om Terræner, hvor Koncentrationen af Ødekirker er paafaldende stor.

Martin A. Hansen.

Lokalhistorikeren Aage Sørensen

AF OLE WARTHØE HANSEN

Med en »Tip-oldefaders Fæstebrev« i hånden giver Aage Sørensen i 1911, i en alder af ca. fyrretyve år, sit første bidrag til Randers Amts historiske årbog. Dette første kulturhistoriske rids over et gammelt dokument blev indledningen til et forfatterskab, der spænder over indlæg i en god snes af Historisk Samfunds årbøger siden da. Aage Sørensens historiske arbejde omfatter desuden artikler i »Jyske Samlinger«, Turistforeningens årbog, »Danske Folkemaal«, Randers Amt: Lærerkredsens Hjemstavnsbog, 1939, og afsnittet *Randers og Reformationen* i »Randers Købstads Historie, 1952«. Noget stof fra de nævnte indlæg og adskilligt nyt er behandlet i en lang række avisartikler, der foreløbig sluttes med en kronik om ødekirker i Jyllands-Posten, den 3/3 1954.

En for en lægmand usædvanlig belæsthed og evne til at anvende det tilegnede stof, en skarpsindig og overlegen behandling af det foreliggende materiale, — ja en forbløffende evne til at få de guldne arkivalier til at tale: Disse er nogle af de indtryk man får ved gennemlæsningen af Aage Sørensens historiske produktion gennem et langt liv. Dertil kommer en overordentlig flid og aldrig svigtende ildhu for i pløjemarken og hos bofaste folk at indsamle den overleverede viden, som ellers går med folk i graven.

Aage Sørensen er af bondeslægt og selv bonde. Han er født i Ommestrup i Mørke sogn, den 28. februar 1873. Hans fader, Chresten Jørgen Sørensen, ejede Ommestrupgården, der har været i slægtens hænder siden — ja, Aage Sørensen mener selv, uden dog at kunne dokumentere det, at hans slægt — først som fæstere og senere som frie bønder — har siddet ved gården siden engang tidligt i 1600-årene.

Når denne årbog tilegnes Aage Sørensen, og når vi her vil søge at gøre op hans betydning som lokalhistorisk forsker, er det naturligt også at spørge: Hvem har sat det menneske igang, og hvorfor har han fået den historiske sans, der så ubestridt gør ham til lokal-

historikernes nestor i Randers Amt? Et menneske, der fra naturens hånd er så rigt udrustet, vil nok være bestemt til et levnedsløb ud over det almindelige, men hvorfor gav Aage Sørensen sig ikke af med sognerådspolitik eller anden offentlig virksomhed, som tager folks tid? Når Aage Sørensen mener, at sligt er tidsspilde, er det vel fordi, der var noget andet, som for ham var mere fornødent. Allerede som dreng havde han faaet et behov. Hans moder var en af »de episke kvinder«, der i mørkningen samlede sine børn omkring kakkelovnen og fortalte mange sære ting, der gjorde øjnene stive i hovedet. Få har som bondedreng i kakkelovnskrog haft mulighed for umiddelbart at lytte til mindets røst, og få har som bonden Aage Sørensen haft evne til at lytte.

Fra egnen omkring Kalø Vig

Det er mindernes tale i Ommestrupgården, der har sat Aage Sørensen i gang. Denne gårds historie bliver det naturlige udgangspunkt for hans lokal-historiske forskning, og den bliver hans første samlede undersøgelse.

Indledningen til denne beretning om en gårds historie er en fin og indlevet skildring af egnens natur og topografi. Har han lært at skrive sådan af Blicher? Og hvem kan vel fortænke den årvågne og sansefriske bonde i, at han i sit sind gennemlever de fjerne tider, da landet her gradvis skabtes om fra uvejsomme skove og lyngklædt overdrev til frugtbart agerland? Kort nævner forfatteren, hvad der bør nævnes om »Omær's torp« og denne bygds sandsynlige opståen; og herefter varer det ikke længe, før han med et fast greb ruller den gamle hovedgårds omskiftelige historie op. Gårdens tidligste historie fremtræder som randbemærkninger til et stykke adelshistorie, og beretningen om skæbnens spil med den gamle hovedgårds adelige ejere følges af et stykke gårdfæsterhistorie. Her er bjærget megen solid viden ind om bøndernes økonomiske kår i det 17. århundrede.

Kilderne er dels de trykte registranter og brevbøger, men desuden er medtaget oplysninger fra jordebøger, skøder, matrikler og breve fra arkivernes snørklede og uoverskuelige dokumentmasse.

Under den beskedne titel: »En Undersøgelse over Stednavne i Randers Amt« (årbog XXXV, s. 25) giver Aage Sørensen et bidrag til udforskning af righshistorien — for så vidt man da her tør trække en skillelinie.

Det kan måske synes ret uvæsentligt, hvor i Jylland Erik Ejegods

søn, *Harald Kesje*, blev dræbt af sin halvbroder, Kong Erik Emun. I Historikergruppens nyligt udkomne Danmarkshistorie finder man det ikke værd at nævne, hvor drabet kan have fundet sted. Historikere som Erik Arup og Vilh. la Cour holder fast ved Vejle-egnen som stedet, hvor Harald Kesje blev dræbt i januar 1135. Men den lokalt kendte Aage Sørensen lader gamle stednavne fra Hornslet Sogn i Øster Lisbjerg Herred snakke med. Og som den drevne historiker Aage Sørensen er, slipper han ikke alene behændigt over stednavnernes farlige gunger, men leverer en fuldgyldig teori: At Harald Kesjes gård meget vel kan have ligget i Hornslet Sogn.

Et husmandsbrug fra midten af 1700-tallet er en yderst sjælden ting. Den tids driftsformer magtede simpelt hen ikke at føde en familie på så ringe en ejendom. Ikke desto mindre kan Aage Sørensen blandt sine indlæg om landalmuens økonomiske kår også bringe et om et lille brug »som lidt tilfældigt har forstukket sig i en af Tidens Skifteprotokoller«. (Årbog XXXIX, s. 63). Artiklen her hører ikke til de store og betydelige. Dens indhold har først interesse for forfatteren, da dette også berører Ommestrup, men enhver læser med interesse for landbo-kår i det 18. århundrede vil have glæde af den.

I »Jyske Samlinger« 1938 (5 R. 4. Bd. s. 290) gives på grundlag af inventarielister, som er opbevaret i de kgl. lensregnskaber, en beskrivelse af »Slotsbevæbningen på Kalvø 1563«. De detaljerede lister over slottets rum og disses inventar samt fortegnelse over fødevarer, husdyr, ridedyr, sengetøj, service m. m. giver et godt grundlag for forfatterens vurdering af slottets »militære potentiell« omkring 1563, som han sammenligner med Elfsborg og Varberg.

I »Folkelig Lægekunst ved Kaløvig« (årbog XL, s. 56) er vi endnu på forfatterens hjemegn. Aage Sørensen fortæller på grundlag af indsamlet mundtlig overlevering om folkelig magisk lægekunst. Helligkilderne, de undergørende og lægende, blev af den katolske kirke overtaget efter hedenskabets. Arkæologiske fund fortæller om kildernes brug under hedenskab og kristendom. Her fortælles løst og fast om kloge mænd og koner, og det er alt sammen stof, Aage Sørensen kender fra mundtlig beretning.

Det hænder gang på gang, at Aage Sørensen i sin forskning har et korrektiv at bringe til andre historikere. Dette gælder i særlig

grad, når talen er om nye resultater fra »arbejdet i marken«, og Aage Sørensens flid er her legendarisk. Han har været klar over, at skulle folkeminderne bevares fra glemsel, havde sagen hast.

Fremlægningen af nyt stof vedrørende helligkilder (årbog XXVII, s. 80) er så decideret et resultat af slid i marken. Aage Sørensen siger selv, at hans optegnelser er at betragte som »tilføjelser og rettelser« til August F. Schmidts samling (årbog XIX, s. 5). For den som tror, at der ikke er mere at hente i sognene af folkelig overlevering, er det vel værd at bemærke, hvad en så kyndig mand som Aage Sørensen i sin indledning selv siger om indsamlingen: »Optegnelserne vedrører udelukkende Kilder i Randers Amt og medtager kun, hvad jeg i Ny og Næ har set og hørt eller uden større Besvær har kunnet faa Fingre i; men det er vel værd at mærke sig, hvad en saa lethaandet Indsamling har været istand til at bringe for Lyset af nyt og ikke hidtil kendt Stof. Amtet har aabenbart Kilder, som endnu ikke er optegnede, hvorfor en ny Eftersøgning i Sognene var ønskelig ogsaa af Hensyn til det stærkt dalende Tal af Personer, der nu er istand til at give nogen Oplysning.« Den tidligere — måske lidt officielle indsamling af folkeminder, selv af en indsamler som Evald Tang Kristensen, har ofte været utilstrækkelig. Noget kunne i alt fald tyde derpå, når Aage Sørensen i årenes løb har formået at indsamle 7—800 væsentligt nye optegnelser til Dansk Folkemindesamling.

»Jeg er en bonde«, siger Aage Sørensen, når man vover at komme ind på hans virksomhed som forsker. Og dette er jo rigtigt nok. Aage Sørensen er hjemme på bondegården, og landsbyen er hans hjemstavn. En væsentlig del af hans forskning og indsamling af hidtil ukendt overlevering er direkte rettet mod landsbyen og dens historie. Aage Sørensen har et nøje kendskab til gammellivet i landsbyen og dette samfunds højt udviklede struktur. Når August F. Schmidt i 1940 har udsendt et større værk om »gamle dages ungdomshistorie«: Fra Julestue til Valborgblus, og der her mangler et afsnit om ungdommens førstemand, *gadebassen*, er det naturligt nok, at Aage Sørensen senere gør rede for sine optegnelser og studier over denne person.

I »Gadebassen« (årbog XLVII, s. 5) foreligger en på grundlag af trykt litteratur, gamle middelalderlige breve og egne optegnelser fortrinlig udredning af gadebassen, ungdomslagets oldermand i det gamle landsby-samfund. Det samme gedigne forskerarbejde, den samme velskrevne karakteristik som altid.

Fra Ommersyssel og Rougsø Herred

Aage Sørensens manddomsgerning kom dog ikke til at ligge i Ommestrup, men i Ommersyssel, idet han fra 1905 var gårdejer i Mellerup. »Herremænd og Bønder i Ommersyssel« (årbog XV, s. 89) er spændende læsning om den adelige slægt *Munck*, der førte vinranken i sit våben. Aage Sørensen fortæller med lune og sans for dramaet om gamle Lars Munck til Hungstrup, der gennem et langt liv førte proces mod bønderne og klosteret i Mariager.

»Torpene i Tvede Fang« (årbøgerne XIX, s. 27 og XXI, s. 78) er et stykke landsby-historie, hvor vi for en sjælden gangs skyld har lejlighed til at følge »den middelalderlige Sædegaards Vækst mod Storgaarden.« Kilderne her er for en del de samme, som er benyttet ved »Herremænd og Bønder i Ommersyssel«, nemlig Mariager klostres brevfortegnelser; men foruden adskillig anden trykt litteratur er benyttet: matrikler, jordebøger og sandemandsbreve m. v. Og her fortsætter saa Lars Muncks saga. Side om side med adels-historien træder torpenes historie os imøde i grove træk.

For den, som er ukyndig med det meget vigtige og interessante afsnit af vor historie, der handler om bomæssige udvidelser og forskydninger på Valdemarstiden, er det en oplevelse at følge Aage Sørensen på hans snørklede færd gennem dokumenterne. Han påviser og fremhæver enkeltheder, der i hele sammenhængen synes uvæsentlige; men vurderede og sammenstillede bliver de til nye historiske kendsgerninger, holdbare påstande. De skjulte brikker er fundet frem og lagt sammen til en mosaik, som enhver nu kan se. Det er den gode historikers kendetegn, at han kan få os alle til at se.

For ordens og nemheds skyld medtages her — selv om Rougsø Herred ligger i Åbo Syssel — Et Klip af Rovinga Saga (årbog XLVI, s. 8). Denne beretning om Kareholme i Randers fjord får betydning langt ud over det specielt egnshistoriske drama, hvor bønder forgæves søger at føre deres ældgamle ret igennem overfor herremænd, og herremænd siden indbyrdes strides om retten til de sammengroede holme i Randers fjord. Der er her påvist et betydningsfuldt eksempel på, hvorledes den hensynsløse og dygtige konge, Valdemar Christoffersen, for at skaffe penge også solgte jord, hvorved det blev muligt at genindløse det pantsatte rige. Aage Sørensen peger på, at kongen nok var imod rigets ret. I hvert fald fulgte der siden hen langvarige stridigheder mellem bønder og herremænd og herremænd indbyrdes om det retmæssige ejerforhold.

Ødekirkerne

I »Jyske Samlinger« (4. R. 6. Bd. s. 189) fortæller den gamle kirkeværge om en kirkerestaurering i Mellerup — og det er en stor lykke, at kirkeværgen ind imellem har råd til helt at lade hånt om faghistorikernes ortodoksi: Jeg må endelig ikke sige noget, jeg ikke kan stå ved med 100 %. Og så lader kirkeværgen fantasien forme de indskydelser, der melder sig, mens restaureringen skrider frem. Han har taget sig den frihed at sætte sig i det gamle kirkerum og lade drømmene gå forbi. Kirkens lys og farvespillet i alterets røde og blå granit kan nok fremkalde stemninger i det følsomme sind, der forgæves søger at lade korbuen finde den plads, den burde have som indgangsport til kirkens alter. Også her måtte både overvejelser og hammerslag til. — Men da står også for anden gang den gamle stenmesters værk færdigt og fuldt af mening, fordi kirkeværgen var en mand, som i usædvanlig grad ejede kærlighed til det gamle gudshus. På en mærkelig måde har han nok tænkt de samme tanker og haft den samme fornemmelse for harmoni og ro som stenmesteren, der lagde sten på sten til et Herrens alter — herligt at skue gennem korbuen, der pludselig atter fik liv og mening. — Men sære og forvorpne tanker om alterets oprindelse maa nøje efterprøves: Er det muligt, at alteret er bygget først? Har det oprindeligt stået i en stavkirke? Er kor og alter opført over et hedensk offersted? Jeg tør intet sige om holdbarheden i Aage Sørensens teorier her, som han forøvrigt i slutningen af sin artikel selv sætter et spørgsmålstejn ved. Fagfolk vil nok mene, at grundlaget er for tyndt at bygge på, men synerne er store i al deres enkelhed.

Frem for noget andet er det disse tanker, der et helt liv igennem har optaget Aage Sørensen i hans egnshistoriske undersøgelser: *Er det muligt med sikkerhed at fastslå, at de første kristne kirker er bygget på tomterne af hedenske gudehov?*

På dette overordentlig vigtige, endnu næsten u-udforskede kulturhistoriske problem: Hedenskab—Kristendom, Gudehov—Kirke sætter Aage Sørensen gennem 35 år al sin formåen ind. Den tid, der kan blive til overs fra gårdens drift, bruges til undersøgelser rundt om i Ommersyssel: Over 500 cykleture for at nævne tal.

Knap 40 ødekirker indgår i Aage Sørensens undersøgelser (årbøgerne: XXXII, s. 28, XXXIII, s. 26, XXXVIII, s. 45). Det skal lige nævnes, at disse for længst nedbrudte kirker foreligger fuldt oplyst, så vidt det har kunnet lade sig gøre, gennem tidligere trykt litteratur, men af et helt andet og langt fornemmere karat er det

væld af nye oplysninger, som Aage Sørensen gennem sit utrættelige arbejde har samlet ind. I sidste øjeblik har han afsøgt markerne, hvor svage spor i jorden endnu kunne give et fingerpeg. Sagn knyttede til stedet, stednavne fra folkemunde, ja, alt som på nogen måde kunne bidrage til oplysningen af disse fortidsminder er noteret ned. Aage Sørensens arbejde her er af banebrydende karakter. Noget tilsvarende er ikke foretaget inden for landets grænser, men burde snarest efterfølges af lignende undersøgelser for hele landet.

Måske kan man sige, at det er ønsketænkning, der har sat Aage Sørensen i gang med sligt jættee arbejde; at han fra første færd, inden bevissteder forelå, har fældet denne dom: efter gudehov følger kirke. Men man må lade ham, at tanken om dernæst at fremskaffe bevismateriale er ført igennem til sin yderste konsekvens inden for cyklens aktionsradius. Fagfolk vil uden al tvivl mene, at her og der bygger Aage Sørensen mere på sin intuition end på en helt tæt bevisførelse, men selv om et langt større og landet omfattende kildemateriale må drages med ind, må det dog siges, at han ikke lader fantasien have frit løb; hans intuition er tøjlet af hans udprægede historiske fornemmelse og får ikke lov til at gå ud over det historisk mulige. Og dette rokker ikke ved det væsentlige: At et stort, hidtil ukendt kildemateriale er fremlagt til brug for senere forskning, og at en sikker metode til eftersporning af før-kristen tankegang er gennemprøvet.

I Randers

Aage Sørensens forhold til Randers By er vist i nogen grad bestemt af hans arbejde i Randers Museums historiske afdeling og Randers Amts historiske Samfund. Gennem tyve år, siden 1926, var Aage Sørensen medlem af museets bestyrelse, og han har som museets repræsentant haft et betydeligt samarbejde med Nationalmuseet. Ligeledes var Aage Sørensen medlem af Historisk Samfund, siden dette blev oprettet i 1907. Fra 1922 til 1935 var han medlem af samfundets bestyrelse. I nogle år var Aage Sørensen efter eget ønske udtrådt af bestyrelsen, men han tiltrådte igen ved fornyelsen i 1941 og blev samtidig medlem af bestyrelsens skriftudvalg.

På den snørklede vej, der fører gennem litteratur og arkivsager og ofte bringer nyt mundtligt stof til den tålmodige tilhører, er også et og andet, som falder inden for Randers By. »Kæmnerens Dagregilde« (årbog XLIII, s. 5) er et fremragende stykke arbejde. Så snart Aage Sørensen får det spredte stof under behandling, føjer det sig lydigt. Hans kritiske sans tillader ikke, at påstande står urokkede, fordi de står på tryk og er fremsat af H. F. Feilberg. Aage Sørensen viser på

en afgjort troværdig måde, at der klart bør skelnes mellem »dagregilde« og »dobbelgilde«, og at der ikke kun er tale om omtrent enslydende ord for den samme ting. Bevisførelsen er et skarpsindigt stykke kulturhistorie, og indiciene taler stærkt for, at kærnerens dagregilde, som den gamle topograf Lars Nielsen Randrup nævner i sin Randers-march, virkelig er mindelser om oldermandsgildet i den lændsby-bebyggelse, der vel lå her, inden Randers nogensinde blev købstad. — Ja, over for påstanden studser man; men det er svært at dømme imod Aage Sørensens førte forsvar.

Da Randers By's jubilæumsår 1952 nærmede sig, og byens historie skulle skrives, var Aage Sørensen selvfølgelig blandt bidragsyderne. Hans arbejde med ødekirkerne i Ommersyssel, såvel som hans forskning i det hele taget, har givet ham et endog meget nøje kendskab til forhold omkring reformationen i Randers. I årevis har han arbejdet med de nedbrudte kirker i Randers, ja helt tilbage i midten af 30-erne bragte Randers Amtsavis artikler om spørgsmålet: Frue Kirke — Sct. Peders Kirke. Det var kort fortalt gammelkendt stof, Aage Sørensen her skulle gøre rede for, og som blev til afsnittet: *Randers og Reformationen i Randers Købstads Historie*, 1952.

Den historiske videnskab er ikke logik alene. Forskning er ikke blot fremlægning af kendsgerninger. Skal der komme frugtbar historieskrivning ud af det, sker det ved intuitiv behandling af stoffet. Den gode historiker har det som digteren; han skaber virkelighed, d. v. s. holdbar mulighed og fylder de døde ting med levende mennesker. Det er vistnok ikke så megen skade til, at ikke alle fødte forskere blev fagmænd. Man ser dog atter og atter, at andre end de sidste alligevel gør verden rigere — ja, forbavsende ofte bringer landvindinger, som hjælper fagforskere ind i nye baner.

Den selvlærde, amatøreren, har en særlig mulighed for ikke at føle sig bundet til et snævert fagområde, og den verden, han lever i uden for fagfolks kreds, kan virke forfriskende og fornyende på specialister.

Det er et mangfoldigt kulturhistorisk område Aage Sørensen bevæger sig over. En endelig kritisk vurdering af hans forskningsresultater tør jeg ikke indlade mig på, men ubestrideligt og synligt for enhver, der blot har lidt forstand på historie og mennesker, er hans menneskelige format som historiker.

Gennem hele Aage Sørensens virke går enkle og store linier. Det var aldrig den stærkt afgrænsede og udtømmende »sognehistorie«, der optog ham. Den bliver ofte kun en lidt kedsommelig beskrivelse af den lille lukkede verden.

Aage Sørensen har forkærlighed for belysning af afgrænsede problemer eller historiske længdesnit. Hans forskertrang får ham til at søge den uløste gåde, og med advokatens snilde bygger han sit forsvaret op. — Når en skribent er over firs år, kan man neppe vente meget mere fra hans hånd, og dog venter vi noget endnu fra den flittige og kyndige mand i Mellerup, endnu et par kloge ord om topografiens muligheder i menneskers søgen efter fortids gåder.

Bibliografi

- Fra Randers Amt
- Historisk aarbog V Gamle Dokumenter. En Tipoldefars Fæstebrev.
- - VII Ommestrup Hovedgaard i Mørke Sogn.
- - VIII Ommestrup Hovedgaard i Mørke Sogn.
- - IX Ommestrup Hovedgaard i Mørke Sogn.
- - IX Fra Akcisetiden.
- - X Ommestrup Hovedgaard i Mørke Sogn.
- - XV Herremænd og Bønder i Ommersyssel.
- - XIX Torpene i Tvede Fang.
- - XXI Torpene i Tvede Fang.
- - XXVII Helligkilder.
- - XXXII Ommersyssels Ødekirker.
- - XXXIII Ommersyssels Ødekirker II.
- - XXXV En Undersøgelse over Stednavne i Randers Amt. (Hvor boede Harald Kesje?)
- - XXXVIII Efterslet fra Ødekirkerne.
- - XXXIX Et Husmandsbrug fra 1742.
- - XL Folkelig Lægekunst ved Kalø Vig.
- - XLI Gammelt Ildsted paa Spentrup Kirkegaard.
- - XLIII Kæmnerens Dagregilde.
- - XLVI Kareholme.
- - XLVII Gadebassen.
- - XLVIII Østrup.
- Jyske Samlinger 1938, 5. Rk. 4. Bd.: Af Kalø Slots Inventarium 1563.
- - 1932-34, 5. Rk. 1. Bd.: Mejlbystenen.
- - 1928-30, 4. Rk. 6. Bd.: Iagttagelser fra en Kirkerestauring i Mellerup.
- Danske Folkemaal II (1928): »Der brænder en Ild — «
- - VII (1933): Af Bylagets uskrevne Love.
- - IX (1935): Dagregilde og Doblekilde.
- Randers Købstads Historie, 1952: Randers og Reformationen.
- Randers Amt, Hjemstavnsbog, 1939: Kongelige Len.

Randers Amt, Dansk kulturhist. Forlag, Aarhus, 1948: Træk af Amtets Historie fra Oldtid til Middelalder, 1) Et norrøjsk Kongerige, 2) Hedenskab og Kristentro, 3) Et uheldigt Kongsemne og 4) Helten fra Norring Riis.

Barndoms-Hjemmets Jul (udg. af H. Ellekilde og Kai Flor, Københ. 1941):
Jul i Slægtsgaarden ved Kalø Vig.

Turistforeningens Aarbog, 1946: Hjemmelivet i den gamle Landsby.

Randers Amtsavis, 4/1 -1933: Randersegnens u-officielle Love.

- - 28/7 -1933: Hvidtjørnen i Randersegnens Folkesagn.

- - 26/2 -1934: Magisk Lægekunst i Randersegnen.

- - 7/7 -1934: Randrup

- - 17/11-1934: Den historiske Sct. Laurentii Kilde ved Assentoft bør fredes.

- - 24/7 -1935: Frue Kirke og Sct. Peders Kirke i Randers.

- - 28/11-1936: Mads Lang og Frue Kirke i Randers.

- - 17/6 -1937: Blenstrupfundet i Randers Museums Have.

- - 24/12-1937: Naar Sagnene taler.

- - 25/6 -1938: Høst og Høstskikke i gamle Dage.

- - 22/4 -1938: Slotsbevæbningen paa Kalø 1563.

- - 7/4 -1943: Essenbæk Kilde.

- - 27/7 -1944: Gadebassen.

- - 2/2 -1945: Kørmes, den 2. Februar.

- - 10/4 -1946: Vor Frue eller Sct. Peders Kirke.

Randers Dagblad, 2/1 -1948: Livet i den gamle Landsby.

- - 2/1 -1948: Heksene i Randers Amt, Sagn og Overtro.

- - 2/1 -1949: Heksene i Randers overnattede ved Vindblæs Kirke.

- - 16/8 -1950: Anmeldelse af Aage Brask: Volstrup.

- - 28/10-1953: Anmeldelse af Aage Brask: Tordrup og Marsk Stigs Slægt.

- - 20/5 -1954: Anmeldelse af N. R. Estrup: Skaføgaards Skove 1852-1952.

Jyllandsposten, 3/3-1954: Kronik om Ødekirker.

I håndskrift foreligger:

1940(?): En »Stå.kel« skildret i Kalø Vig Maalet. (Overladt Professor P. Skaustrup; formentlig i Aarhus Universitets håndskriftsamling).

1938-43: Følvigbygden. (En hjemstavns-skildring fra Kalø Vig)

19? : Optegnelser om Sognepræsterne i Støvring-Mellerup.

(I præstearkivet i Støvring)

Omkring 1920: Genforeningsstenene i Randers Amt. (D. Folkemindesaml.).

Ole Warthoe Hansen.

Østrup

AF AAGE SØRENSEN

Lærde Folk vil mene, at Nør og Sønderhald oprindeligt var eet Herred, Hald Herred, hvad Indbyggernes fælles Kendingsnavn villigt godkender. Andre og lige saa kloge Folk gaar et Skridt videre, idet de opfatter Hallingerne som en ældgammel Folkestamme, der under et lidt forskrevet Navn, men ikke uvilligt lader sig stedfæste til Stammens nuværende Hjemstavn. Ogsaa dette ser troværdigt ud, og vil man endnu vove en Indvending nemlig, at de to Herreder umuligt kan have hørt sammen, siden Støvring kiler sig imellem, afvæbnes man med en Bemærkning om, at Støvring Herred er en Nyfødning opstaaet sent omkring en gejstlig Jurisdiktion, Albæk Birk.

Bag denne lille Retskreds ligger der en Samling af Jordegods, som i en fjern Fortid er overladt Aarhus Bispestol til Hjælp og videre Udbygning af Stiftets kirkelige Liv; men om hvilken man ikke véd stort, siden næsten alt skriftligt er tabt. Under Foregivende af at sikre det rige Arkivstof, der siden Reformationen endnu laa rundt om paa de kgl. Lensborge, saasom Aarhusgaard, slæbte man Sanct Klemens Domkirkes Godsarkiv og meget andet ind til Kbh. og saa tilpas, at det forsvandt i Luerne fra Hovedstadens Brand 1728. Saaledes gled Bispearkivets Oldbreve ud af Sagaen og dermed adskillig nyttig Viden til Stiftets ældste Kirkehistorie, her under ogsaa det historiske Grundlag for Aarhusbispernes Borg i Albæk Sogn.

Danske Forskere har vist, hvor mandeligt Kongerne efter Gorm stred for at fri vor ældre Kirke fra et tilsigtet tysk Overhæng gennem Hamborg—Bremens Mission og en i Forbindelse hermed staaende Efterstræbelse af Overhøjheden i vort Land. Det var lykkedes Erik Ejegod at undgaa Faren ved hos Paven at opnaa Løfte om Lunde Ærkestift, hvad Sven Estridsen alt havde forberedt ved Nørrejyllands Opdeling i Stifter og Knud den Store forudset ved Indkaldelsen af engelske Gejstlige. Planerne var lykkedes viseligt og vel; men den havde krævet store Udlæg af Jordegods til det nye Præsteskabs Un-

derhold, dels af Kongers, Høvdingers og Menigmands Jorder, navnlig vel af Tempelgodset, der efterhaanden blev ledigt ved Asalærens Fald, og for saa vidt var selvskrevet til en fortsat Tilværelse under Kirken i den bedste Forstaaelse med Formaalet, det oprindeligt var udlagt til, — dog nu som før med Forbehold af Jordernes gamle Grundbyrder, Hærfølge og Ledingspligt, som end ikke Bisperne personlig var fritaget for. Aarhusstolens ældste Jordegods maa være udlagt i hin fjerne Tid, og Sagen er for saa vidt af Interesse her.

Fra Æm Klosters Krønike ved man, at Aarhusbispen Sven Udsøn blev syg og døde »i Østtorp« en 30. Oktober uden Angivelse af Aarstal, som dog fra anden Haand vides var 1191.¹ Stedfæstet er knap saa sikkert, siden Bispestolen ogsaa ejede en Gaard, Oustrup i Røgen Sogn, dog da Bispens Nærværelse og Død klart forudsætter et standsmæssigt Ophold paa et for Bispens Sikkerhed vel garderet Sted, og man yderligere ved, at Bisperne oftere udstedte Breve fra Borgen her, antages almindeligt, at Bispen Sven Udsøn virkelig døde i Albæk Sogn, hvad næppe heller lader sig bortforklare. Som en særlig Gunst fra en ukendt kgl. Haand sad Bisperne paa Østrup fra gammel Tid med fri Birkeret for alt deres Gods i Nabolaget, sædvanligvis begrænset til en Afstand inden for to Mile fra Hovedsædet, her altsaa Østrup.

En Optælling i Lensregnskaberne 1525 har vist, at Birket dækkede Albæk Sogn med Borg og Ladegaard, Mellerup Sogn med Hovedgaarden Sædde, Lem Sogn med Gaarden Sørup, store Dele af Støvring Sogn, samt en vis Hedegaard, formentlig denne i Raasted.² Komplekset syner maaske ikke af saa meget, og dog er Talen jo om tre Sogne og et halvt plus denne Hedegaard eller lige ved Halvdelen af Herredets otte Landsogne paa Bispestolens Haand. Da Sogneskel hører til det uforanderligste i dansk Styre, og Gaardtallet inden for Byskellene laa nogenlunde konstant gennem Hundreder af Aar, er det muligt at træde Komplekset et Skridt nærmere ved en Jævnføring med Matrikelvæsenets Tabeller. I Henhold hertil og paa Baggrund af Boniteringen 1680 svarede Albæk Birk, det vil altsaa sige Østrup Bispegods, dengang til 2 Hovedgaarde, 64 Bøndergaarde, 1 Mølle og 18 Huse, ansat til over 460 Td. Hartkorn med 47 Td. under Ladegaarden alene.³ Man har altsaa et vel afrundet Storgods for sig i et af Østjyllands frugtbareste Landestrøg, og som det saa ud i Dagene ind under Reformationen.

Spiren til dette rige Jordegods fandtes formentlig i Kong Svens ukendte Gavebrev, fattigt nok maaske, men plejet af mægtige Hænder gennem Sekler naaede det den lige angivne Højde for da at dale.

Noget Indblik i Gangen er ikke at vente, og kun spredte Oplysninger i tilfældige Breve lader nu og da en Smule Lys falde ind over Bispernes Stræben mod bedre Kaar; — et enkelt Eksempel: I Aarene mellem 1386 og 95 pantsatte to Brødre af Slægten Abildgaard af deres Fædrenegods blandt andet Sørup med Stigs Mølle samt tre Gaarde alt i Lem By og Sogn til Aarhusbispen Peder Lodehat for 90 lødige Mark.⁴ Det lykkedes ikke at genløse Pantet, og da Sønnen Niels Eriksen skødede Godset til Bispen Niels Lunge af Strengnæs, tages der Forbehold med Hensyn til Pantet, der maa være forblevet ved Aarhusstolen, siden Lem Sogn angives hørende til Albæk Birk 1525. I det følgende vil der blive Lejlighed til at se lidt nøjere paa denne Side af Bispernes Virksomhed.

Billedet har taget Form, og der kan endnu føjes et Par Pennestrøg til uden derfor at træde Sandheden for nær. Det siger sig selv, at Bispernes daglige Virksomhed er udgaaet fra Residensen inde i Klemensstaden; men naar hans høje Naade har ønsket at være sig selv, eller Træthed og Lede tyngede, er han redet til Østrups fredelige Asyl for her at nyde de Livets Goder og Sindets Løftelser, heller ingen Bisp kunde undvære. Borgen har med andre Ord tjent Aarhusherren som et Tilholdssted, han ofte og gerne gæstede i sin Embedstid, siden som fast Bopæl efter at have kvitteret Arbejdets Byrde; set saaledes er det næppe tilfældigt, Sven Udsøn blev syg og døde her 1191.

Der er godt at bo under Krumstaven — vist saa. Grundlaget har man ment at finde i de gejstlige Storgodsejeres kendte Ulyst til en Forhøjelse af Landgilden af deres Jordegods. Sandt at sige laa der heri en dulgt Henstilling til Bonden om at pløje nyt Land ind af Udmarken paa de gamle humane Vilkaar til lige Glæde for Bonde og Herskab. Tilmed er det jo en kendt Sag, at Bisperne brugte Østrup som et Lensgods, hvoraf tør sluttet, at de, som Skik var paa de kgl. Len, foreskrev Lensmændene at holde Bonden ved Ret og Skel, ikke forfordele ham mod Loven eller Jordebogen. Og Forbudet var ikke overflødig, fordi Bispernes Lensmænd i Lighed med Kronens sad med det retslige Forsvar af Bonden og alt, hvad hans var, vel at mærke paa Albæk Birketing og under en af ham selv indsat Foged, der til Tider maaske dømte i Lensmandens egen Sag mod Bispens Bønder.

Af allerede nævnte Aarsager er Østrups Historie næsten som et Blad uden Skrift. Der har foreligget Rækker af Lensbreve, af Fæste og Skifteprotokoller, Tingbøger etcetera, hvoraf end ikke een Tøddel er i Behold. Sagn synes at mangle, og Stednavnestoffet bør over-

lades til Sognets egne Folk som de bedste Tolkere og Kendere af Tingene. Som noget rent haandgribeligt fra Birkets Dage er det muligt at stedfæste Galgehøjen og herfra at finde frem til Tinget ud fra Visheden om, at begge laa i Nabolaget af Gallevang.

Stednavnet er gammelt og stammer som »Hvedelandet« fra Ladegaardens store Tid; nu er »Gallevang« en Gaard, Byens Matr. Nr. 5, som flyttedes hertil i 1814. Gemt i Dalen mellem Støvring og Albæk og tæt vesten Svinget paa Støvring—Østrup—Bellingvejen ses en lidt hævet Pold, lysere af Farve end Omgivelsernes Muld, hvor en Gravhøj har ligget. Har der raadet nogen Usikkerhed om, hvor vidt denne var Ting eller Galgehøj, er al Tvivl forsvunden nu, idet et i Udskiftningens Tjeneste optaget Aastedsmøde, dateret 28. Juli 1790 viser, at Østrup Matr. Nr. 5, Laurs Kusk fik sin Lod anvist i den nordvestre Ende af Gallevang saaledes, at det søndre Skel bliver (rettet) efter Gallehøjen og det østre efter Agrenes Løb. Det stemmer udmærket idag, idet Sydskellet peger mod en Udposning ind i Albæk Ejendom nær Galgevangsgaards Sydvesthjørne, hvor der indtil 1907 laa en ødelagt Gravhøj, som fjernedes og ogsaa da antoges for Gallehøj.

Den lysere Plet Jord ved Vejsvinget er altsaa, hvad der idag er tilbage af Albæk Birks gamle Tingsted. Det har efter Sæd og Skik ligget afsides paa Bymarksskellet af Hensynet til Beboernes Ro og Beskyttelse for den Trængsel, Tummel og Fortræd, der som Regel ledsagede Rettens Pleje under aaben Himmel, dog nogenlunde centralt for de fjernest boende Tinggæster i Vest og Øst, Lem—Mellerup.

Tid efter anden finder man Bispesædet blive betænkt med Jordegods ved Overdragelser, der endnu maa søges i Trang hellere end i Kirkens ofte fremstillede Jordhunger. Uvist naar og formentlig som Gave fra den jydsk Hvideslægt faar Aarhusstolen Gaarden og Landsbyen Eg i Tved Sogn, senere kendt som Bispesædets Len paa Mols. Bisp Ebbe (1215—24) gav sig selv og Embedet Bolet Taastrup med seks Mark Gulds Jord i Feldballe; senere Bispernes Birk paa Djurs;⁵ men der spores ogsaa Afgang. 1277 stiftede Bisp Tyge og Jens Assersøn Kanonikatet Albæk paa et nyt Præbende, — et Embedsbrød dannet af Borgens egen Sognekirke samt Bispetiender af deres Gaarde Faurskov og Svejstrup i Lyngaa Sogn. Den 10. Juni 1333 tillader den yngre Bisp Sven († omtrent 1352) i et Brev dateret Østrup Prior Mathæus i Randers at skøde Jordegods i Røvsø og Sønderhald til Kannikerne i Aarhus.⁶ Brevene antyder, at Domkapit-

let endnu ikke var fuldt mandsstærk ved Midten af det fjortende Aarhundrede.

Af Navne paa Bispernes Lensmænd er enkelte kendt. 1460—69 sad Hr. Niels Christjensen paa Østrup, 1479 hans Søn, Jens Nielsen af Slægten Munk, 1401 Jakob (Joachim) Lykke, Søn af Per Lykke i Stadsgaard (Ormslev Sogn) og Fru Hanne Nielsdatter Bild, 1511 Gert Løvenbalk, Hr. Eriks Søn af Avnsbjerg og Fru Thore Eriksdatter Hwass, 1531 igen Jakob Lykke. Man vil se, det var Sønner af Midtjyllands gamle Adel, Bisperne overlod deres Len, hvad ikke kan undre nu, man har set det rangere med Tidens bedste Riddergodser, endnu mindre at de hentede dem i den nærmeste Familiekrede.

Niels Christjensen var Svoger til Bisp Jens Iversen Lange, hans Søn saaledes Bispens Søstersøn. Gert Løvenbalk hørte maaske ikke Slægtskredsen til, men hans Mormoder, Thore Eriksdatter Mus var en af Aarhusstolens store Velgørere, om hvem senere skal høres lidt. Som Søstersøn af Bisp Ejler var Jakob Lykke vel selvskeven som Lensmand paa Silkeborg 1488 og paa Østrup 1491 og igen 1531—37 som Svoger til Bisp Ove Bille, hvis Søster Maren Pedersdatter han havde ægtet som sin anden Hustru før 1510.⁷

Enkelte og i flere Henseender værdifulde Minder har disse gejstlige Tjenestemænd efterladt sig i Form af malede Adelsvaaben i den kirkelige Billedkunst, saaledes paa Hvælvingen over Sanct Hanses Kapel i Sanct Mortens Kirke fundet under Hvidtekalken 1869. Skjold og Hjelmtegn er Vinranke-Munkenes; men Farven, der nu er grøn og hvid og burde være Blaat og Sølv, skyldes Kalkens Affarving. Neden under stod der: Jens Nielsen tiil Ristrop Webner,⁸ sikkert en Paaskønnelse, fordi han Aar 1500 stiftede en Sjølegave til Helligaandshuset for sin Hustrues Elne Mogensdatter, sin Faders Niels Christjensen Ridder til Kjølby, sin Moders Fru Gjertrud Iversdatter, Bisp Jens'es af Aars og alle sine Søkendes Sjæle. Det samme Vaaben i Gult og Hvidt kom frem i Harridslev Kirke 1878 og i Rødt og Hvidt i Albæk Kirke 1938, begge formentlig overkalkede ved Istandsættelser 1750.

En kemisk Undersøgelse af den gule Farve havde røbet, at denne var en af Kalken ødelagt Mønjejfarve, der rettelig burde være rødbrun og svarende til Vaabnet i Albæk, som viste sig at være Jakob Lykkes Fædrene. Yderligere fandt man i Albæk Kirke hans Morbroder, Bisp Ejler Madsen Bølles sammen med Hr. Jakobs første Hustrus, Helvig Pedersdatter Høegs (Banners) og det laa da nær at tænke sig, det var Jakob Lykke, der havde bekostet Kalkmalerierne

i begge Kirker i hans første Lensmandstid paa Østrup, nemlig ved 1491, da hverken hans Midler, hans kirkelige Overbevisning eller Tiden kan have tilladt ham at lade Helgenbilleder male i nogen Kirke 1531—36.⁷

Netop ved denne Tid var Aarhuskirken naaet frem til stor Rigdom ved energiske Bisper som Bo Magnussen Porses, Ulrik Stygges og Niels Clausen Skades Godspolitik, der resulterede i Oprettelsen af et nyt Bispelen. Sagen vedkommer i og for sig ikke Østrup; men da den øvede en vis Indflydelse paa Borgens Skæbne senere hen, tages den med her i et kort Referat; der var sket følgende: Paa en Odde ved Gudenaans Udløb i Langsø laa der en lille Borg ved Navn Silkeborg; den havde tilhørt Erik Mus, senere hans Datter Thore, der ægtede Erik Hwass af Ormstrup og blev Moder til flere smaa Hwass'er, som havde Krav paa Arv efter deres Forældre. Nu skete der det, at Biskop Bo fik bevæget Fru Thore, — i et svagt Øjeblik har man ment med Tanken paa en ung vordende Moders Ængstelse for sin første Fødsel — til at afstaa Bispedømmet denne sin Fædreneborg. Noget skriftligt Løfte end sige Gavebrev eller Skøde forelaa ikke og kunde ikke foreligge, da Fru Thore umuligt kunde afstaa Jordegods uden Slægtens Samtykke, og et saadant var ikke givet. Der imod havde Provsten af Tvilum, nogle Kanniker og andre gode Mænd i 1414 udstedt et Brev, hvori det hed, at Fru Thore havde »anuordet Silkeborg fritt til Santj Clemend« (Domkirken).⁹

Videre skete der det, at Fru Thore i Aarene 1414—35 oplod, dels solgte eller afstod al sin og Arvingers Ret i Balle og Gødvad Sogne, i Linaa Sogn, — det var Hovedgaarden Dyrnæs med Tilliggende, samt tre Gaarde i Funder til Bisperne Bo og Ulrik. Hendes Mand, Erik Hwass var død dengang, og hun sad i sit andet Ægteskab med Ove Ovesen (Kaas) kaldet Lange Ove, der 1430 skrev sig af Om-mestorp og vist allerede var eller i hvert Fald snart blev Bisp Ulriks Mand. Fru Thore ejede rimeligvis ikke mere, dog sad hun stadig med sin Fædreneborg, som det altsaa trods Provstens af Tvilum, nogle Kannikers og andre gode Medløberes velmenende Brev, endnu ikke var lykkedes at faa fra hende. Saadan laa Sagen indtil 14. Februar 1436, da hun stævnet til Gjern Herreds Ting stod og erkendte, at hun udi sin Enkestand havde solgt alt sit Gods i Linaa Sogn til Bisp Ulrik, desligest at hun og Arvinger ingen Rettighed havde udi Silkeborg, og var hendes Husbond, Lange Ove selv inden Tinge og stadfæstede alt, hvad hans Frue gjort havde baade tilforn og nu.

Trods dette klare Afkald laa Silkeborg ingenlunde fast i Bisp Ulriks Haand, tvært imod. Alt i 1414 havde en langt farligere Mod-

stander meldt sig, Abbeden i Alling, som paastod, at Silkeborg var opført paa een Klostret tilhørende Grund og følgelig ikke kunde gives af nogen til nogen som helst.

Som et lille muntert Mellemspil i Hwass'ernes store Tragedie kan man nu tænke sig Klosters Lensmand paa Kjærbygaard, Lille Aw eller Lille Ow, — det vil sige Ove Petersen, maaske af Slægten Hegedal — sidde og finde ud af denne sære Sag med Bispens nye Lensmand paa Silkeborg, Lange Ow, dog uden synderligt Held. Disse modsatte Poler af kropslig Drøjde fik vel en Slags Forlig istand, som tillod Bisp Ulrik at bygge paa Odden; men i Virkeligheden satte Lille Ow alias Abbeden, Lange Ow alias Bisp saa grundig til Vægs, at Sagen maatte for Kongens Retterting 1489 og først blev bragt til en endelig Ende og Redelighed 1532, — Aaret efter Bisp Niels Clausens Død og fire Aar før Silkeborg og Østrup gik tabt for Aarhusstolen ved Reformationen. Den nye Lensborgs uheldige Indflydelse paa Borgen i Albæk Sogn følger senere.

Ved Reformationen blev Jakob Lykke entlediget og Bisp Ove Bille fængslet, og, — som man véd, nægtede hans Mand paa Silkeborg, Hans Stygge at udlevere Slot og Len til Kongens Udsending Felt-herren Johan Rantzau. Den ca. 90 aarige Jakob Lykke var lutherisk, tilmed meget for gammel til at demonstrere; han tog mod sin Af-sked, der forelaa i Oktober 1537 og fik Egs—Eiis—Isgaard, Bisp Oves inddragne Len paa Mols, formentlig fra 1. Februar 1538 og fri for Afgift i eet Aar.¹⁰ Den 31. Marts sad han endnu paa Østrup, — for Flyttende siger han. 6. December var han paa et flere Dages Ophold i Feldballe og før Jul paa Isgaard, hvor han finder Lejlighed til at fortælle, at hans Omstændigheder her ikke tillod ham at holde Foler — Føløg og Opdræt som paa Stedet, han kom fra. Den gamle Herre og Ridder mindes med et Suk Østrups givtige Hestehave og Gudenaadalens grønne frodige Herlighed.

Lensmandens Nærværelse i Feldballe var nu næppe noget tilfældigt Ophold; Birket havde jo tilhørt Bisperne med Bolet Taastrup, der som et saadant kunde have, men sikkert aldrig havde haft indtil 36 Td. Hartkorn, som kunde have været, men sikkert aldrig var Hovedsæde i det bispelige Feldballe Birk, og et saadant turde derfor være at søge i Nabolaget. Det er derfor sandsynligt, der var gamle Forbindelser mellem Birket og Bispens nærmest liggende Lensgaard, Isgaard, svarende til Albæk Birk — Østrup, at altsaa den gamle Ridder Jakob i December 1538 har plejet Retten paa Feldballe Birketing, der laa tæt øst for den forlængst udtørrede Korup Sø. Iøvrigt blev han ikke gammel i Gaarde. Nytaarsdag 1539 sad han paa

en vis Enggaard (hvor?), og den 1. Februar udgik der Følgebrev til Lensbønderne om at svare Afgifterne til hans Søn og Eftermand, Ivar Lykke, som heller ikke beholdt Lenet, da Kongen den 10. Marts næstefter pantsatte Isgaards Len til Ove Rantzau for 4000 Mark lybsk.¹⁰

Man ser, Holstenerne rykke frem i Kølvan­det af Klemensfejden, og fra 18. Oktober 1537 at regne sad den tyske Adelsmand Movrids von Herlog som Lensmand paa Østrup »frit og kvit for al Afgift paa tilbørlig Tjeneste i tre Aar,¹¹ — mon for personlig Deltagelse i Borgerkrigen eller i Rente af laante Penge? Pantsættelser af Lenene fandt oftere Sted nu og vender uvilkaarligt Tanken mod Østrups eventuelle Panteværdi, der jo til enhver Tid hang sammen med Jordegodssets Tilstand, væsentligst paa Lensbøndernes Evne til at svare Fæsteafgiften. Som vi oven for kalkulerede os til Birkets Omraade og Skyldsætning, søger vi nu frem til Lenets bogførte Aarsydelse, idet vi vælger en enkelt Gaard, Sædde — den mindre af Lenets to Hovedgaarde, hvis aarlige Landgilde var 5 Td. Rug 6 Td. Byg 10 Td. Havre 1 Td. Smør 6 Mark i Penge 1,5 Td. Gæsterihavre samt 1 Brændsvin svaret af Fæstren Chr. Styrmand og optalt af Jordebogen til 26,5 Td. Hartkorn.¹²

Denne Aarsydelse gik i Tidens Sprog under Navn af Gaardens visse Rente, og da det var overmaade vigtigt for Rigsstyrelsen at have Tal paa Landets nominelle visse Rente, foreligger der fra 1540 nøjagtige Optællinger af Lensjordebøgerne, som for Østrup Len viser følgende Udfald i samlet Sum: 90 Mark i Penge 263 Td. Rug 320 Td. Byg 390 Td. Havre 9 Td. Smør 2 Øxne 105 Brændsvin 53 Faar og Lam 39 Gæs 102 Høns 720 Æg ? Græsheste (ikke opgivet) samt 1 Ol (80 Stk.) Hornfisk og 40 Kloder Saltsten, alt ydet direkte af Lensbønderne for Brugen af deres Gaarde i eet Aar.¹⁰

Lenets uvisse Rente, de mere tilfældige Indtægter, saasom Indfæstningspenge, Bøder, Lakse og Aalegaardsfiskeri etc. tilfaldt som Regel Kronen og kendes ikke saa lidt som Indtægten af Ladegaarden, der var overladt Lensmanden til fri Brug og Levebrød for sig selv, sine Folk og Fæ samt til Varetagelsen af sine Lenspligter i Landets Tjeneste. Et Begreb om denne Værdi faar man i Eske Brochs Lensbrev af 1597 og Dagbog for 1619, hvor han opgiver Udbyttet af den ham overladte Tordrup Ladegaard til 778 Td. Korn, »og blev der iaar staldet 124 Stude og 95 Svin fedet i Tordrup Nørreskov«. Det var slige Værdier, von Herlog nød frit i tre Aar for tilbørlig Tjeneste, det vil sige for Varetagelsen af Lenets Drift, samt personlig og

frit at følge Kongen i Krig med et vist Antal rustede og ridende Svende indtil Landegrænsen, ud over denne for Betaling.

I den lige opridsede Strid havde Bisp Bo opnaaet et Forlig med Alling Kloster, i hvilket Abbeden afgav Remstrup By og »Stedet, Silkeborg stander«; men endnu levede Erik Hwass, der var sin Hustrus og Børns rette Værge, og hans Død 1435 fulgtes i Hælene af Fru Thores Afkald. Først da kunde Bisp Ulrik skride til de Byggearbejder paa Odden med Mus'ernes gamle Borg, som naturligt nok og forlængst var udset til Hovedsæde i det tilsigtede nye Len. Bisperne opholdt sig ofte og længe paa Silkeborg; det fremgaar klart af Historien, idet baade Ejler Madsen Bølle og Niels Clausen Skade døde her 1501 og 1531 efter i 1491 henholdsvis 1520 at have taget deres Afsked med Forbehold af Silkeborg for Livstid.

Saaledes var Østrup gledet i Baggrunden for hin, det tunge og skumle for det lyse og lette, Fjorddalens storlinjede Skønhed for Remstrups og Langsøens blide Ynde. Borgen blev ventelig vedligeholdt af den rige Bispestol, der havde saa gode Raad, de verdslige Myndigheder kun daarligt eller slet ikke. Det er saare betegnende for Reformationen, at den lod saa mange af Romerkirkens dyrebare Bygningsværker passe sig selv eller rive ned, og Borgen her danner ingen Undtagelse; forladt af Bisperne træder Ødelæggelsen i Skred ved Statskirkens Indførelse. Det var Silkeborg hin røde, der lagde Østrup øde, for at tale med et Rim andetsteds fra, iøvrigt et folkeligt, men vel truffet Udtryk for dansk Mentalitet, der Sædvanen tro begyndte at rive ned, naar man agtede at opføre Nyt. Hvem var det da, der skyndede til i nærværende Tilfælde?

v. Herlog sad med Østrup indtil 1547, da Lenet gled ind under Dronningborg; Følgebrevet til Lensbønderne om at svare Afgifterne til Frands Bille, Lensmanden dér er udstedt ^{30/9}. Kongen var jo i 1548 i Gang med at samle et stort og rigt Godskompleks af dette og Koldinghus til Gunst for sin Dronning, Dorthea, »om hun vor Død overlever«. Det skete 1559, og Lensmanden Hans Stygge overgav Slot og Len til Enkedronningen, som selv ansatte sine Lensmænd. 1571 faldt Dronningborg tilbage til Kronen først under Jørgen Skram til Tjele, siden under Niels Skram til Urup som beholdt Torstrup Ladegaard men kvitterede Østrup, som vi senere skal se.

Bisperne foretrak Silkeborg, von Herlog tog som Udlænding næppe fast Ophold herude, og de følgende Lensmænd sad i Randers; men gamle Bygninger kan nu ikke staa ubeboede for længere Tid, før Affældigheden melder sig. Vi ved, det var Tagene, som først gav op, og i 1551 siges Hans Stygge at have brudt et nyere

Hus ned. Det er ikke lykkedes at finde Kildedstedet; men da han jo byggede paa Dronningborg i disse Aar, og 1553 fik Ordre til at ødelægge Kirkerne i Erslev og Bjergby i samme Øjemed, kan Kildedstedet for saa vidt undværes. Nogen fremad skridende Ødelæggelse af Borgen lader sig dog ikke følge; men det er muligt nu og da at iagttage Tilstanden. 1583 befales det Jørgen Skram at lægge Straatag paa det store Hus, at lægge et Loft deri, og indrette en Røgstue i den ene Ende. Det er Lenskornet, der tænkes paa, en Lagerplads, indtil man kunde faa det udskipet i Skuderne ved Bispens, nu Kongens Vase. Tilsvarende havde man bebygget Dronningborg Slots vestre Længe fem Lofter højt; men Huset taalte ikke Kornets svære Vægt og maatte tages ned; det er derfor, man ser Slotsgaarden aaben mod Brødregade paa Resens Byplan.

Værd at mærke sig er denne Røgstue, Kongen befalede indrettet i Enden af det store Hus; var det en Badstue til eget Brug, naar han laa over i sit Jagthus paa Stedet; en Kølle maaske eller et Røgeri til Behandling af Lensbygget eller Flæsket efter de 105 Svin mærkede med Kronens Brændejern, som Skovene fedede op, naar Olden var? — Ja, hvem ved?

Den 1. Maj 1585 forelaa Niels Skrams Lensbrev, og samme Dag befalede Kongen Jakob Seefeld og Chresten Skeel at være nærværende ved hans Overtagelse af Lenet. De skal undersøge Bygningerne paa Dronningborg Slot, — hedder det, paa Ladegaarden, paa Kongens Jagthus dér i Lenet samt Lenets Skove, — og naturligvis sende Kongen et klart Register paa, hvad de saa og hørte. Kongen, Frederik den Anden tyggede lidt paa Svaret, navnlig med Hensyn til Jagthuset, der aabenbart ikke var, som han ønskede. Han har gjort Modforestilling og Lensmanden svaret; men selv om ikke et Ord er bevaret af dette Brev, faar vi baade Ordlyd og Svar i Kongens endelige Bestemmelser, der Kancellistilen tro gentager Lensmandens Modsigelse. Den 14. Juni hedder det:

Til Niels Skram: Da han har erklæret, at det ikke forekommer ham nyttigt at anvende den Bekostning paa Huset paa Østrup, som Kongen har befaleet, eftersom der kun er 2 Jagter dér, og disse ligger saa nær ved Slottet, at Kongen godt kan ligge der om Natten og dog være tidligt nok til Jagterne, — og derhos har foreslaaet at afbryde Stenene i Huset og bruge dem til Kirken paa Slottet, meddeles ham, at Kongen, hvis der ikke var et Hus paa Østrup, vil have bygget dér, hvorfor det befales ham at rette sig efter den tidligere Ordre og lade Huset tække og gøre færdigt med Indbygning.

Kongen fik dog ikke noget ud af sit Jagthus; den 12. Juli næst-

efter fik Niels Skram Besked, at Kongen havde ombestemt sig, og »intet vilde have gjort ved det«. Lidt bedre orienteret vilde man have vidst, om dette Jagthus, Kongen ønskede restaureret, og Niels Skram foreslog nedbrudt, er det samme, som Jørgen Skram fik Ordre til at lade tække med Straatag, altsaa om der den Gang stod et tredje Hus, som nu skulde gøres færdig med Indbygning.

Saa slider Tiden endnu seks Aar paa den forrevne Kæmpe bag Graven, og 1591 falder Hammeren i Slag. Paa Østrup, — hedder det nu, staar der et øde Stenhus uden Tag og andet Tilbehør. Det kan paa ingen Maade bruges til noget som helst, som det er, og da det ikke uden stor Bekostning kan sættes istand, skal Niels Skram bryde det ned til Grunden, holde Stenene derfra i god Forvaring og til Sommer bruge dem til den Bro ved Dronningborg Slot, som han før har faaet Ordre til at bygge. De Sten, han ikke bruger til Broen, skal han tage i Forvaring, skrive op, hvor mange der er, saa de siden kunne bruges, hvor de behøves. Ja, det var saa Enden paa *den* Historie, fare hen! fare hen! Den »graa« i dette Tilfælde var Dronningborg.

Lidt mere og af en nok saa fornøjelig Slags er der dog endnu at føje til. Langt tilbage i Hans Stygges Tid, — det var i 1552 lod Kongen denne vide, at han maatte bruge »vor Gaard Østrup«, som han selv fandt det bedst, enten ved at sætte Bønder i den eller paa anden Maade. Tager jeg fejl i at mene, at dette Løfte er faldet som Svar paa en Forespørgsel fra Lensmanden og begrundet i et Andragende fra Lenets Bøndersønner om at komme til Fæste? Tiden var Landbruget overordentlig gunstig, og Kornpriserne var to til tre Gange saa høje som før. Der kan næppe heller være Tvivl om, at den retsindige Hans Stygge tog Lenets Ungdom paa Ordet og lod den rykke ind i Ladegaarden, hvis Jorder, Længer og Landgilde de delte ligeligt imellem sig. Spørgsmaalet er saa, hvor længe de holdt Stand. Naar Christian den Tredje tillod denne Nyordning, — med velberaad Hu og fire Aar efter den testamentarisk sikrede Enkepension, — siger det sig selv, at Enkedronningen ikke kan have næret Ønske om at fravige sin afdøde Ægtefælles Fæstebreve. Dermed tør være givet, at Forholdet var løbende ved Dronningens Død, endvidere i 1579, — det staar at læse i den ældste af Dronningborg Lens Jordebøger; men i 1583 gøres et Forsøg paa at faa Bønderne ud. Herom hedder det:

Da Jørgen Skram for nogen Tid siden har fæstet Østrupgaard til Poul Dal, befales det ham at kalde denne Indfæstning tilbage, og i Stedet fæste Gaarden til Kronens egne Bøndersønner dør i Lenet, da

disse har begæret at faa den i Fæste for sædvanlig Landgilde og Indfæstning, og Kongen ser hellere det, end en fremmed skal have den. Som en direkte Følge af Kongens Optræden gled Ladegaarden ud af Niels Skrams Lensbrev og nævnes fremad i Tiden som Bøndergods under Slottet i Randers; sikkert med den heraf følgende Ugedags-tjeneste til Bjellerup Ladegaard.

Siddende i Ladegaarden oplevede Bønderne Borgens Fald 40 Aar senere; Sløjfningen medførte mangt og meget, og Sporene af det ældste Østrup er ikke alt for talende. Afdøde Amtmand M. H. Rosenørn stedfæster Borgtomten som liggende et kort Stykke neden for »Grønhøj«, en stor og forlængst udjævnet Gravhøj, og der tør maaske i denne Forbindelse tænkes paa et Storbondesæde med et Tiliggende, svarende til Fuldbolet, som efter Svend Aakjærs berømmelige Takst havde indtil tre Mark Land a 12 Td. Hartkorn. Som Boplads er Stedet højtliggende, lunt tørt solrigt og sundt, idet Byen ligger i en Botne, en Kedeldal med Fald mod og aaben Side i Syd, det vil sige Fjorddalen. Øverst i Vest ses en 150 Alen, ca. 100 Meter lang Grav førende fra Fjordskrænten i Syd til en Nordgrav, som har Retning i Øst indtil en Østgrav, der ikke mere er til. Hvor denne har ligget er uvist; men da Vandstrømmen efter Vaarbrud og Tordenskyll følger Bygaden, endnu kaldet »Borregyden« — en Flom, som kan afdække den gamle Stenpikning, synes det naturligt, at den forsvundne Østgrav har ligget her og førende tilbage til Fjordskrænten et Stykke længere mod Øst end Vestgravens Udgangspunkt. Som alt sagt optager Voldstedet Kedeldalens højeste Parti, dets stejleste Skrænt, nu ødelagt af en Sandgrav, samt et stort Kildevæld ind under Skræntens Fod, og det omslutter paa alle Sider en gammel Byggetomt »Stentofte«.

Ingen af disse Grave har kunnet holde paa Vand, det viser Højdekurverne, og dermed er Borgens Type saa temmelig givet. Det er Skaadebakken og Vesborg om igen, henholdsvis Hjelm og Sams, muligt det ældste Hald i Dollerup Sogn. Borgens Højdeflade er en Forbedring af den naturlige Banke, dannet ved Indkastning af Fylden fra Gravene, og Borgen har aldrig haft nogen Ydervold. 1894 stod Gravene med en Skrænt mod Borgpladsen paa 9—14 Fod, 3—4,7 Meter i Højden.

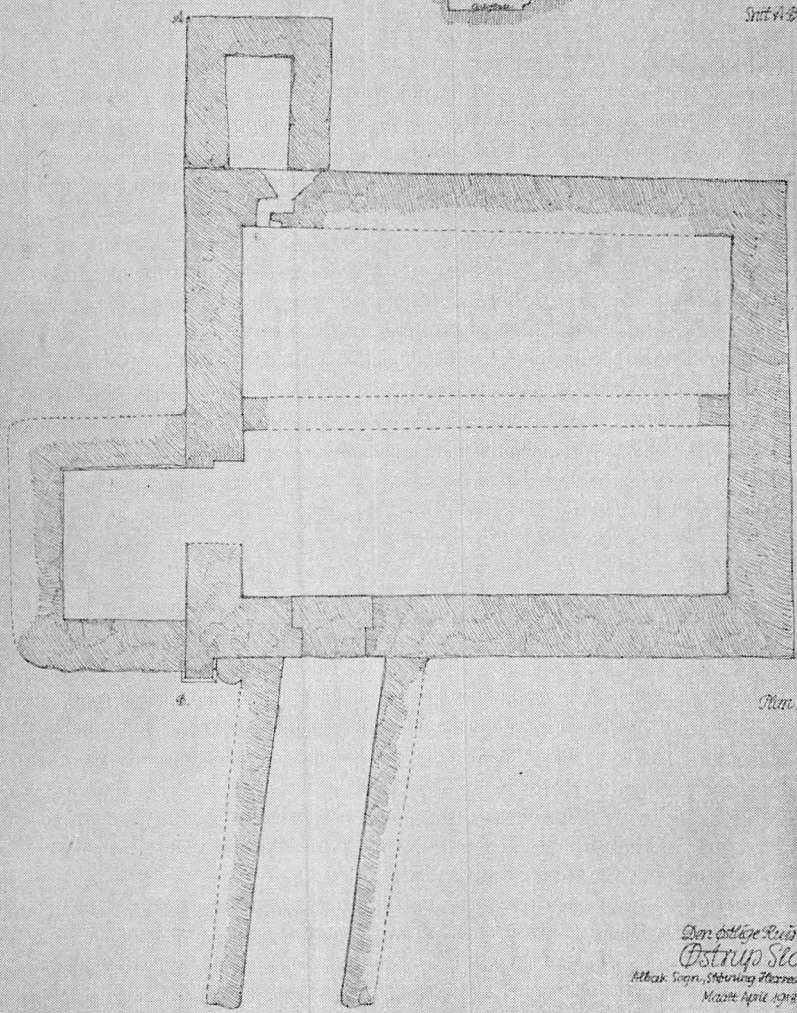
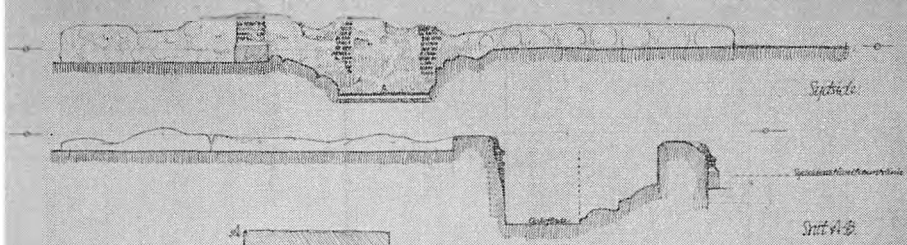
Bisper som Peder Ugotsøn († 1260) og Tyge († 1272) lod sig ikke nøje med saa trang en Rede, naar Cistercienserne opførte nye Huse og saa prægtig en Kirke som denne i Øm. Aarhusstolens stiggende Rigdom og Vælde gjorde en Udvidelse af Refugiet Østrup ønskelig og ved dette Byggeri har man trængt Ladegaarden, der endnu

laa paa Bunden af sin Botne, længere i Øst for at udnytte Tomten til det nye Hus.

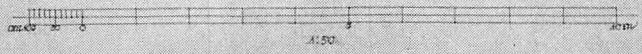
Den nordre Grav, som hidtil stoppede op, hvor Østgraven begyndte, og Borggyden nu ligger, blev ført tvers over denne indtil en ny Østgrav, man dengang kastede østen om det kommende Hus; Fylden herfra er vel da brugt til en Planering af den gamle Grav. Alt dette kan der ikke føres Bevis for idag, — det maa være en kommende Tid forbeholdt ved Gennemskæring at vise, hvor de to Grave laa; men det ligger i Sagens Natur, at enhver byggende Myndighed har søgt at faa det mest mulige ud af gammelt og nyt i Pagt med Tiden og Stedets Terrain, der ikke har tilladt en Fravigelse af den ældre Borgtype; det nye Østrup blev da ogsaa en Gentagelse af Skaadebakken i udvidet Form.

Dette Anlæg var i Brug indtil Ødelæggelsen 1591, og det er denne Borgtomt, I. V. Nissen-Ramten opmaalte til 400×280 Alen, ca. 270—190 m i 1894 regnet henholdsvis fra Syd til Nord og Øst til Vest. For saa vidt de her fremsatte Iagttagelser tør tænkes at holde Stik, skulde Stentoften altsaa danne Borgens ældste Parti, og hvad dette gemmer, ved ingen, dog saas der Fundamenter i Banken, 4—5 Lag store Sten som efter en svær Mur 3—4 Alen tyk. De var endnu synlige i Sandgravens skredne Klint til omved den sidste Verdenskrig, da de blev tagne op til Vejmateriale; der fremkom herved et stygt Saar øverst i Banken, og som endnu ses. Nissen, der var udsendt af Nationalmuseet i denne Hensigt at uddybe en af Arkitekt F. Uldall afgivet Beretning, fandt vel to jevnslidende løbende Mure med en Afstand af 25 Fod, som han antog for en Husvidde; men Stentoften var og er endnu bebygget, og man opgav videre Undersøgelse, fordi der mentes, at mulige Ruiner var for ødelagte. Saa skete der det, at Husmand Jens Jensen afgav en Indberetning om Fundet af Ruiner paa sin Øst for Borggyden liggende Toft, hans Sønner gravede ned og afdækkede et smukt Stykke Kvaderstens-Hus flere Skifter højt, og i April 1913 undersøgte Dr. P. Nørlund den fundne Rest af den gamle Borg. Doktoren fortæller indledende:

Den fundne Ruin ligger betydeligt lavere end den paa Stentoften; men at de har hørt sammen paa en eller anden Maade er øjensynligt, fordi den bevarede Voldgrav — >: Nordgraven, endnu i Mands Minde har forsat sig paa Nordsiden af Bygningen, — >: Ruinen, et Stykke over paa den østre Side af Borggyden. Om Voldgravens videre Forløb, tør Doktoren ingen Mening have; men allerede af det bevarede Stykke lader sig slutte, siger han, at den maa have gaaet østen om den udgravede Ruin, hvor der da ogsaa findes en større

*Den østlige Ruin af
Østrup Slot,
Altk. Sogn, Hjørring Herred, Roskilde Amt.
Maatte April 1912.*

Sænkning, selv om de oprindelige Forhold her vides at være forstyrrede ved Opfyldning — Oplysninger der stemmer saa temmelig med det oven for udviklede.

Dr. Nørlund fortsætter: Hvad der er bevaret af Ruinen — se Grundplanen — indskrænker sig væsentligt til Fundamenter og Kældere, idet der er meget lidt tilbage af Mure, synlige over Jorden. Bygningen bestaar af et Hovedparti ca. 9 m langt i Øst—Vest, ca. 6,5 m i Nord—Syd indvendigt Maal, og som deles af en Skillemur i to omtrent lige store Halvdele. De to Udskud i Nord og Vest er tilføjet senere, og oprindelig laa det store Rum ud i eet. Det vestlige Rum staaer i Forbindelse med Hovedrummet ved en Døraabning, og fra Sydvestmuren udgaar i sydlig Retning to lange Murfundamenter, som ikke mere afsluttes af nogen Tvermur.

Hovedbygningens Murværk er middelalderlig Skalmur omkring en Kerne af Smaasten, Brokker af Munkesten og navnlig Munke-Tagtegl lagt i slaaet Kalk. Yderfladerne, saa vidt de var bevarede, stod i ubehandlet, dels let tilhugget Granit. Inderfladerne dækkedes af nogenlunde tilhuggede Kvadre og klædt med et tykt Lag af glattet Kalkpuds. Gennem Sydmuren har en Dør aabnet Adgang til Bygningens Indre — se Plan og Billede, senere tilmuret med Kamp, Kridt og Munkesten tildels endnu klædt med Puds, dog med Aabningens Karm muret i Tegl. Her fandt Dr. Nørlund Ruinens eneste Stykke Arkitektur, Ansatsen til et spidsbuet Bueslag.

Om det søndre Hus oplyses, at det var betydeligt mere ødelagt end noget af det øvrige Murværk. Det har ligget dybt under Jorden, og var kun løselig knyttet til Hovedbygningens Mure uden Art af Forbandt, tillige laa det paafaldende skævt i Forhold til Hovedbygningens Sydfacade. Mellem disse Mure laa Borgens eneste sikkert paaviselige Gulv, endda i to Lag. Øverst fandtes et Lerlag, derunder et tæt liggende Lag af runde Sten, derunder igen et 7 cm tykt Kullag og endelig endnu et Lag svære Kampesten skørnet af Brand. Samtlige disse Lag lod sig følge indtil den manglende Tværvæg i Syd, som Doktoren mener var Husets sydlige Gavl.

Det mindre, vestlige Rum viste sig som en senere Tilbygning, hvad der klart fremgik af den lodrette Fuge, hvor Murene sluttede til Hovedbygningen. Paa de tre indvendige Sider i Syd Vest og Nord fandtes sjælden smukt tilhugne og kvadrerede Kampesten, hvoraf kun to Skifter var i Behold paa Nord og Vestvæggen, i Syd der imod indtil fire Skifter, — det var dette Parti, J. Jensens Sønner havde afdækket. Af Karakter var Østvæggen fuldkommen raa og svarede til de i Jorden staaende Partier af Hovedbygningens Ydermur. Som man ser af

Planen, havde Rummet en Dør mod nederste Stokværk i det store Hus.

Det lille Nordrum var af en Karakter for sig, Fundamenterne skødesløst lagt, Stenene meget svære og Murene uden Forbandt med Hovedbygningen; det hele havde nærmest Udseende af noget paa-klistret. Rummet stod kun i Forbindelse med Hovedbygningens Indre gennem en lille ca. 25 cm høj Kanal af en mærkelig knækket Vinkel-form og muret af Munkesten med Udmunding i det store Rum i en god Meters Højde over det her formodede Gulv. Kanalen, der var dækket delvis af en flad Sandsten og meget ødelagt ud mod Siderummet, ses oven fra paa Grundplanen.

I sin afsluttende Oversigt oplyser Dr. Nørlund, at den afdækkede Ruin ikke bringer væsentlige Bidrag til Borgens Historie, og dens to Udbygninger er senere Tilføjelser. Af Munkesten fandtes to Typer, en ældre og mindre ($24 \text{ a } 25 \times 11 \times 8 \text{ cm}$) og en yngre og større ($27 \text{ a } 28 \times 13 \times 8$). Af Overbygningen fandtes kun faa Rester, og det meste af Materialerne var slæbt bort til andet Brug. Den umaadelige Mængde af Kalkpuds, der fandtes overalt langs Ydersidernes Murfod tydede paa, at Bygningen havde været klædt hermed. Rester af Munke-Tagtegl saavel »Munk« som »Nonne« fandtes overalt i umaadelige Mængder, tildels i gul Farve.

Af fundne Genstande nævner Doktoren, bortset fra en mindre, ubestemt krybende Figur, skaaret i en blød Sten, nogle Potteskaar, hvoraf en Del synes middelalderlige, andre Stentøjskar fra det 16. Aarhundrede, samt nogle meget ejendommelige, middelalderlige Gulvfliser, vistnok fra det 14. Aarhundrede, — ialt 7 Museumsnumre.

Efter denne af Dr. P. Nørlund, Nationalmuseets afdøde Direktør givne Beretning og indlagt i den ovenfor fremsatte Situationsplan synes følgende Forhold at kunne hævdes:

Det søndre Hus er en Fortidslevning og har intet at gøre med den nye Bygning ud over, at denne har lagt sig klods op ad en ældre Medtjeners nordøstlige Gavl. Det søndre Hus var et gammelt Hus med Stenpikning til Gulv, og det var brændt, et nyt blev rejst paa den gamle Tomt med endnu et Stenlag over Emmerne fra Branden, og endelig er der lagt endnu et Gulv, Lergulvet ca. 4,5 cm tykt i det samme Hus eller et andet — hvem ved? Det søndre Hus kan være Brydens — Bestyrerens, næppe Bispens, fordi denne maa antages boende oppe paa Borgen (Stentoften), Bryden der imod uden for Graven i Øst, det vil sige i Ladegaarden, og som i den ældste Tid tør tænkes løbende langs ad, om ikke under Borggyden. Graven kan have

Facade mod Syd med Dør (tilmuret) Foto Nationalmuseet

haft et Knæk her i sydvestlig Retning mod Fjordskræntens stejleste Parti, og i saa Fald var det Graven ikke Gyden, det søndre Hus tog Front imod; deraf da Husets sære Foragt for Verdenhjørner.

Det søndre Hus, der var 6,5 m langt i det mindste, var ikke brændt, men det maa være revet ned, da Bisperne flyttede ind paa Ladegaardens Tomt, i Overensstemmelse med den ovenfor fremsatte Plan. Man har lagt den nye Sydfacade saa langt nordpaa, men heller ikke længere, at den lige kunde klemmes ind bag den gamle Gavll, saa ogsaa Materialet herfra kunde indgaa i den nye Bygning. Dr. Nørlund fremhæver, at det søndre Hus havde været ude for den grundigste Ødelæggelse, et ikke ueffent Træk paa de gejstlige Bygherrers økonomiske Sans.

Planen viser den nye Borglænge som et enkelt og fritliggende Hus med Hoveddør i Syd, iøvrigt Længens eneste Indgang; den havde haft Spidsbue paa Munkestenskarm og førte ind til det nedre Stokværks store udelte Rum. Vest for Døraabningen, mellem denne og Hushjørnet fandtes en stor Sokkelsten med tre skraakantede Flader, — den ses paa Billedet yderst til venstre — bærende Rester af en Pille i Munkesten, hvortil intet tilsvarende fandtes ved Dørens øst-

lige Side. Nogen Forklaring paa dette ejendommelige Anlæg er ikke givet saa lidt som om Hovedbygningens mindre Rum.

Den store Hal blev ikke rømmet for Fyld, saa der kan intet vides om Forbindelsen med de øvre Stokværk. Tør denne tænkes gaaet ad en indre Trappe af Træ, maatte Tiden vel komme, da man brød Hul i Halens vestlige Mur og rejste et Trappetaarn, — Dørenes indbyrdes Placering kan vel tyde paa noget i denne Retning. Det nordlige Uds kud kan være et Latrin, maaske Frederik den Andens Røgstue; paa et Punkt giver Dr. Nørlunds Undersøgelse endelig Besked: Borgens nyere Del stod som et hvidt gotisk, men grovt bygget Hus med Munketagtegl, muligvis lagt i røde og hvide Rader.

Billedet viser Sydfacadens tilmurede Dør og det nederste af Spidsbuens murede Karm; yderst til venstre staar den store skraakantede Sokkelsten, der ogsaa er afmærket paa Planen som en sydlig Forlængelse af Hovedbygningens vestlige Mur. Paa Planens øverste Profil ses Døren lige fra Syd, til venstre Partiet med Sokkelsten og Murspille. Det samme, men set fra Vest viser den nederste Profil, der ogsaa giver Indblik i Siderummet med de smukt hugne Kvadre.

Til Slut skal lige nævnes, at Beboerne oftere har fundet Brandspor andre Steder i Tomten, at Randers Museum ejer et Stykke fladt Tegl med Glasur, samt en lille Flise med et indpresset Ornament. Jeg minder om, at Voldstedet er fredet ifølge Lov vedtaget af Rigsdagen midt i Tyverne, at der ikke maa graves her uden Nationalmuseets Tilladelse og iøvrigt staar under Sognefogedens Tilsyn.

Aage Sørensen.

*Fra Bispeborgen,
ornamenteret og glaseret Tegl, i Randers Museums hist.
Afd. Katalog Nr. 3349, jvf. Katalog Nr. 4500*

Et Relikviefund i Sct. Mortens Kirke

AF KONTORCHEF CAND. POLIT. KJELD OLSEN

Som saa ofte ved gennemgribende Restaureringsarbejder fandt opmærksomme Iagttagere ogsaa i Sct. Mortens Kirke i Randers i Juni 1948¹⁾ en Antikvitæt fastgjort til Alterets Bagside nemlig:

I) et Trægemme indeholdende:

- a) En beskreven Pergamentstrimmel.
 - b) En af grønt Stof forarbejdet Pose med Indhold.
 - c) En beskreven Seddel dateret 17. September 1706.
- Endvidere fandt man sammesteds

II) en Redegørelse dateret 26. August 1765.

Den lille Pose med vedhæftet Pergamentstrimmel har været fremdraget før, nemlig dengang Sct. Mortens Kirkes gamle Altertavle blev nedtaget og erstattet med den nuværende af Niels Brock og Hustru, Lene Bredal, skænkede. Dette fremgaar umiddelbart af Redegørelsen af 26. August 1765, som Borgmester Søren Simonsen affattede, og som her skal gengives i sin fulde Ordlyd, idet den foruden at beskrive det nuværende Alters Historie indeholder en Del Navne paa Kirkens og Byens daværende Embedsmænd.

Dokumentet oplyser følgende:

»Anno 1764, d. 28. September, blev Randers Kirkes gamle Alter-Tavle af mig, Borgemester Søren Simonsen, nedtagen.

Udi Alter-Bordet, som var grundmuret, fandtes nedlagt under en fiirekantet Steen, indfattet udi et Stykke Eege-Træe, en liden Pergament-Seddel, bunden ved en liden Silke-Pose, en Nød stor; paa Seddelen staar: Reliquiæ Sanctorum, Decemmillium militum m m et Sanctorum innocentium puerorum. — I Silke-Posen var en anden Pose af tyndere Silke-Tøy, inden i denne sidste var nogle smaa Stykker af Been, som synes at have været Menneske-Been, skiøre og

musken, hos disse Been laa et lidet uformelig Stykke Rav, en liden Ært stor. Silke-Poserne vare sammensyede med Traad, som endnu var hviiid og stærk, saa man har Aarsag at slutte, at ligesom denne reliquie af mig har været aabnet og igen tillukt, saa er det og skeed ved Alterets Reparation A^o 1706, d. 17. September, som af en forlagt Seddel udvises og er saalydende:

A^o 1706, d. 17. September (Jeg veed ikke rettere) da var her tre Personer og saae dette gamle papistiske Tøoy og vantro Hedningers Helligdom. — Læs bagfra! P. I. S. F. —

A^o 1765, d. 24. Augusti, er denne nye bygte og med ægte Guld staferede Alter-Bygning bleven færdig og den almægtige Gud allene til Æere af Guds Huuses store Elskere, Velædle og højfornemme Niels Brok, berømmelige Grosbandler i København og hans Velædle og højfornemme Hustru Leene Bredal foræret til denne Kirkes Prydelse bemeldte Aar.

De gudfrygtige Givere ere begge Barneføed her i Randers, hvor deres Fædre og Slægt tildeels salig er hensoved og tildels endnu lever; om deres Goddædighed og Kiærlighed til Guds Huus vidne mange af denne Kirkes Ornamenter: Deres Sjæle ere i Glæde i Himelen: Deres priiselige Navne være i Velsignelse paa Jorden.

Jeg, Borgemæster Søren Simonsen, har efter de gudfrygtige Giveres Andmodning indrettet og forfærdiget denne Alterbygning i alle Deelee efter mit Andlæg og Tilsyn saaledes som den nu ses og i alle Maader i all sin Prydelse befindes.

A^o 1765, d. 26. Augusti udi mange Menneskers Overværelse blev forbemeldte Reliquie udi et Stykke Træ nedlagt og tilslagen, samt i det nye Alter fastnaglet og indelukt bag en af Alterets Fyldinger og Alter-Arbejdet dermed aldeles fuldendtet med alles eenstemmige hjærtelige Ønske, at den almægtige Gud naadelig ligesom over 300 Aar tilforn herefter ogsaa vil beskiærme dette hellige Alter fra alle Slags ulykkelige Tilfælde. Amen.

I bemeldte Aar 1765 var Hr. Camer Raad Niels Spiild Amtsforvalter, Magr Søren Wedege Provst og Sognepræst her i Randers, Magr Michael Fosie og Hr. Antoni Bech Kapellaner til Kirken, Nicolay Bredal ældste Borgemæster, Hendrich Dreyer, Jens Won Hatten og Anders Carlsen Bay Raadmænd, Magr Fuchs Rektor, Christian Somerfeldt, Niels Hee og Cantor Bang Hører i Skoelen, Magtr. Andreas König Præst i Hospitalet, Jens Foss Hospitals Forstander, Johan Hansen Vejer og Maaler, Jørgen Thomas Skaarup Apoteker, Søren Hansen Byefoged i Byen, Niels Jørgensen Tolder, Jens Nicolay Lund Postmæster, Hans Knudsen Raadstue skriver og

Søren Simonsen vice Borgemæster og Consumptions Forpagter, samt Søren Tærkelsen Kirkevænger, Poul Lytken Orgelmæster og Hendrik Brask Bedemand og Gravere.

Randers d. 26. Augusti 1765

S. Simonsen

Man havde saaledes allerede i 1706 ved en Reparation af Alteret været opmærksom paa Relikviens Tilstedeværelse. Den nøjagtige Tekst paa den endnu eksisterende Seddel fra 1706 er følgende:

»A^o 1706, d. 17. September (jeg vid ikke rettere) da vare her trej personer og saa dette gamle papistiske toy og vantro Hedniggers Helligdome.

Læs bagfra! P I S F.«

Fundet blev dengang, som det vil ses, karakteriseret som »papistisk« Tøjeri, og naar man følger Opfordringen til at udtale Slutningsbogstaverne læst bagfra fremkommer en Spyttelyd. Dette tiltrods havde man dog Pietet nok til at sikre Fundet for Efterverdenen.

Pergamentstrimlen, der — som altid — identificerer Relikvien, bar følgende latinske Paaskrift:

»Reliquie sanctorum decemilm militu m m et sanctorum innocentium pueorum.«

Frudsat at »decemilm« (?) skal opløses som »decem millium« og »m m« som »martyrum« kan teksten oversættes som:

»Relikvie af de hellige martyrer, de 10 000 soldater og af de hellige uskyldige børn.«

Hvem er de hellige Personer, som Relikvierne hævdes at stamme fra?

Den bibelske Beretning om de uskyldige Børn, der maatte lade Livet paa Kong Herodes Paabud, er det ikke nødvendigt at omtale nærmere; de 10 000 Soldater maa antages at være identiske med den thebaiske Legion (legio Thebaica), der efter den tilbage til det 4. Aarhundrede gaaende Overlevering var en i det ægyptiske Theben udskreven Legion, der kun bestod af kristne. Under den romerske Kejser Constantius Chlorus Maximian, død 310, blev Legionen hugget ned i St. Moritz i Kanton Wallis i Schweiz, fordi den under den hellige Mauritius' Førerskab nægtede at forfølge de kristne. Senere blev ogsaa Ursus og Victor i Soloturum, Cassius og Florentius i Bonn, Gereon med sine 318 Fæller i Køl'n og Victor med 330 Staldbrødre i Xanten og en Skare Martyrer i Trier henregnet til den thebaiske Legion²).

Om disse Martyrer oplyser Martyrologium Romanum, Turin-Rom 1925, følgende i Registret:

»Mauritius, Exsuperius, Candidus, Victor, Innocentius, Vitalis et Socii, legionis Thebæorum milites, Martyres seduni sub Maximiano, 22. September«,

og under Festdagen den 22. September er anført følgende:

»Seduni, in Gallia, in loco Agauno, natalis sanctorum Martyrum, Thebæorum Mauriti, Exsuperii, Candidi, Victoris, Innocentii et Vitalis, cum Sociis ejusdem legionis; qui, sub Maximiano, pro Christo necati, gloriosa passione mundum illustrarunt.«

hvoraf fremgaar, at der findes følgende Martyrer:

Maritius, Exsuperius, Candidus, Victor, Innocentius, Vitalis og Fæller, Soldater i den thebaiske Legion, der led Martyrdøden i Sitten i Kanton Wallis i Schweiz under Kejser Maximian, og af det i Martyrologiet under den 22. September anførte fremgaar, at paa denne Dag fejres i Sitten i Schweiz de nævntes Dødsdag (= Fødselsdag som Helgen), nemlig »de som under Maximian blev dræbt for Kristus og ved deres ærefulde Lidelser har oplyst Verden«.

Den fundne lille Silkepose blev ikke aabnet i 1948, men indeholder jfr. den gamle Beskrivelse, nogle hensemldrende Stykker af Meneske-Been samt et lille Stykke Rav paa Størrelse af en Ært.

Heroverfor maa indvendes, at det formentlig ikke er et Ravstykke, men et Røgelseskorn (Røgelse indeholder bl. a. Harpiks), jfr. følgende Uddrag af: Peter Schindler: Liturgi³), om Indretningen af et Højalter:

»Højaltet: Enhver Kirke skal have mindst eet Alter, og det skal staa paa Hæderspladsen; dets Hovedbestanddel er en Plade, som skal være af Natursten (ikke støbt i Cement el. lign.); den kan enten hvile paa en muret Blok af Kvadre (Iblanding af Mursten eller Støbeværk er tilladt — ogsaa en Blok af Mursten alene) eller paa Søjler, der er muret fast ned i Gulvet. Hovedsagen er, at Altret er fast forbundet med Kirken og ikke flytteligt. Det skal være et eller flere Trin hævet over den øvrige Kirke.

I denne Plade eller i Blokken skal der indemures tre Ting: Relikvier af mindst to Martyrer — nogle Røgelseskorn — og et i en veltilloddet Kapsel af Tin indesluttet Dokument fra Biskoppen om Altrets rette Indvielse.

Relikvierne som et Minde om Oldkirkens Altre over Katakombernes Martyrgrave — og som et Tegn paa »de hellige Samfund«. Røgelseskornene som et Tilbedelsens Tegn — og en Mindelse om Røgfret i Israels Tempel. Dokumentet som Bevislighed og historisk Kilde.«

Selve Fundet og det i 1765 nøje beskrevne Findested godtgør, at det fundne er de vel ved Alterets Indvielse nedlagte Relikvier.

Hvorledes er de kommet til Randers?

Herom giver et paveligt Aktstykke Svar⁴).

Under Pave Julius II (valgt 1. November 1503, død 21. Februar 1513) fik Prioeren Laurens Nielsen i Helligaandshuset i Randers Lov til at skaffe sig Relikvier i Köln og føre dem til Danmark. Det i Acta pontificum som Nr. 4014 optagne Pavebrev af 1. December 1505 lyder saaledes i Oversættelse (fra Latin):

»Laurentius Nicolai, Prior for Helligaandshuset i Randers Stift (?) tilhørende den hellige Augustins Orden i Aarhus Stift, Magister artium og Generalvikar i den danske Provins udnævnt af Preceptoren for Eders Hospital Sancto Spirito i Saxia, beder om Tilladelse til i Köln By og Stift at skaffe sig nogle Helgenrelikvier, der er skænket eller vil blive skænket af ligegyldigt hvilke Personer og føre dem til det danske Rige og anbringe dem i et eller andet (eller flere) sømmelige Steder, og at I vil give samme Personer Lov til, at de maa frit give og tilstaa Ansøgeren slige Relikvier.

Tilstaaet ved Audiens hos Paven. G. Kardinal ved Petri Lænkens Kirke og ved højtidelig Skrivelse o. s. v. . . . «

Efter dette Pavebrev at dømme er det sandsynligt, at de fundne Relikvier stammer fra Köln eller i alt Fald fra Köln Stift, i hvilken Sammenhæng det er ganske interessant at vide, at der netop fandtes og endnu findes Relikvier af de uskyldige Børn i Minoriterkirken i Köln.

De uskyldige Børns Relikvier er en Del af den Skat, som Helena hjemførte i Aar ca. 325 (Naglerne, Kjortelen i Trier, de hellige Tre Konger i Köln og visse Ting i Aachen); man skænkede (eller solgte) hende sligt under hendes kristeligt-arkæologiske Ekspedition til Palæstina — om i god Tro eller af Smartness véd ingen i Dag; hun bragte det (og Kristi Kors) i god Tro til Europa — og fra Rhinland (Kejserresidensen i Trier) gik Fragmenter vide om Lande.

Medens man maa sige, at Relikvierne af de uskyldige Børn ganske afgjort er et Falsum, eller mere pietetsfuldt udtrykt: et Kuriosum, er den eventuelle Ægthed af Relikvierne af den thebaiske Legion, som fandtes bl. a. i Köln, Bonn og Xanten, mere sikker. Den historiske Kærne i Beretningen om den thebaiske Legion er fastslaaet ved Udgravninger i St. Moritz i Østschweiz.

Hvad angaar Antallet: Titusind Martyrer, maa det imidlertid formodes, at der i de gamle oldkirkelige Dokumenter har staaet: »decem mm milites«, hvor »mm« er en Forkortelse af Flertalsordet: »mar-

tyres«, men er blevet læst som »mille martyres«, saa at Resultatet altsaa er blevet: Titusind i Stedet for: Ti. Man kan paavise en ganske lignende Fejl i Beretningen om de berømte 11.000 Jomfruer fra Köln, hvor der vitterligt har staaet: »XI mm virgines«, altsaa »elleve Martyrer-Jomfruer«.

Martyrologiets Beretninger er ukritiske, hvilket allerede Kardinal Cæsar Baronius (død 1607), der var den Tids ypperste Kirkehistoriker, fastslog. Der er ogsaa nu nedsat en Kommission, der har til Opgave at revidere Martyrologiet.

For at resumere: Efter alt foreliggende⁵⁾ maa det synes godtgjort, at de omhandlede Relikvier omkring Aar 1505 er hentet i Köln og anbragt i Sct. Mortens Kirkes Højalter; der synes endvidere at maatte sættes et stort Spørgsmaalstegn ved Muligheden for, at der kan eksistere Relikvier fra Kong Herodes Ofre, de smaa Børn. Omvendt maa man antage, at Relikvierne fra den thebaiske Legion virkelig er Rester af de Personer, der i sin Tid led Martyrdøden. Relikvierne er nu atter indmuret i Sct. Mortens Kirkes Alter.

Kjeld Olsen.

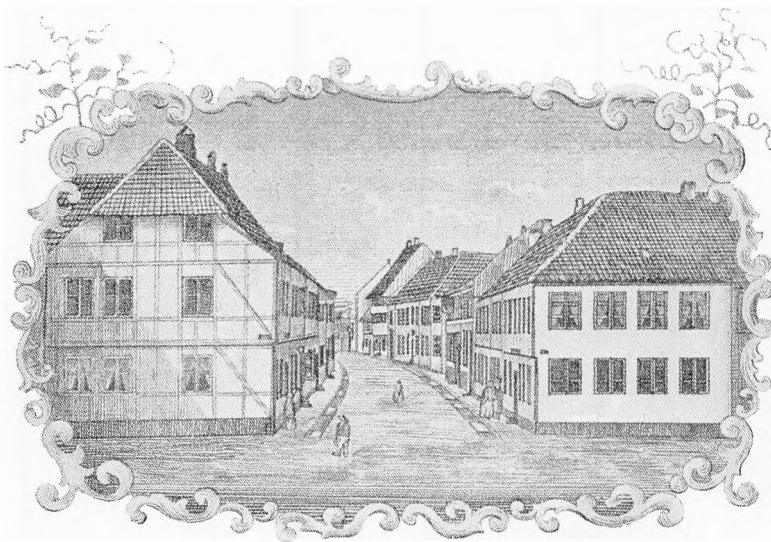

5 Gadebilleder fra Randers for ca. 100 Aar siden

AF POVL VON SPRECKELSEN

Blandt afdøde Overbibliotekar Chr. Berthelsens Efterladenskaber fandtes de her gengivne 5 Billeder, der er af betydelig byhistorisk Interesse, fordi det er den ældste Samling Randers-Gadebilleder, der kendes.

De fremtræder som sirlige »Hoveder« paa Brevpapir af forskellig Farve, og de synes af Fremstilleren, Lithograf N. W. Seip, at være saa detailleret og omhyggeligt udført, at man i det Store og Hele kan stole paa dem. Enkelte Forretningsskilte afslører f. Eks. under Lup den forretningsdrivendes Navn, hvilket har lettet Bestemmelsen af i hvert Fald et af Billederne. Under Billederne er foruden Lithografens

Navn trykt »N. Schmidts Forlag, Randers«, og vi skal paa et af Billederne se, hvor Schmidts Boghandel laa.

Bogtrykker Seip kendes fra Annoncer i Amtsavisen, bl. a. en fra 1852, hvor han og hans Hustru, f. Schjöd, averterer et Barns Død.

Billederne fører os faktisk paa en Spadseretur gennem Byens Hovedgader omkring 1855, og Teksten er kun ment som en oplysende »Snak« under Turen.

Vi starter naturligt ved Sønderbro, *Billede Nr. 1*, og ser op ad Storegade. Hjørnehuset til venstre, der nu er forsvundet, ejedes fra 1840 af Købmand C. F. T. Westermann.

Hjørneejendommen til højre er den gamle »Farvergaard«, bygget 1763 af Farver Chr. Hugo Lund. Den købtes 1846 af Købmand Jacob Schou, hvis Enke solgte den til Konsul S. C. Sørensen.

»Farvergaarden«s Nabo er en gammel bay'sk Gaard, opført 1623 i 2 Etager Bindingsværk med Karnap paa Midten og med Lindetræer udenfor. Købmand Hans Nielsen Bays Enke solgte den 1830 til Købmand Jens Møller, der ombyggede den 1846 — ogsaa Lindetræerne er paa den Tid forsvundet.

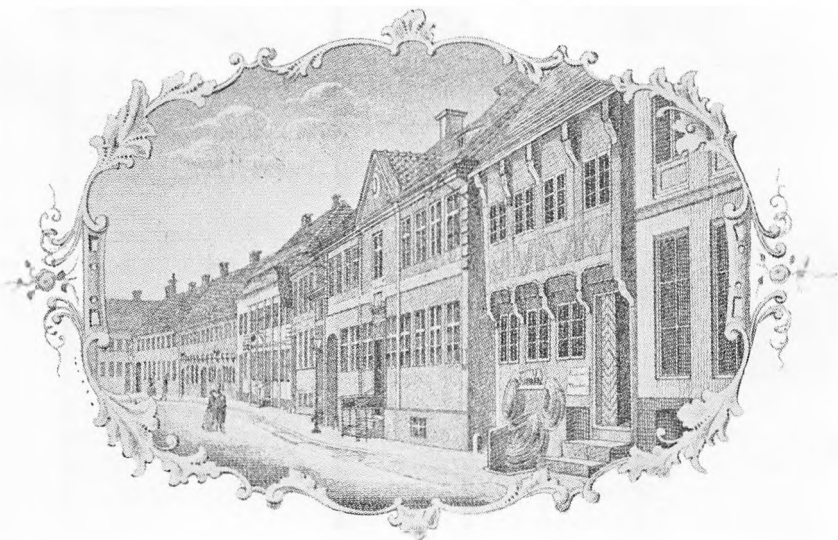
Næste Hus, det nordre Hjørne af Østergrave, er opført 1823 af Mogens Chr. Møller og overgik 1853 til Sønnen, Hjalmar Espen Möller. Det følgende høje Hus er den endnu bevarede, saakaldte »Niels Ebbesens Gaard«, opført 1643. Det blev 1854 solgt af Købmand Bendt Holm til Tobaksfabrikeur Jesper Cortsen.

Med *Billede Nr. 2* kan vi fortsætte Spadsereturen i Storegade. Billedet gengiver Vestsiden af Gaden set omtrent fra Hjørnet ved Brødregade, det Hjørne som i mange Aar hed »Pottemagerhjørnet« og endnu tidligere — helt tilbage til ca. 1600 — »Paderups Hjørne«.

Det smukke lille 2 Etagers Bindingsværkshus i Forgrunden købtes 1833 af Bager P. M. Sperling og overgik 1853 til Sønnen, Vinhandler Søren Ditlev Sperling. Med Lup kan paa Skiltet ved Døren læses: »Winhandler S. Sperling«. Dette viser, at vore Billeder er yngre end 1853. En Annonce fra denne Tid beretter, at der hos Vinhandler Sperling »opvartes med Musik og Sang« i Aftentimerne.

Vi modstaar Fristelsen og fortsætter til næste Hus i Rækken, en stor Gaard med en Stentavle over Døren, opført 1790, paa vort Billedes Tid ejet af Købmand G. F. Melchiorson. 1872 købtes den af den kendte Etatsraad Johan Ankerstjerne. Den er ombygget til Uken-delighed i 1917.

Det næste Hus med den vajende Farverfane, et lille Bindingsværkshus i 2 Etager, blev 1852 af Farver Hans P. Dues Enke solgt til Farver Erik Frederik Ehnhuus. Huset er senere ombygget. Derefter

følger en stor Bygning med en udragende Vindrueklase. Bygningen er efter Stilen at dømme opført omkring 1800; den ejedes for 100 Aar siden af Vinhandler Søren Hansen Schmidt, efter hvis Død 1873 den købtes af Etatsraad Ankerstjerne, der senere lod den ombygge.

Hvis Huset længst til venstre er ment som et »paa tværs« liggende Hus i Vestergrave, maa der mangle en Bygning i Storegade-Husrækken, idet der skal være 3 fra Ankerstjernes Hus til Vestergravehjørnet. Fremstilleren har formodentlig ikke faaet Plads til dem alle.

Jeg tror, at det er nuværende Storegade 12, der ikke ses paa Billedet, idet de to resterende Huse passer paa Nr. 10 og 14. Det nærmeste er da den smukke, nu forsvundne Bindingsværksgaard, der er opført 1642, og hvorfra de to legemstore i Egetræ udskaarne Portfigurer, der nu er paa Museet, stammer. Den ejedes 1853 af Købmand N. Bay Rohde. Ogsaa den sidste Gaard har været en smuk gammel Bygning. Den ejedes 1857 af Købmand Chr. Blichfeldt, der her drev en typisk Randers-Købmandsforretning.

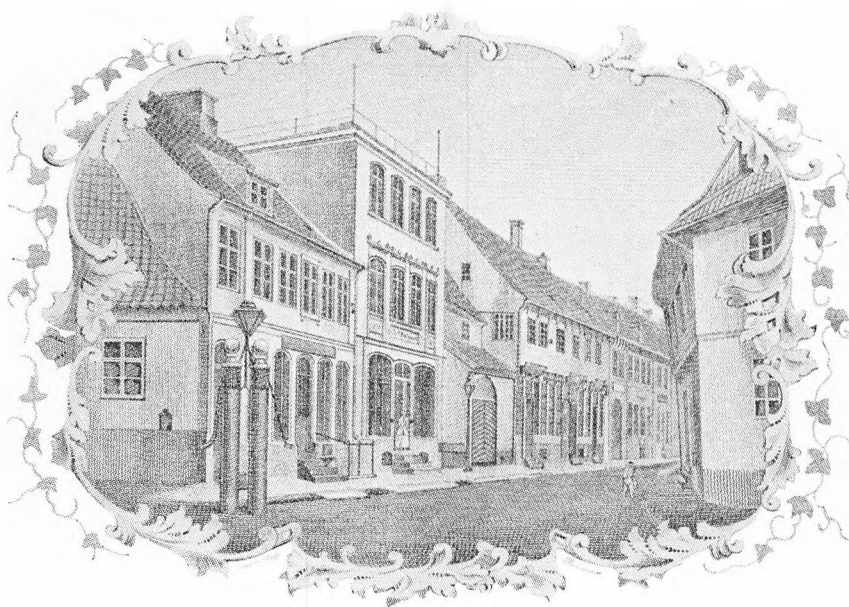
Med *Billede Nr. 3* er vi naaet til Pladsen ved Svaneapoteket og ser herfra op ad Torvegade, en helt anden Torvegade end den, vi kender i Dag. I Forgrunden til venstre staar 2 Pumper. Her var Byens Gadekilde; Navnet kan følges helt tilbage til 1506, og 1767 benævnes den »Gadekilden, nu 3 Pomper«.

Hjørnehuset til venstre, der 1776 blev opført af Jens Rudolfsen

Bay til Skolehus, en lille en-etages Bygning paa 4 Fag, tilhørte 1844 Fuldmægtig Dines Hansen. 1859 lod hans Enke Huset ombygge til en 3-Etages Bygning (Boghandler Bachmanns Hjørne vil endnu erindres), og dette viser altsaa, at vore Billeder er *ældre end 1859*. Bygningen er nu forsvundet ved Banken for Randers og Omegns Nybygning.

Nabohuset, der 1848 tilhørte Købmand Beutlich, er forsvundet sammen med Hjørnehuset. Ogsaa den næste Ejendom i Rækken er forsvundet. Den ejedes for 100 Aar siden af den kendte Købmand Adolf Sem Philipson, der 1847 gav den den Facade, som ses paa Billedet. Paa Skiltet over Døren læses: »A. S. Philipson«. Denne Ejendom er Rester af det senmiddelalderlige Stenhus, som afdækkedes ved Ombygning i 1898, det havde Gavlvind mod Gaden og menes opført ca. 1460, men dets Historie ligger iøvrigt udenfor denne »Spadsere-tur«s Rammer.

Det næste Hus i Rækken, det lille med den store Port, har oprindeligt hørt sammen med Gavlløsthuset. Det kaldtes 1844 for »Posthuset« og ejedes for 100 Aar siden af Boghandler N. Schmidt, i hvis Bog-

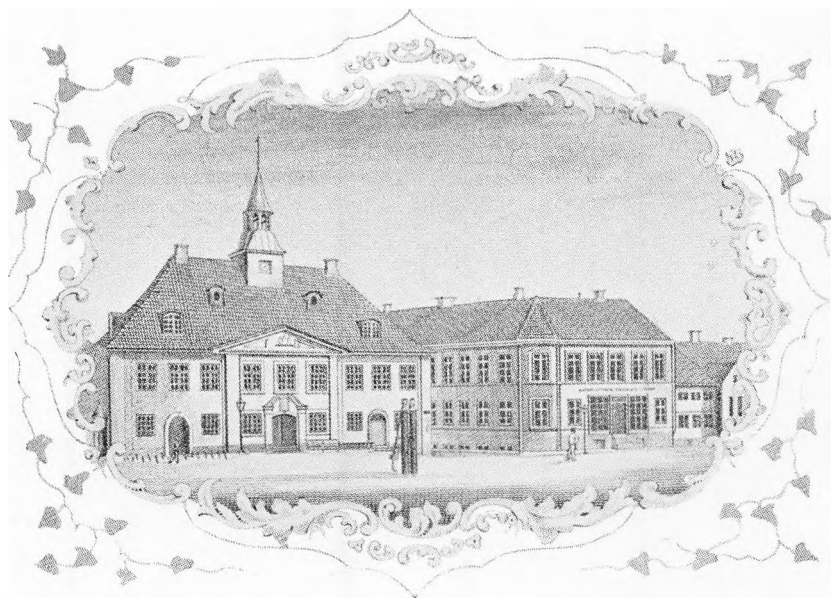
handel Blichers »Trækfuglene« blev forlagt 1. Gang, og hvor altsaa ogsaa Brevpapiret med vore Billeder er blevet solgt.

Derefter følger en smuk stor, nu ogsaa helt ombygget Gaard, der har en lang og interessant Historie og bl. a. har tilhørt den berygtede Bodil Steens paa Dronningborg Slot. 1761 kaldtes den »Sukkerhuset«, og 1844 ejedes den af Philip Hartvig Ree & Comp., der havde baade Klædefabrik og Cicoriefabrik i Fabrikstræde. Endelig det smukke gamle Løveapotek, der for 100 Aar siden ejedes af Apoteker P. Schack Nellemann, og som blev ombygget 1893.

Hjørnejendommen i Forgrunden til højre er Bay'ernes gamle Familieejendom, hvis Historie i Slægten Bay formentlig kan føres tilbage til ca. 1550. Den ejedes paa Billedernes Tid af Købmand P. C. Boldsen; nu ligger Sparekassens Bygning her.

Saa er vi med *Billede Nr. 4* naaet til Raadhustorvet. Her er ingen større Overraskelser. Raadhuset, der som bekendt er opført 1778, har endnu de to Sidedøre, og foran den til venstre ses Vagtmandskabets Bøssestativer. De forlængst forsvundne to Pumper paa Pladsen bærer Bud om »Torvekilden«, som kendes helt fra 1567.

Bygningen midt for Hjørnet af Torvegade og Raadhusstræde er den store Gaard, som uhjemlet kaldes »Kalentegaarden«. Dens Hi-

storie hører ikke hjemme her, men man forundres stadig over dette ældgamle Stenhus, som stod her midt i Byens Hjerter, og som 1682 var den højest takserede Privatbygning i Byen. Den ombyggedes efter en Brand 1845 af den daværende Ejer, Tobaksfabrikant og Købmand J. Chr. Borup, hvis Navn læses (med Lup) over Døren.

Huset længst til højre, som 1698 benævnes »Bagergaarden«, har tidligere hørt til Hjørnegrunden og har muligvis oprindelig været en af de »Bagerboder paa Torvet«, som ofte nævnes i Skattebøgerne fra det 16. Aarhundrede. Det ejedes for 100 Aar siden af Krigsraad Høymark og var da en ganske smuk Bindingsværksbygning med fremspringende Karnap.

Sidste *Billede, Nr. 5*, fører os til Hjørnet af Raadhusstræde og Brødregade og er set omtrent fra Hjørnet af Helenestræde. Den dominerende Hjørnebygning midt for kaldtes for 100 Aar siden »Det Lund'ske Palæ«. Tobaksfabrikur Jens Sørensen Lund og Hustru Anna Cathrine Andersdatter boede her fra deres Giftermaal i 1818. Efter Lunds Død 1835 fortsatte Enken og den ældste Søn Virksomheden.

Nabohusene paa begge Sider, til Raadhusstræde og til Brødregade, tilhørte for 100 Aar siden Feldbereder Biering, hvis Ejendom altsaa gik rundt om »Palæet«. Sidste Hus til højre i Raadhusstræde er »Kalentegaarden«, og Bierings Nabohus i Brødregade er den gamle Præstegaard, Pontoppidan'ernes Barndomshjem.

Hjørnehuset paa venstre Side er opført 1806, og blev 1852 af Bundtmager Schlüntz solgt til Købmand Jens Sommer. Det er ombygget 1940.

Saa er der desværre ikke flere Billeder, og vor Spadseretur er endt. Men hvor morsomt havde det ikke været at gaa videre ad Slotsgade og se, om alle Spor af Slottet var forsvundet, eller ad Kirkegade og faa et godt Billede af »Apostelgaarden«, der brændte 1860.

Randers havde for 100 Aar siden ca. 7350 Indbyggere, og Torvegade f. Eks. kun 50—60. En pæn lille By uden Færdsels- og Boligproblemer, men en By i Udvikling. Omkring denne Tid anlagdes Gasværket, og en ny Sønderbro blev bygget, Randers Disconto- og Laanbank stiftedes, Maskinfabrikken »Strømmen« grundlagdes, og det gamle Hotel »Randers« opførtes. Og i Løbet af det følgende Aarti opførtes Latinskolen i Vestergade (nu Administrationsbygning), det gamle Ridehus ved Sandgade og Thing- og Arresthuset, Vognfabrikken »Scandia« grundlagdes, og Hovedbanen aabnedes 1862 mod Syd og 1869 mod Nord.

Udviklingen førte med sig, at meget gammelt maatte falde, og af de Bygninger, vi har set paa vor »Spadseretur«, staar jo i Dag kun »Niels Ebbesens Gaard« og Raadhuset tilbage i omtrent uforandret Skikkelse.

Poul v. Spreckelsen.

Kampen om Gaarden i Randers næst vesten for Peder Langbens

Et Glimt fra Dronning Margretes Arbejde

AF AAGE BRASK

Medens Freden og Retssikkerheden havde meget trange Kaar i det første Hundrebaar efter de berømmelige Valdemarers Dage, begyndte det at gaa fremad efter Niels Ebbesens Daad i Randers. Der var dog stadig meget urolige Forhold i Valdemar Atterdags Tid, under det ihærdige Arbejde for at samle Riget havde han mange Stridigheder og Kampe, særlig med Stormændene og Hansestæderne.

Man skulde have forsvoret, at det vilde blive bedre, naar Rigets Scepter fra den handlekraftige, snu og listige Valdemar Atterdag kom i Haanden paa en ung Kvinde, hvis Arveret til Tronen ikke en Gang var Førsterangs, men ved kloge Dispositioner og sejt Udholdenhed lykkedes det hende at komme langt videre end Faderen. Hun blev efterhaanden en virkelig kraftig Regent, der gjorde meget for at fremme Ro og Retssikkerhed i de 3 Lande, hun fik under sig. Som Faderen saa hun klart, hvad Besiddelsen af Jordegods betød for Kongeslæggtens Magtstilling, og hun viede meget af sin Arbejdskraft til Udvidelse og Sikring af Kronens Ejendomsomraade, ikke alene ved almindelige Køb og Mageskifter, men i udstrakt Grad ogsaa ved Tilbagevinden af Gods, der paa uretmæssig Vis var frakommet Kronen, idet hun i saa Henseende dels gik Rettens Vej med Benyttelse af Domstolene dels klarede sig ved Forhandlinger — sikkert med mer eller mindre vel camouflerede Trusler i Baghaanden.

I det følgende vil jeg gennemgaa Indholdet af nogle fra Tiden 1379—1406 stammende Dokumenter, der hovedsagelig angaar en Ejendom i Randers men dog tillige giver en Del Oplysninger om Personer, der havde Forbindelse med den. Det vil heraf fremgaa, at der af flere af de paagældende er blevet begaaet forskellige mindre fine Handlinger, der nok kan betragtes som uheldige Eftervirkninger af de foregaaende urolige Tider, men vi vil ogsaa faa at se, at det lykkedes Dronning Margrete — om end sent — nogenlunde at faa

sat Tingene paa deres rette Plads. Det maa dog erkendes, at der paa flere Punkter mangler Beviser vedrørende de omtalte Handlinger — det gælder her som for saa mange andre Dokumenter fra den Tid, at der ikke gives ganske klare Oplysninger om, hvad der er foregaaet. Der har ligget mere bag Ordene, end disse i og for sig tydeligt angiver, og der maa bruges nogen Fortolkning og Fantasi for at skaffe sig en afrundet Opfattelse af Situationen, og det kan ikke ske uden Risiko for Fejltagelser. Jeg vil dog først og fremmest lade Dokumenterne selv tale og særlig anføre, hvor jeg lader Fantasien spille¹).

Det kan endvidere anføres, at naar vi i Dag er saa heldige at have en Del Oplysninger fra den omtalte Periode om een bestemt Ejendom i Randers og nogle Personer, der havde Forbindelse med den, medens vi ellers kun i ringe Grad har Underretning om Byens Bygninger og Borgere paa den Tid, saa skyldes det mere end en ren Tilfældighed. Vi kan i hvert Fald fortrinsvis takke Dronning Margretes aldrig hvilende Arbejde til Fordel for Kronen og Riget i Forbindelse med den de ringeste Bagateller omfattende Omhyggelighed og Nøjagtighed, hun og hendes Hjælpere var i Besiddelse af, for at vi nu kan faa et lille Indblik i Livet i Randers i Tiden omkring 1400. Naar hun paa een eller anden Maade erhvervede Rettigheder til fast Ejendom, sørgede hun altid for at faa Samtykkeerklæringer fra alle og enhver, der kunde tænkes at have — eller have haft — nogensomhelst Ret til den paagældende Ejendom, og for at alle Breve, der kunde have ringeste Betydning som Bevis for Rettigheder, blev vel opbevaret, Ejendomsretten var jo dengang meget afhængig af Tilstedeværelsen af derom udstedte Dokumenter.

Vort Dokumentmateriale indledes ganske uskyldigt med et Brev af 7. Februar 1379, hvori oplyses, at en Simon Jonsen paa sidste Byting til en Jens Thorsen kaldet Skytte havde skødet sin i Sct. Mortens Sogn beliggende Gaard, der var tilfaldet ham som Arv efter hans Fader Jon Pedersen. Gaarden, hvormed fulgte een til Nonneklostret hørende Grund, synes nærmest at have været anvendt som Bryggeri, eller ogsaa har Hjemmebrygning været af stor Betydning for den afdøde, for medens det anføres, at der skulde medfølge alt Inventar, som denne ejede der, saa nævnes dog som saadant alene 1 Kogekar til Brygning med Spande, smaa og store, og andet Tilbehør, kaldet »Bryggerede« (Bryggerethe).

Knap 14 Dage senere faar vi dog en lille Mundsmag paa, hvad de 2 Herrer kan diske op med. Under 20. Februar 1379 afgiver Borgmester og Raadmænd en Erklæring om, at den nævnte Jens Thorsen

Skytte har stillet Byen tilfreds for Krav paa ham i Anledning af Mord, Vold og Uordentligheder, store og smaa »i vor By og imod vor Bys Vedtægter«, dog uden at angive, hvem de paagældende Forsyndelser er gaaet ud over. Man er iøvrigt saa forsigtig at understrege, at han kun lades fri for Krav indtil Tiden for Brevets Udstedelse, man har sikkert ikke haft videre Tiltro til, at han vilde skikke sig vel for Fremtiden.

Nu gaar der imidlertid næsten 8 Aar, før vi igen hører noget om de 2 Randersborgere, det skyldes dog sikkert ikke, at deres Opførsel har været dadelløs i det forløbne Tidsrum, men nok hovedsagelig manglende Oplysninger. I Januar udsteder en Palle (Jonsen) Strubæ imidlertid et Dokument, der viser, at i hvert Fald Simon Jonsen ikke har kunnet holde sig i Skindet. Sidstnævnte er »paa lovlig Maade« ved Sandemænd blevet overbevist om, at han har begaaet 2 Overfald, »kaldet Vold«, paa Palle Strubæ og derved tilføjet denne 5 Dolkesaar, og Palle overdrager nu til vor gode Bekendte Jens Thorsen, hvis Tilnavn Skytte siden sidst er undergaaet en ret ubehagelig Ændring, idet det er blevet til »Røverskytte«, enhver Rettighed, han maatte have overfor Simon Jonsen i Anledning af de 2 Overfald, de 5 Dolkesaar samt 3 »Lovsøgninger« paa Randers Bys Ting. Det er et i alle Maader formfuldendt og udførligt Dokument, der foruden af Udstederen er beseglet af Provsten i Randers, Hr. Ivar Munk, og 2 andre Præster, Byfogden Niels Nielsen, der formentlig var Adelsmand, Borgmesteren med det morsomme Navn Niels Raband²⁾ og 2 Raadmænd.

»Røverskytten« havde saaledes erhvervet sig et Krav paa Simon Jonsen, det er dog tvivlsomt, om han direkte har faaet udbetalt nogen Erstatning af denne. Men godt et Aar senere kom det til en stor Opgørelse mellem disse 2 Herrer, hvorved alle foreliggende Krav og Modkrav synes at være blevet vejet op imod hinanden og afgjort. Under 11. Maj 1388 udsteder Simon Jonsen et Dokument under nogenlunde tilsvarende Former som det af Palle Strubæ udfærdigede — Byens Foged var dog ikke til Stede — og det indledes straks med den interessante Bemærkning, at Simon Jonsen gør bekendt, at han af Jens Thorsen, der her igen har faaet det pænere Tilnavn Skytte, havde modtaget Godtgørelse for sin Fader Jon Pedersens Død »*hvem han (Jens Thorsen) dræbte*« og derfor for sig og sine Arvinger, fødte som ufødte, har lovet ham Fred og Tilgivelse, kl. Sone. Det anføres derefter i samme Dokument, at Simon i Overensstemmelse med sine Venners Raad har solgt og skødet »Skytten« — altsaa sin Faders Drabsmand — sin Gaard i Sct. Mortens Sogn med Grunden

hørende til Nonneklostret »i alle Maader, saaledes som min Fader besad den«.

Vi bør vist nu standse Gennemgangen af Dokumenter vedrørende den nævnte Gaard og de omhandlede Personer for at se lidt nærmere paa det forelagte Materiale. Sammenholder man de 2 sidste Dokumenter med de 2 ældre fra 1379, kan man meget vel faa en Følelse af, at der ligger mere gemt bag Udstedelsen af Brevene, end det fremgaar af selve disse. Den Maade, hvorpaa Simon Jonsen optræder overfor sin Faders Drabsmand ved formentlig omgaaende efter Faderens Død at overdrage ham den arvede Ejendom, kunde godt tyde paa, at Drabet i hvert Fald ikke har været Simon ganske uvelkomment, ja, egentlig nærmest paa, at der forelaa en forudgaaende Aftale mellem de 2 Herrer om at faa Jon Pedersen ryddet af Vejen. Har Situationen ligget saaledes, er det naturligt, at Simon har staaet svagt overfor Jens Thordsen og oven i Købet straks har maattet tilskøde ham den arvede Ejendom. Senere er sandsynligvis det Forhold, at Jon Pedersens Død skyldtes et Drab, hvorfor Ansvarer skulde paa-hvile »Røverskytten«, der vel ikke har faaet denne ubehagelige Afledning af sit egentlige Tilnavn ganske uden Grund, blevet almindeligt bekendt, og Byens Styrelse har saa sørget for, at han kom til at punge ud for at dække, hvad Byen maatte have til Gode hos ham for Forsyndelser før ^{20/2} 1379, derunder sikkert Drabet paa Jon Pedersen. Det bør her bemærkes, at vi kan betragte det som givet, at Randers har haft en særlig Stadsret eller Byret, jfr. Udtalelsen i ovennævnte Brev om Mord, Vold og Uordentligheder »imod vor Bys Vedtægter«, og at man kan gaa ud fra, at denne Byret har indeholdt Bestemmelser, hvorefter der tilfaldt Byen tilsvarende Bøder som Kongen for Borgernes Forseelser, samt at den i Hovedsagen har været i god Samklang med og er blevet suppleret med Jydske Lovs Bestemmelser.

Medens der ikke fra Simon Jonsens Side synes at være ført nogen virkelig Retssag for Drabet paa hans Fader imod Jens Thorsen, hvilket stemmer godt nok med den Teori, at det ikke var ham uvelkomment, saa var han ikke selv saa heldig i Forholdet til Palle Strubæ, der kan ikke godt være Tvivl om, at denne har faaet ham dømt ved Sandemænd for alt, hvad han havde forbrudt sig imod ham. Og det er sikkert med fuldt Overlæg, at de Palle Strubæ tilføjede Saar er angivet saa nøje i Antal, ifølge Jydske Lovs 3. Bog 30. Kap. kunde Sandemænd nemlig sværge en Mand skyldig for 5 Saar i een Gerning, men ikke for flere; Bøderne var 3 Mark pr. Saar, med mindre der var hugget indtil Benet, eller et Lem var gennem-

stukket, idet Bøden for et Saar da var 6 Mark. Den Overfaldne har imidlertid ikke haft Held med sig med Hensyn til at faa Mønt fra Simon Jonsen, naar hans Overdragelse til Jens Thordsen omfattede Rettigheder i Anledning af 3 »Lovsøgninger«, skyldes det utvivlsomt ogsaa en Bestemmelse i Jydske Lov, hvorefter en »lovsøgt« (lovligt søgt) ifaldt en særlig Bøde paa 3 Mark, hvis han ikke efterkom en Dom.

Det noget mærkelige Forhold, at Simon Jonsen nu igen — som om det var en ny Retshandel — oplyser, at han — efter sine Venners Raad — har solgt og skødet sin Gaard til Jens Thordsen, skønt han allerede havde gjort dette i 1379, kan maaske skyldes, at det første Salg er betragtet som en Nullitet, efter at det var kommet frem, at Køberen havde dræbt Sælgerens Fader, og Sælgeren derved fik et stort Krav paa Køberen, men kan ogsaa have en anden Baggrund, jfr. nærmere senere.

Efter Ordningen i 1388 ses der ikke at være udstedt Dokumenter om den omhandlede Gaard før godt 13 Aar senere, ligesom vi heller ikke fra dette Tidsrum har nogen Underretning om de implicerede Personer, men i 1401 gaar det løs igen, og Sagen er nu kommet i et højere Plan, det er nu »vor naadige Dronning Margareta«, der tager Affære. I et Brev af ²⁰/₇ 1401 fra Borgmestre og Raadmænd i Randers oplyses, at den Dag var Simon Jonsen og »en god Kvinde« Elsef, Enke efter Jens Thordsen »som man kalder Røverskytte« stedt for Dronningen og 2 Landsdommere i Borgmestrenes og Raadmændenes samt andre gode Mænds Nærværelse i Randers. »Og da var og er det saa omhyggeligt ransaget og fundet for Rette om den Gaard . . . som fornævnte Simon Jonsens fædrene Gaard fordem var, og *han selv fordem udi boede*, at den samme Gaard altsammen, saa vel alt det som fornævnte Simons Moder og hans Søster deri havde tilhørt, fordi de med forn. Simon i Fællig var, som alt det som forn. Simon selv der udi nogen Tid tilhørte . . . alt dette foreskrevne var Kongedømmet i alle vore foreskrevnes Nærværelse for forn. *Simon Jonsens ret bevislige Brøde og Skyld, hvilken han selv for os alle fornævnte aabenbarlig bekendte*, tilfundet og tildømt uigenkaldelig til evindeligt Eje«. Og den fornævnte Elsef, om hun nogen Rettighed havde i alt det foreskrevne, da oplod hun den med sin gode Vilje og beraad Hu uigenkaldelig til Kongedømmets Haand »og kender sig og sine Arvinger saa fuldelig fuldt og alt at være sket og gjort derfor, saa hun kendte sig fuldelig og vel fornøjet.«³)

Men ikke nok hermed, den meget forsigtige og omhyggelige Dronning Margareta har ikke fundet Borgmestrenes og Raadmæn-

denes Brev fuldtud fyldestgørende, for i et Dagen efter, den 21. Juli, udstedt Dokument erklærer Simon Jonsen, Bymand i Randers, at han oplader og antvorder til Dronningen »al Ret jeg haver eller nogen Tid haver haft i den Gaard, min Fader iboede, *der nu Hr. Vendelbo's Gaard kaldes*, i Sct. Mortens Kirkesogn ligger i Randers.« Og skulde det ske, at der fandtes Breve eller Beviser, som hans Fader havde paa Gaarden, da melder han dem døde og uden Magt.

Nu skulde man jo egentlig synes, at alt maatte være i fineste Orden m. H. t. Kronens Ret til den omhandlede Gaard, men vi skal faa flere Beviser paa Dronningens Forsigtighed og Nøjagtighed. I Foraaet 1406 var hun igen paa Togt i Jylland og kom herunder i April til Randers. Efter at hun her den 15. April havde faaet Skøde fra en Peder Jensen, nu Bymand i Randers, men tidligere bosat i Viborg, paa »en Stenhus Gaard« i Viborg, faar hun senere et af Magnus Prior, en Præst Niels Thorsen, Borgmesteren Niels Raband og 5 Raadmænd Mandag den 19. s. M. udstedt Brev, hvorefter »Elsef, Jens Røverskyttes Efterleverske og hendes Datter Elne, den fornævnte Jens Røverskyttes Datter og Arving« paa Bytinget havde erkendt ingen Ret at have i den oftnævnte Gaard, i hvilken Simon Jonsens Fader forud boede. Det hedder her igen om denne Gaard, at Simon Jonsen forbrød den, og at den med Rette faldt til Kongens Haand, og samtidig gives der nu en lille Oplysning om dens Beliggenhed, idet det anføres, at den laa »næst vesten fra Peter Langbens Gaard«, uden at det dog angives, hvor denne sidste var. Dette Dokument kan vel straks synes noget overflødigt, men tænker vi nærmere over Forholdet, maa vi erkende, at der ved den af Røverskyttes Enke den 20. Juli 1401 for sig og sine Arvinger afgivne Afkaldserklæring var en Mangel, hvis den skulde omfatte al den eventuelle Ret, som den gode Røverskytte maatte have haft til den omdebatterede Gaard, for, som det viste sig, var der i det røverskyttelige Ægteskab en Datter, som, hvad vi senere vil faa at se, allerede var Enke i 1406 og efter de gældende Retsregler kunde hendes Moder ikke optræde som Værge og afgive gyldigt Afkald for hende.

Vi kan nu gaa over til at gennemgaa Indholdet af det sidste Brev af denne Dokumentsamling, det giver flere interessante Oplysninger og understreger, at den gamle Jon Pedersens fordums Gaard har været en meget efterstræbt Vare. Det er udstedt 5 Maaneder senere, den 17/9 1406, og heri gør Borgmestre, Raadmænd og »al Menighed i Randers« vitterligt, at »alle de Arvinger til den Gaard, som vor naadige Dronning Margrete nu i sit Værge haver i forn. vor By Randers hos (ved) Sct. Mortens Kirke, hvilken Wilder nu udi boer paa

hendes Vegne, lod (overlod) Frue Elne i hendes levende Live al den Rettighed, de i den samme Gaard havde, og fremdeles al Rettighed og Brev lod forn. Frue Elne og skøde, langt tilforn førend hun døde, os nærværende og flere gode Mænd vor naadige Frue Dronningen til evindeligt Eje, hvilken Rettighed forn. Fru Elne faaet havde af rette Arvinger paa den Gaard i saa Maade, som skrevet staaer. Item Husfrue Elsef, Jens Røverskyttes Efterleverske, og hendes Datter, som Vorbatz havde («atæ»), vare paa vort Byting og kender sig ingen Ret at have eller have ville udi den forn. Gaard, efterdi at Frue Elne var tilforn skødet baade af flere og dem al Rettighed i denne foreskrevne Gaard, som foran er sagt. Og forn. vor naadige Frue haver nu laant forn. Husfrue Elsef Hus i den samme Gaard, saa længe Hendes Naade tilsiger . . . « Udenpaa Brevet er — formentlig kort efter dets Udfærdigelse — skrevet: »Byens Brev om Kronens Gaard i Randers hos Sct. Mortens Kirke, i hvilket Byen Randers gør vitterligt, at *Frue Elne, Hr. Vendelbos Efterleverske*, skødede Dronning Margrete den samme Gaard, hvilken Frue Elne tilforn fik af rette Arvinger, *hvilke* og siden kender sig der ingen Ret til at have«.

Dette sidste Dokument giver maaske nogen Hjælp til at stedfæste den omstridte Gaards Beliggenhed, idet det anføres, at den laa ved (hos) Sct. Mortens Kirke, og naar vi sammenholder dette med, at den havde en Grund hørende til Nonneklostret, som var beliggende ved det nuværende Raadhustorv, og at den laa »næst vesten for Peter Langbens Gaard«, som meget sandsynligt grænsede op til Byens Hovedgade, kan der være nogen Grund til at antage, at den har ligget i Distriktet omkring Helligaandshuset og Nytorv. Paa den anden Side øger det i høj Grad Forvirringen om Ejerforholdene for Gaarden, for efter det skulde altsaa Fru Elne, der havde været gift med den jydsk Adelsmand Hr. Christiern Vendelbo, have faaet Overdragelseserklæringer fra de paa det paagældende Tidspunkt, der synes at ligge forud for Udstedelsen af de 2 Breve til Dronning Margrete fra Juli 1401, levende rette Arvinger, baade fra Røverskyttens Efterladte og fra Simon Jonsen med Moder og Søster, jfr. Ordene »af flere og dem« i Brevet af ^{17/9} 1406. Disse Oplysninger i Forbindelse med den Omstændighed, at det i Simon Jonsens Brev af ^{21/7} 1401 hedder, at Gaarden »nu kaldes Hr. Vendelbos Gaard«, bringer det fremtrædende Ægtepar Hr. Christiern Vendelbo og Fru Elne, Datter af Niels Bugge til Hald, begge hørende til Landets rigeste og mægtigste Slægter, frem i Søgelyset.

Hr. Christiern Vendelbo besad meget Gods rundt omkring i Jylland, deraf en Del i Omegnen af Randers, bl. a. Borgen Trudsholm

i Gjerlev Herred, han sad inde med Kronegods som Len, var en Tid Høvedsmand paa Skanderborg Slot og blev i 1396 af Dronning Margrete udnævnt til Landshøvedsmand og »Rettere« i Jylland, altsaa Dronningens øverste Repræsentant i denne Del af Riget. Forskelligt tyder imidlertid paa, at Hr. Christiern havde haft vel lange Fingre i sin Virksomhed, eller ogsaa maa vi regne med, at Dronning Margrete er gaaet for vidt i sin Kamp for Kronens Interesser. I hvert Fald synes det givet, at det kort efter Hr. Christierns Død er kommet til en større Opgørelse mellem de Efterladte og Dronningen, og at den har resulteret i, at Arvingerne har maattet aflevere betydningsfulde Værdier til Kronen. Dette er slet ikke noget enestaaende Forhold, Dronning Margrete synes at have haft Forkærlighed for at tage haardt fat ved fremtrædende Mænds Død og at handle med Enker, vi kan i denne Forbindelse citere een — ganske vist mange Aar efter hendes Død — af en dansk Adelsmand fremsat Udtalelse, hvorefter det var vel vitterligt, »at Dronning Margrete havde for Sædvane, at naar gode Mænd i Riget, de som havde store Lande og Len af hende, blev døde, da tog hun bort efter dem Penge og Sølv, alt det hun kunde fange.« Og vi kan ikke uden videre stole paa Beretninger i oprettede Dokumenter om, at Arvinger havde afstaaet det afleverede godvilligt, og at de var vel fornøjet med Ordningen, det er højst sandsynligt, at de kun har gjort det nødtvungent af Frygt for at gaa imod den mægtige Dronnings Vilje og en i Luften liggende Trusel om Retssag, samt at de ikke har faaet virkeligt Vederlag. Nu har vi iøvrigt ogsaa nogenlunde sikre Beviser for, at Hr. Christierns Handlemaade ikke altid var for fin, saa det er slet ikke udelukket, at Dronningen i hvert Fald i dette Forhold har haft noget at hænge sin Hat paa. Der har saaledes foreligget et nu forsvundet Brev fra 1406, hvori skulde være nævnt, at han havde maattet skøde en Ejendom til en Biskop i Viborg for »Skade paa Stiftets Tjenere og Overfald«, ligesom der har været flere Breve om noget Gods, som han længe havde haft ulovligen, men blev tildømt den rette Ejermænd, og endnu forefindes et Dokument angaaende noget Gods, som han uden Ret tog »med Vælde« fra en anden Adelsmand⁴⁾.

Hr. Christiern var endnu i Live den 13. Juli 1400, da han var tilstede paa et Retterting, men er dog antagelig død i 1400, idet Fru Elne angives dette Aar at have skødet 5 Gaarde til Vestervig Kloster⁵⁾. I hvert Fald var han død før 9. Juni 1401, da Elne Buggesdatter betegnes som hans Efterleverske og indledede end Række Afstaaelser til Dronningen med at overdrage hende Gaarden Lugneholm (Lunholm) m. m. i Vendsyssel. Overdragelserne til Dronnin-

gen fortsatte med, at Fru Elne den 7. Juli s. A. sammen med sine Svigersønner tilskødede hende al deres Ret til Hovedgaarden Brøndum i Slet Herred, den 15. s. M. oplod Lundergaard ved Hjørring og Dagen efter overantvordede Dronningen Gaarden Karthorp (Korrup) i Hellum Herred, som de erkendte at sidde inde med som Pant i Forbindelse med Aalborg; Dokumenterne vedrørende de 2 sidste Afstaaelser angives underskrevet i Randers⁶⁾. I udmærket Forbindelse med disse Transaktioner staar et af Fru Elne og de 3 Svigersønner uden Tvivl samtidig dermed udstedt Dokument, der senere er forsvundet og nu alene kendes gennem et Uddrag, som ikke indeholder Oplysning om Datoen for Dokumentet, men kun angiver det udstedt 1401 i Randers. Herefter oplod Udstederne alle Breve, som de eller »deres Forældre« havde haft fra nogen Konge eller Dronning »paa noget Kronens Len eller Gods, Slot eller andet« og meldte dem alle døde at blive og erklærede, at Breve, som senere maatte findes, »aldrig skulde Kronen til Skade komme«⁷⁾.

Af Dokumentet fra 17/9 1406 fik vi at vide, at Fru Elne havde faaet Ret til Gaarden i Randers af »rette Arvinger« til den, men naar vi betænker, at det i 1401 hedder om den, at den »nu kaldes Hr. Vendelbos Gaard«, ja, saa maa vi jo regne med, at den Vendelboske Familie allerede har haft Rettigheder over den i Hr. Christierns Levetid og endda i flere Aar før hans Død, og vi kan tænke os, at det er i den bevægede Tid efter hans Død, at Fru Elne har skyndt sig at søge opnaaet fuldgyldig Bekræftelse af de opnaaede Rettigheder. Stiller vi saa det Spørgsmaal, hvordan Hr. Christiern i det hele taget kan være blevet indblandet i denne Sag og have faaet nogen Ret til den omhandlede Gaard, da kan vi takket være Aage Sørensens interessante Artikel »Gadebassen« i Randers Amts historiske Aarbog for 1953 paavise en god Forbindelse mellem den røverskyttelige Familie og Hr. Christiern. Det er fremdraget i denne Artikel, at en Jens Jensen Førerbasse (Føræbaz eller Vorbatz), der maa antages at have været Gaard- eller Borgfoged paa Trudsholm hos Hr. Christiern, var gift med Jens Røverskyttes og Husfrue Elsefs Datter Elne, om hvem det jo i Brevet af 17/9 1406 hedder: »som Vorbatz havde«. Til yderligere Bekræftelse af Førerbassens betydningsfulde Stilling hos Hr. Christiern kan vi udover det af Aage Sørensen anførte nævne, at 3 Brødre kaldet Gedsted den 23. Juni 1399 paa Rinds Herreds Ting gav »en skellig Mand Jessæ Jenssøn kaldet Føræbaaz« paa Hr. Christierns Vegne Pant i deres Gods i Gedsted for 120 Mark⁸⁾.

Efter at vi nu har faaet alt, hvad der foreligger af positive Oplysninger, frem om den omstridte Gaard og forskellige Personers For-

bindelse med den i de 27 Aar, vi har Underretning om den, kan det, da disse Oplysninger tildels synes at stride imod hinanden, og i hvert Fald kun giver et ret utydeligt Billede, være naturligt paa et desværre mere løst Grundlag at forsøge at skaffe os en Helhedsopfattelse af, hvad der i Virkeligheden er foregaaet. Det er efter det fremkomne ret givet, at mange af de indblandede Personer ikke har været videre fine i deres Forhold til Lov, Ret og Moral. Særlig gælder dette jo for Simon Jonsen og Røverskytten. Af disse 2 synes den sidste trods sin klare, grove Forseelse bedst at have forstaaet at klare sig, selv om han ikke havde Held med sig i sin Stræben for at sikre Gaarden endeligt for sig og sin Familie, han kunde fyldestgøre sine Forpligtelser overfor Byen — i hvert Fald indtil 1388 — og der findes intetsteds Antydning af, at hans Ret til Gaarden skulde være mistet paa Grund af misligt Forhold fra hans egen Side, han naaede at forsvinde fra den syndige Verden, forinden den jordiske Retfærdighed i Dronning Margretes Skikkelse tog hele Sagen op til Behandling, og hans Enke fik Husly i Gaarden — vel sagtens til sin Død. Derimod staar Simon Jonsen for os som en helt igennem trist Person, der — sikkert ikke uforskyldt — er Midtpunkt i den ene Ulykke efter den anden. Den fra Faderen arvede Gaard bringer ham slet ingen varig Glæde, ganske vist synes der at hvile nogen Usikkerhed over Betydningen af den første vel straks efter Faderens Død foretagne Afhændelse, jfr. ogsaa Ordene i Brevet af ²⁰/₇ 1401: »han selv (Simon Jonsen) forudum udi boede«, men senest fra 1388 maa Ejendommen dog fuldstændig være gledet ham af Hænde; Dronning Margretes og Kronens Overtagelse af den i 1401 kan vel derfor ikke have berørt ham selv i videre Grad, men som den Ulykkesfugl han var, bragte han Miséren videre til sin nærmeste Familie, idet Moderen og Søsteren, der var i Fællig med ham, ved hans Forseelse ogsaa mistede deres Ret i Gaarden.

Det springende Punkt i hele Sagen maa imidlertid Forholdet til Kronen være. Denne havde som tidligere anført Ret til at oppebære Bøder for begaaede Ulovligheder — og saadanne synes der jo ikke da at have været Mangel paa — mon det ikke er Forsøg paa at hindre Fyldestgørelse i Gaarden for Krav i saa Henseende, der er Hovedaarsagen til de indviklede Ejendomsforhold? Vi kan ret roligt gaa ud fra, at der i den første Del af Dronning Margretes Regeringstid slet ikke har været noget særlig varmt Forhold mellem Byen Randers og hende — fra begge Sider maa man have haft i Erindring, hvor ufredeligt Byen og dens Omegn havde staaet overfor Valdemar Atterdag og dennes Belejring af Byen. Det er meget muligt, at det andet Salg til Røverskytten i Forbindelse med den store Opgørelse

mellem ham og Simon Jonsen er sket med Borgmestres og Raadmænds Velsignelse med bl. a. det Formaal at forhindre Kronen i at gøre sig betalt i Gaarden for Krav paa Simon, og at det ikke er uden Betydning, at Kronens stedlige Repræsentant, Byfogden, slet ikke nævnes som tilstedeværende ved denne Lejlighed. Som et Led i et Arbejde for at snyde Kronen falder det ogsaa let at betragte den Pant-sættelse eller Overdragelse af Gaarden til Hr. Christiern Vendelbo, der maa antages at have fundet Sted. Naar denne Stormand optraadte som Ejer eller Panthaver, vilde en Byfoged sikkert betænke sig stærkt paa at gøre Udlæg i Gaarden for Krav overfor andre. Brevet af ^{11/5} 1388 kan ogsaa meget vel være udstedt paa hans Foranledning for at sikre hans Ret m. H. t. Gaarden. Men hele Korthuset ramlede sammen, da Hr. Christiern gik til sine Fædre, og Dronning Margrete mødte personligt frem. Fru Elnes Forsøg paa at redde Situationen ved at skaffe sig formel Adkomst fra de »rette Arvinger« var forgæves. Den kloge Dronning, der vel har faaet et venligt Praj om de af Simon begaaede Forseelser og om, at der var et misligt Skær over Tilknytningen til Hr. Christiern — muligvis gennem den Hr. Wilder, som kom til at bo i Gaarden paa hendes Vegne og maa være identisk med en Niels Wille eller Willer, der i 1419 og 1421 nævnes som Byfoged i Randers — tager saavel Opgøret med Hr. Christierns Efterladte som Ordningen med Simon og dennes Gaard i sin stærke Haand. Der gives ikke Oplysning om eller blot Antydning af, hvilket Forhold fra Simons Side, der er benyttet af Dronningen som Basis for Kravet om Forbrydelse af Gaarden. Det er selvfølgelig tænkeligt, at det er fremsat for Simon Jonsens Overfald paa Palle Strubæ, men jeg kan udmærket forestille mig, at Grundlaget har været, at man er blevet klar over og har faaet Simon Jonsens Tilstaaelse deraf, at Røverskyttens Drab af den gamle Jon Pedersen er sket paa dennes egen Søns Anstiftelse, ja egentlig ogsaa, at det i Virkeligheden var Sønnen selv, der dræbte Faderen, men saa har faaet den misliebige Røverskytte til at paatage sig Ansvaret — maaske som sket nærmest af Vaade — imod at love ham Gaarden til Gengæld. Det maa dog i alt Fald have været en ret alvorlig Forseelse, siden der tales om hans Brøde og Skyld, og den faar saa alvorlige Følger saavel for Simon selv som for hans Moder og Søster saa længe efter dens Udførelse — den maa jo antages begaaet før 1388, eftersom senere Dispositioner over Gaarden synes tilsidesat paa Grund af Forbrydelsen⁹⁾.

Nu er der vist blot et enkelt Punkt, der kan være Grund til at faa klaret lidt, nemlig Udstedelsen af det udførlige Dokument om Fru Elne Buggesdatters Forhold til Gaarden og Røverskyttens Enkes og

Datters Afkald, som Dronningen forskaffede sig i September 1406; hun havde jo dog i 1401 faaet Gaarden tildømt Kronen og opnaaet en Ordning med Fru Elne og dennes Svigersønner, medens Forholdet til Røverskyttens Arvinger var bragt i fineste Orden i April 1406. Her synes det naturligst at antage, at der af nogen — og det nok snarest af Hr. Christierns og Fru Elnes Arvinger end af Simon Jonsen og Familie eller fra Røverskyttens Efterladtes Side — er rejst Tvivl om Dronningens fuldgyldige Ret til Gaarden, ja maaske endog fremsat Krav paa denne. Og saa kunde jeg ærlig talt godt tænke mig, at Valdemar Atterdags Datter har spillet Borgmestre og Raadmænd i Randers et Puds. For vel har hun nok haft i Hænde det forsvundne Dokument fra 1401, hvorved Fru Elne og Svigersønner i Randers afstod alle Breve paa »Kronens Len eller Gods, Slot eller andet« og udtalte, at andre Breve, som eventuelt senere fandtes, »aldrig skulde komme Kronen til Skade«, men deri har Gaarden i Randers sandsynligvis slet ikke været specielt nævnt og har vel heller ikke hørt hjemme deri, idet der i det vist kun har været Tale om Breve udstedt af Konger og Dronninger, og det er ogsaa saa godt som givet, at Fru Elne ikke har udstedt noget særligt Dokument om Gaardens Overdragelse til Dronningen, for i saa Fald maatte dette være blevet opbevaret lige saa vel som de andre om Ejendommen. Dronningen har imidlertid alligevel faaet Byens Mænd, som udmærket kan have været til Stede ved Udfærdigelsen af det nu forsvundne Dokument fra 1401, til at affatte Brevet af 17/9 1406 i den foreliggende Form med bl. a. følgende Bemærkning: »og fremdeles al Rettighed og Brev lod forn. Frue Elne og skøde, langt tilforn førend hun døde, os overværende og flere gode Mænd forn. vor naadige Frue Dronningen til evindeligt Eje.« De kan godt have gjort det i nogenlunde god Tro, for Afstaaelsen af Gaarden fra Fru Elne og Svigersønner har uden Tvivl fra Byens Side været betragtet som en given Sag selv uden udtrykkelig Omtale deraf. Men med Brevet af 17/9 1406 i sin Haand maa Dronning Margrethe have haft Gaarden sikkert i Kronens Eje.

For en Fuldstændigheds Skyld bør det nok anføres, at der i Mariager Klosters Brevregistratur findes følgende Optegnelse: »Ett windne paa Jens Persens gaardt i Randers 1425«¹⁰). Skulde det være den gamle, forlængst dræbte Jon Pedersen, der endnu spøger her, eller drejer det sig om e nanden Randersborger? I og for sig kunde det ikke anses for usandsynligt, at den overfor Kirker og Klostre saa gavmilde Dronning Margrete havde skænket den omstridte Gaard til Vor Frue Kloster i Randers, og at den senere med dettes øvrige Gods var

overgaaet til Mariager Kloster. Dog burde vel i saa Fald de Dokumenter, der hjemlede Kronens Ret til Gaarden være fulgt med denne.

Vi er ofte tilbøjelige til at give Udtryk for den Opfattelse, at Menneskene da virkelig bliver værre og værre, for hver Dag der gaar, medens det i gamle Dage var ganske anderledes ridderlige, retskafne og renhjertede Mænd og gode, ufordærvede Kvinder, der befolkede Jorden. Det foreliggende Materiale har imidlertid formentlig vist, at der ogsaa var braadne Kar i den omhandlede Periode. Og vi kan jo ikke slaa det hele hen med en Bemærkning om, at det da kun er Handlinger begaaet af Byens laveste Udskud, vi her er blevet bekendt med. Efter den Betydning, der ses ses tillagt Simon Jonsens Gaard, maa den have været en af Byens største Ejendomme, og Simon Jonsen har saaledes hørt til Byens Bedsteborgere. Jens Thordsen Skytte eller Røverskytte var vistnok af adelig Stamme — der var iøvrigt omkring 1406 en Thord Skytte, der førte adeligt Vaaben — og Betegnelsen »god Kvinde« og »Husfrue« for hans Enke samt den Omstændighed, at Datteren var gift med Jens Jensen Førerbasse, hvis Adelskab nok maa anerkendes, stemmer godt hermed. Vi er naaet til ogsaa — med mere usikker Hjemmel — at kaste et tvivlsomt Skær over Personer højere oppe paa Rangstigen, ja endog paa allerhøjeste Trin, men i det 14. Aarhundrede var Menneskene vist i ikke mindre Grad end nu hjemsøgt af en Uro- og Voldsepidemi, der medførte Svækkelse af Samvittighedens Modstandsevne i dens Kamp mod Brug af utilbørlige Midler til Fremme af saavel egoistiske som uselviske Formaal, og for Baciller gælder ingen Personsanseelse — ligesaa lidt som for historiske Undersøgelser.

Aage Brask.

Fra Kejserkrigens tid

Hr. Søren Andersen til Voldum og Rud

AF ALFRED KAAE

Præsten hr. *Søren Andersen* til Voldum og Rud sogne skulle i følge Vibergs præstehistorie være ansat i 1618 og tolv år senere afskediget fra sit embede. Viberg har muligvis hentet oplysningen om hans præstetid i »Galten herredsbog« 1660, hvor der står, at hr. Søren var præst her ved tolv år, og så blev han afskediget.

Hr. Søren's eftermand blev vistnok indsat 1636, og endnu i 1635 sidder hr. Søren i kaldet. Er han indsat der 1618, har han været præst i sytten år. Om hans stridigheder med sognefolkene og kaldspatronen *Otto Marsvin* til Dybech og Clausholm og dennes ridefogeder fortæller en lang række retsakter fra Clausholm og Voldum birketing; de er opbevaret i Viborg landstings dombøger, idet hr. Søren med stort held har ført sagerne for landstinget og der fået største parten af det lokale birketings vinder, domme og diele underkendt.¹ At præsten fik sine fjenders domme underkendt, siger os ikke, at han var uskyldig i alt, hvad han anklages for; men det kan måske fortælle os, at han har været noget af en jurist, og at hans modstandere ikke så godt som han har magtet formaliteterne, men i deres blinde had har dynget det ene kærsmål oven på det andet imod præsten, og da godsets ridefoged og sandsynligvis også *Otto Marsvin* selv stod bag det altsammen, var det en let sag at få præsten dømt på det hjemlige birketing.

Vi vil i det følgende se, hvilke anklager der føres imod præsten, og får derved et lille indblik i de lovløse forhold under besættelsestiden 1627—29, da Wallensteins kejserlige tropper hærgede i Jylland. En stor del af herremændene flygtede, da fjenderne nærmede sig, og overlod deres gods til ridefogederne, som havde møje med at holde sammen på stumperne.

På Clausholm måtte ridefogeden også selv ordne sagerne, da *Otto Marsvin* ikke opholdt sig på gården. Han havde ved majdagstide 1627 ombyttet *Kristiansstad* len i Skåne med det store *Alborghus*

len, som han dog ikke beholdt ret længe, idet han straks efter besættelsens ophør fik *Dronningborg* len og således fik sit lenssæde flyttet tæt til sin store herregård, Clausholm. Ridefogeden på Clausholm hed *Laurids Bertelsen*; men af præsten kaldes han næsten altid ringeagtende for Laurids Skomager eller blot skomageren. Som hjælpere i retssagerne mod præsten havde skomageren en hel række mænd, først og fremmest birkedommeren Niels Jensen i Rigtrup, men dernæst nogle af godsets mænd, der optræder som sættemænd: Søren Clemidsen i Rigtrup, Niels Laursen, ladefoged på Clausholm, Peder Knudsen i Hadbjerg, Jens Sørensen i Galten, Poul Sørensen i Mygind og Thomas Sørensen i Galten. Som Otto Marsvins fuldmægtig møder desuden i landstinget *Søren Jensen Aars*, der var ridefoged på Dronningborg slot i Randers. Foruden disse mænd, der optræder som godsets embedsmænd, havde Laurids Skomager let ved at fremstille en hel række mænd og kvinder, som af hele deres hjerte ønskede alle ulykker over præsten; denne synes at have været både påholdende og hård til at kræve tiender og andre ydelser hos sognefolkene, og desuden har han haft et yderst stridigt, rethaverisk og hævngherrigt sind, og det er jo en kendt sag, at præsterne i ældre tid let kunne komme på kant med deres sognemænd, hvis de alt for strengt holdt på med at inddrive tiender, småredsøl og andre ydelser, der da udgjorde præstelønnen ved siden af offer, aksidencer og præstegårdens avling.

De mange retssager mod præsten kan deles i tre grupper ført af bymændene, degnen og ridefogeden på Clausholm; men sikkert alle inspireret af ridefogeden Laurids Bertelsen Skomager, som var præstens dødsfjende. Gang på gang måtte han lide nederlag, når præsten førte hans sager til landstinget; men da han havde sin husbonde, Otto Marsvin, lensmanden på Dronningborg og ejer af Clausholm, bag sig, var han alligevel den, der til sidst gik af med sejren, idet præstens opførelse var meget lidt korrekt, så han til sidst måtte køre fast.

Under Wallensteins herredømme i Jylland måtte retsvæsenet næsten ophøre at virke, så retssagerne mod præsten først tager fat, da fjenden i forsommeren 1629 er draget sønderpå. Midt i maj sluttedes fred med kejseren, og allerede sidst i juli måned står hr. Søren Andersen under anklage på Clausholm birketing.

Først vil vi se, hvad sognemændene har at klage over. De mødte to og fyrretyve mænd fra Voldum, Hvalløs, Rigtrup og Krogballe med Peder Sørensen, Suoelgård, Christen Sørensen, Rasmus Gier-

mand af Voldum samt Per Hansen, Svendsbro Mølle, som ordførere i spidsen. De klager først over uberettiget tiendepålæg.

En søndag henad Mikkelsdag i 1627 stod hr. Søren ved vejen uden for kirkens port sammen med sognefolkene. Gudstjenesten var forbi, og man drøftede rygterne om, at nu kom fjenden ind i landet. Det var lidet hyggelige udsigter. Men bedst som man står der i al samdrægtighed og trods alt følte sig vel tilmode ved hverandres selskab, opløftede hr. Søren sin røst og pålagde dem, at de skulle give tiende også af det korn, de havde på Clausholm gårds mark, hvoraf de dyrkede noget. Straks blev de gode bønder nærværende. Tanken om den fremrykkende fjende trådte tilbage for det kildne spørgsmål om tienden, og de protesterede højlydt. Den jord havde de aldrig ydet tiende af, det ville de ej heller dette år; men præsten stod på sit, og der faldt knubbede ord både fra ham og bønderne. Nogen af dem påstod i retten, at han til sidst havde råbt til dem: »Da skulle djævelen prædike for jer, og bøddelen meddele jer sakramentet.«

Disse ord nægter præsten dog bestemt at have brugt, og han møder i retten med et forseglet sognevidne, der siger, at man ikke kan sige andet om ham »end det, som ærligt er«, hvilket sognemænd har bevidnet i herredsprovstens nærvær.

Men det var ikke det eneste, de klagede over. Altid havde hr. Søren brugt kiv og trætte med sine sognemænd, så længe han havde været deres præst, og al den stund, fjenden havde været i landet, havde han ingen morgen- eller aftenbønner holdt i kirken uden en måneds tid, og i seks år havde han ej heller læst med ungdommen. Desuden havde han undladt at holde månedsprædiken sidste vinter. Man bringer endvidere nogle vidner frem, og de fortæller, at hr. Søren havde taget imod penge og varer af dem for at forrette jordefærd og skriftemål samt for vin og brød til altergangen, ja, i kirken kaldt Søren Jensen i Hvalløs med flere for tyve og skælmer. Ligeså skulle han have nægtet at komme til Lychen og tage Karen Nørgård til alters, da hans heste havde andet at bestille, og en vis Kirsten Michelsdatter forsikrede, at hun gav hr. Søren 10 mark og et par høns, da han åbenbarlig skriftede hende. Endnu mere graverende var det, at han hemmeligt skulle have skriftet en af de fjendtlige soldaters kvinder. Og den allerværste klage, de havde imod ham, var, at han i fejdetiden som contribution til fjenden havde bortgivet Voldum kirkes *kalk og disk*, der i sin tid var skænket til kirken af den velbyrdige herre Otto Marsvins forfædre, og det skønt fjenden ikke forlangte boskab, men kvæg, penge og gode varer. Det var selvfølgelig kun pyntelige ord. Fjenden forsmåede jo heller ikke kirkens hellige

kar. Hr. Søren påstår, at han var hårdt udskattet, og at fjenden truede med at brænde præstegården af over hovedet på ham, men hans forsvar her var uden kraft, og han tilbyder paa birketinget at give en ny kalk og disk lige så god »på vægt og værd«, hvilket birketinget dog ikke tog noget hensyn til. Det dømte ham skyldig i alle anklager.

Ved landstinget kendtes han skyldig at erstatte kalk og disk; men alle de andre tingsvidner imod ham fik han kendt ugyldige, tildels fordi hans modstandere ikke havde omløb nok i hovedet til at føre processen ved dette ting; men der var også en anden årsag, idet ridefoged Laurids Skomager blev dømt »umyndig at mott søsl til tingi«. Han havde nemlig en uopfyldt dom over sig, og en sådan mands tingsyssel var ugyldig. Skomageren søgte at bortforklare dette forhold ved at sige, at den dom betød intet; den var dømt under krigen, da der ingen ret var; men hr. Søren fremskaffede en udskrift af dommen fra byretten i Århus den 21. juni 1627, og den viser, at skomageren var dømt til at betale sin gæld på 9 daler 8 skilling til Bernt Klode, borger i Århus.

Dette gjorde selvfølgelig ikke ridefogeden mildere stemt imod præsten; af hele sit hjerte ønskede han denne dømt fra kjole og krave, fra ære, liv og gods. Han havde mange beskyldninger at fremføre, og birkeretten havde en travl sommer. Ind imellem hverandre vælter han ved hjælp af godsets bønder og tjenere en hel syndflod af retsager over præsten.

En række klager over præstens forhold til godset kommer nu frem. Først tager vi en beskyldning for uredelig omgang med kirketienden. Ridefogeden bringer som vidne birkedommer Niels Jensen i Rigtrup, som fortæller, at han ved kyndelmisse 1626 førte et skrin og en forseglet nøgle til Voldum præstegård. I skrinet gemtes et regnskab for restancer for Voldum kirketiende, som Otto Marsvin pålagde ham at opkræve og gøre regnskab for. Det siges at være afdøde Henrik Fransens regnskab og gæld. Det er vistnok skomagerens formand som ridefoged her nævnes, og godsejeren har altså brugt præsten som sin fuldmægtig ved indkrævelse af de restancer, den afdøde ikke havde fået indkrævet. Det drejede sig om 1300 daler. Hr. Søren satte da også fart på at indkræve pengene, idet han både på birketing og herredsting lod restancelisten autorisere. Han har nok også fået pengene inddrevet; men nu efter besættelsen påstår godset, at han ikke har leveret regnskab og penge fra sig. Hertil svarer præsten, at en stor del af pengene har han efter aftale med hr. Otto Marsvin brugt til Voldum kirke, og resten har han gjort regnskab for, hvilket han tilbyder at bevise; men beviset kommer dog ikke frem på noget ting, så

vi kan ikke se, hvem der har ret, og på birketinget dømtes hr. Søren til at gøre regnskab for pengene eller at lide på sin »ære og velfærd«.

Bønderne kunne imod at betale en afgift, som kaldtes oldengæld, få deres svin på olden i godsets skove, og de blev da som en slags kvittering mærket med Otto Marsvins brændejern. Nu anklager ridefogeden præsten for at have sat svin på olden uden at bruge godsets brændemærke. Det var sket for nogle år siden, og præstens karl førtes som vidne i sagen. Han kunne fortælle, at præsten det pågældende år havde ladet et læg svin brænde med en hjulring og derpå jage til skovs imellem bøndernes svin, idet han havde undladt at betale godset for brænding af svinene. Selv siger præsten, han gjorde det i den formening, at han nok fik oldengælden eftergivet; men ridefogeden vil have det betragtet som volddrift eller tyveri, og birketinget dømte naturligvis præsten efter ridefogedens vilje.

Også hr. Sørenes køer var efter ridefogedens mening kommet Clausholm for nær. Han anklager præsten for at have ødelagt et stykke hvede på ni tønder land, idet han havde ladet sine høveder »opdrive og opæde« hvedemarken. Under sagen tilbyder præsten at betale seks rigsdaler for skaden; men fogeden ville ikke tage imod dette tilbud og fordrede fuld vurdering, hvilket nok ville blive en del mere, da fogeden nok skulle vide at få vurderingssummen sat godt i vejret.

Det siges ikke, hvilken sommer det var sket; men den næste anklage stammer fra besættelsestiden. Da havde præsten ladet sin dreng drive kreaturerne i Clausholm abildgård, både i bygagrene og i engen nedenfor, og mølleren i Clausholm mølle bevidnede, at han har set dem mange gange blive drevet lige forbi møllen. Præsten hævder, at i krigstiden måtte kvæget undertiden drives i skjul, men ellers har han ikke givet sin dreng bud om at drive på Clausholms marker og enge.

Alle disse anklager og domme fik præsten underkendt ved landstinget af forskellige årsager; men de værste ting var tilbage. De handler om hr. Søren Andersens forhold under besættelsen, og vel fik præsten også her sine fjenders *vidner, domme og diele* underkendt ved landstinget; men det var som før af formelle grunde. Det er imidlertid nu umuligt at se, hvad der var sandt, og hvad der var løgn i de forskellige anklager, der rejstes mod præsten. Noget har der vistnok været om det. Alene hans forhold med udlevering af kirkens hellige kar til fjenden lader os ane, at han i fejdetiden ikke opførte sig helt som en ærlig og anstændig præstemand.

Ridefogeden Laurids Skomager ejede et hus i Voldum by. Som det

fremgår af sagen mod præsten, havde Skomageren nogle år før fejdetiden lejet et stykke jord af præsten, og der havde han bygget huset, som han nok selv boede i. Da Laurids Skomager ikke kan fremlægge noget skriftligt om lejemaal, som præsten erklærer for ugyldigt, fører han et par vidner, der siger, at da de fremstillede sig for præsten med et skrevet dokument, tog denne det fra dem og beholdt det. Dokumentet må være en lejekontrakt, som Laurids Skomager vilde have præstens underskrift på.

Hr. Søren kunne derfor påstå, at huset ulovligt var bygget på hans jord, og da det ret tidligt havde vist sig, at de to naboer ikke kunne udstå hinanden, er det ikke usandsynligt, at præsten har truet ridefogeden for husets skyld. Et par af de Voldum sladderkællinger mener at have hørt præsten sige ved Laurids Skomagars hus:

»Den skiellem her bor, han skal få skam! Og det hus, han ibor, skal jeg fly djævelen i vold, thi jordsmonnet er mit, som både huset og kálhaven står på, og jeg skal skille ham ved alt det, han har!«

Disse ord vil ridefogeden nu mene, at præsten har handlet efter. Han beskylder ham for at have købt de fjendtlige soldater til at rive huset ned, så det blev helt øde, og synet siger endda, at det var sådan et godt hus på 18 fag med uds kud, ovn, skorsten og anden kostelig indbygning, og at det vil koste 100 daler og mere at bygge det op som før. De gode synsmænd har taget munden godt fuld, da de satte denne bygningssum. Et hus kunne dengang sættes for 2—3 rdl. pr. fag, så hundrede daler kunne slå til at bygge en hel gård for. Men huset var nu næsten ryddet, og Skomageren påstår, at han selv har set, hvordan præsten gik og rykkede hans træer op ude i kálgården.

Sit fjendskab imod ridefogeden skulle præsten også have demonstreret på anden måde under fejdetiden. De tyske soldater havde taget ridefogedens hest, som stod i huset. I forskellige tingsvidner skildres det, hvad præsten havde med denne sag at gøre. Nogle af ridefogedens vidnepersoner siger ligefrem, at den første dag soldaterne kom for at kræve skat, bød hr. Søren dem at tage ridefogedens hest. Soldaternes kvartermester holdt til i Rasmus Giermands gård, og de brugte præsten som tolk, hvorfor han af og til kom i gården. Mange vidner imod præsten på birketinget i denne sag. Man havde så godt som hørt præsten give anvisning på hesten, ja, man havde set ham gå ind i stalden med en soldat og give ham hesten. Da præsten senere fordrede vidnerne afhørt på landstinget, måtte de fleste dog moderere deres udtalelser, og tilbage blev kun dette, at præsten havde været nærværende, da hesten blev fjernet af to soldater, og han var

fulgt med dem til Rasmus Giermands gård, da de trak eller red hesten derhen. Hvad tale, der blev ført mellem tyskerne og præsten, forstod vidnerne ikke noget af, fordi der blev talt tysk.

Episoden med huset og hesten var imidlertid kun et forspil. Tyskerne havde på en eller anden måde fået nys om, at man på Clausholm havde bortgemt gods og penge, eller de havde måske erfaringer fra andre store herregårde at bygge på.

Ridefogeden er dog af den opfattelse, at det er hr. Søren, der har fortalt soldaterne, hvor de kunne finde Clausholms gods, ja, han lader Peder Suoelgaard med flere vidne for retten, at præsten en søndag i kirken læste et brev og gav sognemændene til kende, hvor Clausholms gods var forvaret, og at der var en part deraf i *Grysis huolle*. Søren Nielsen i Rigtrup fortalte, at præsten sagde til ham, at han skulle tage heste og vogn og age på Lychen og østen om Peder Skomagers til Clausholm med rytterne, hvilket han også gjorde, og rytterne red ved vognen. Og det var den dag, de opbrød Grysis huolle og tog godset, og siden dømte de Laurids Skomager for gerningen.

At rytterne gjorde dette sidste, lyder ikke utroligt. Ridefogeden blev fængslet af dem, og nu efter krigen vil han have hævn over præsten for hus og hest og anden tort og ulempe. Ved forhørene hos fjenden dels i Rasmus Giermands lillestue og dels på herregården var præsten tilstede som tolk, hvorved der let faldt et uheldigt skær over ham, så han kunne betragtes som en overløber, der gik i fjendens tjeneste for at hytte sit eget og måske få ram på Clausholms ridefoged.

Vi er dog ikke ved enden af historien endnu. Ridefogeden blev anholdt tillige med en mand, der hed Christen Michelsen Aarslev. Om den sidstnævntes fangenskab fortælles, at kvartermesteren en dag var på Clausholm, og hr. Søren var med ham. Der var iværksat en eftersøgning efter godsets lettere omsættelige værdier som sølv og penge, og da sagde Rasmus Bredgaard til kvartermesteren, at Christen, den tyv, der står, han ved vel, hvor godset er forvaret der på gården, og han bød, at han skulle vise dem de kedler, han havde sat i voldgraven, og de vogne og andet tøj, han havde forvaret. Også præsten skal have sagt noget lignende til kvartermesteren. Christen Michelsen ville eller kunne ikke sige noget, og så blev han fangen, var to dage i Voldum og siden blev han »slagen i jern« i Randers, hvor han måtte blive i lang tid.

Rasmus Giermand var en af dem, der havde været til stede ved denne lejlighed. Da ridefogeden var anholdt, kom han til forhør hos

Rasmus Giermands, hvor kvartermesteren holdt til. Han stod her sammen med Christen Michelsen Aarslev, og Christen fortæller, at præsten da sagde til kvartermesteren, at Laurids Bertelsen vidste vel, hvor et halvt tusinde daler af Clausholms indkomst var skjult, og dette skulle være årsag til ridefogedens anholdelse. Det er formodentlig noget af det, som var gemt i Grysis huole. Selv siger ridefogeden, at hans husbonde ved hans fængsling »har fanget skade for nogle tusinde daler«. Andre vidner, bl. a. Rasmus Giermand og Peder Suolgaard, fortæller, at præsten slog den fangne ridefoged i hovedet med sin hånd og kaldte ham en skælm, samt at hr. Søren tit og mange gange slog sine hænder sammen imod Laurids Bertelsen og kaldte ham en skælm.

For alle anklager blev hr. Søren dømt ved birketinget; men han friede sig for følgerne af dommene ved at føre sagerne for Viborg landsting, hvor man på grund af mangelfuld procesførelse og præstens benægtelse måtte underkende dommene.

Det siger næsten sig selv, at hr. Søren også lå i proces med degnen i Voldum. Hvorfor striden imellem dem kom op, kan ikke ses; men ved en bestemt lejlighed skal præsten have sagt til menigheden i kirken: »Skaf mig degnen ud, så skal jeg betjene jer«. Han skylder degnen for, at han skal have sagt skælmsord om ham, og kun hvis han vil give ham en offentlig undskyldning, vil han forlige sig med ham. Degnen hed Søren Mortensen, og han var gift med Else Sørensdatter, der ofte træffes imellem de mange vidner, ridefogeden fører i marken mod præsten. Degnen og hans kone beskylder præsten for at have forholdt dem alterens sakrament; men præsten siger, at »de ikke hanom derom i kirken haver besøgt, som det sig borde«. Degnen og hans kone sagde, at »den tid hr. Søren haver ladet dem udskot af kirken, da trued han dem, at han ville klage dem for fjenderne, som han mange gange gjorde«. Så gav degnekonen Rasmus Giermand og Jacob Viborg en sølvdaler, for at de skulle blive i huset med fred, og siden brugte de hr. Mads Persen i Siøby til (at tale med) hr. Søren, »at han ikke længer skulle forholde dem sakramentet og fornævnte hr. Mads gav dem selv sin vin til samme brug og var trende gange hos hr. Søren derom; dog det hjalp intet. Siden var Søren Degn både hos hr. Søren Nielsen i Mygind, provst i Sønderhald herred, og hos hr. Per Christensen i Værum, provst i Galten herred, at de skulle bede for dem«. Det nyttede dog ikke noget, og siden fik degnen nogle mænd af Hvalløs og Voldum til at forsøge, men præsten var ubønhørlig; heller ikke Ras Madsen i Ladegården kunne udrette noget for de sølle degnefolk. I det højeste kunne præsten sige, at når

Søren Degn ville forliges med dem, han var uvenner med, så ville han modtage ham; men han havde skrevet disse skælmsbreve om ham, og derfor ville han ikke. Degnekonen havde flere gange været hos præsten for selv at forsøge at stemme ham mildere; men den ene gang havde hr. Søren taget et stykke træ og ville »have slaget hende med, havde ikke hans hustru det forhindret«, og da sagde han: »Du burde at have en fieder om dine ben, og gå saa til Clausholm og klage for husbonden, fordi han forsvarer tyve og skælmer og beskatter godt og ærligt folk for hvad, de haver«.

Og her er vi vist ved stridens kerne. Degnen og især degnekonen stod på ridefogedens parti imod præsten; men denne fordrer, at degnen skal gøre sin uret god igen; thi degnen var præstens tjener, og som det senere hed i »Danske Lov«: Degnene skulle være deres præster hørige.

Som slutning på den første fredssommers domme over præsten skal vi lige nævne, at ridefogeden søger ham dømt for at have opkrævet kvægtiende på egen hånd. Kvægtienden blev delt mellem præsten og kirketiendens ejer, Otto Marsvin. Præsten siger, at han red ud sammen med birkefogeden »med menige sognemænds minde og kundskab«. De fik 12 lam, og dem delte de i præstegården i to parter til præst og herremand; men ridefogeden anklager præsten, for at han egenmægtig har bestemt »tindingen« og han selv ikke været med på turen.

Også disse retssager underkendte landsdommerne i Viborg, og nu har hr. Søren vundet mange slag imod ridefogeden og hans kompagni, af hvilke præsten kalder Rasmus Giermand, der var med som førstemand i mange vidner, for en »rømningsmand, hidhen rømt for tyveri, han skal have beganget, så han hverken agter ord eller ed«. Og nu skal de slås ned. Han anklager en masse af dem for løgnagtige domme og diele. Blandt andet fordrer han Skomageren straffet på sin boslod efter forordningen. Men her støder den hævn-gerrige præst på en højadelig klippe. Otto Marsvin var kommet hjem til Jylland, og han lader ridefogeden på Dronningborg, den mere retskyndige Søren Jensen Aars, sende præsten en kontrastævning for et par af de uendelige landstingsdomme med den begrundelse, at han, lensmanden, havde været udenlands og ikke var stævnet lovligt. Sagen blev opsat ved landsting, og præsten begynder at hale i land, og beråber sig på lensmandens og godsherrens beskyttelse, og da det var dommene om kirketienden, der nu forlangtes revideret, kunne hr. Søren måske håbe på et forlig. Landstinget udsatte sagen til næste landsting efter påske, så hr. Søren kan gøre rede for den tiende, han

menes at skyldte Otto Marsvin, og al irning og trætte, der er mellem parterne skal stå upåtalte til den tid. De gode landsdommere ville have sagen forligt. Det var mænd som Niels Krag, Erik Juel og Knud Gyldenstjerne til Tim, der satte sig for at få sagen forligt.

I Viborg landstings justitsprotokol 1631 pag. 73 kan forliget læses, og her står, at »Otto Marsvin for gode mænds forbøn skulle have afstået al hvis tiltale, han indtil denne dag haver haft til hr. Søren hans kald og embede anlangendis. Derimod haver fornævnte hr. Søren lovet og tilsagt at rette og lade sin liv og levned, og både udi og uden hans embede anstille sig som en from og gudfrygtig sjælesørger sømmet og vel anstår og uden billig årsag entholde sig fra og aldeles intet lade befinde ved nogen drik og sværmeri imod hs. majestæts kirkeordinans og ikke med nogen trodsighed imod fornævnte sin patron Otto Marsvin at lade befinde. Haver fornævnte hr. Søren egenhændig frastået alle hvis forfølgninger, dom og diele, han kunne have over Otto Marsvins tjenere, og ikke efter denne dag uden billig årsag påføre den gode mands tjenere noget den ringeste trætte i nogen måde, og dersom O. M.s bønder herudi nogen måde forventer, da at give det den gode mand selv først til kende, at han deres sag kunne rette, før anden lovmål begyndes. Og hermed er de venligen og vel færdige med de conditioner og vilkår, som her er rørt«.

Ridefogeden og hans kanutter slap, hr. Søren slap også og sad nu i sit embede nogle år, uden at vi hører ham drage til Viborg snapsting. Men det varede dog ikke så forfærdelig mange år. Det blev galt med præstens køer, han blev på birketinget dømt for ikke at holde dem af Clausholms korn. Han dømmes for et gærde, han har sat, og som siges at stå for nært på et hus, der beboes af en af Otto Marsvins tjenere. Begge sager underkendes af landstinget, og sådan gik det også med en tredje sag mod præsten. Den omhandler flere forhold. En af hans tidligere tjenestekarle, Jens Christensen, vidner, at præsten i 1630 sagde til ham, at han skulle kaste et asen (ådsel) i en mands brønd og siden tage det op igen og sætte det på en stage foran degnens hus. Karlen siger også, at præsten befalede ham at banke degnens kone, og at han havde ladet ham sætte ild på degnens hus. Den samme karl skal efter præstens ord have slået sine forældre, så de havde klaget over det for præsten; men nu stiller karlen på birketinget med sine forældre, og de vidner, at deres søn ikke har slået dem og er dem så god en søn som nogen.

Efter at landstinget havde underkendt dommen mod hr. Søren også for de sidste forhold, blev sagen om Jens Christensen, der skulle

have slået sine forældre, taget op igen på birketinget af Randers slots ridefoged, og skønt hr. Søren møder med et tingsvidne fra Sønderhald herred, hvor nogle mænd vidner, at de i præstens stue har hørt Jens Christensens fader beklage sig over, at sønnen slog ham, så kan hr. Søren ikke føre noget bevis for, at det har fundet sted, og da både Jens og hans kone, hans fader og moder, vidner, at han aldrig har været nogen dårlig søn, giver landstinget birkeretten medhold, og hr. Søren må tage dettes dom og finde sig i, at hans tingsvidne kaldes løgnagtig, og hans vidner kaldes købte og betalte. Godt nok fremlægger han et sognevidne fra Rud kirke d. 15. 3. 1635, hvor han har spurgt samtlige sognefolk i almindelighed, om de ikke har hørt røgt og tidende, at Jens Christensen i Voldum har slået sin fader og sin moder og stadig vært dem en ulydig søn, og de svarede, at de i Guds sandhed havde hørt dette; men det hjalp ham ikke, imod familiens samlede benægtelse gjaldt kun et bevis af flere vidner, og det kunne præsten ikke skaffe.

Vi må vist tænke, at i den sag havde præsten ret; men her bliver han dømt for at føre falske vidner for retten. I mange af de andre sager havde han sikkert mere sin skarpe forstand end sin retfærdighed at takke for udfaldet af landstingets kendelser. Om hr. Søren Andersen blev afsat fra sit embede, da skyldes det nok særlig det uheld, han havde med sin sidste retssag. Landstingets dom faldt d. 15. juli 1635. Jeg har ikke mere at fortælle om hr. Sørenskæbne.

Midt i alle retssagerne dukker der et helt lille særpræget kulturbillede frem. Det er også en retssag, hvor præsten ved landstingets hjælp får givet Laurids Skomager en dukkert. Skovfoged Chr. Olesen i Rigtrup anklager præsten for skovtyveri. Otte læs bøgetræ skulle præsten uden hjemmel have bragt hjem til sin præstegård fra Brændholt skov, foruden hvad skovfogeden havde udvist »til hans gavns behov på hans husbonds skov«. Men landstinget siger, at skovfogeden har udvist fem grønne bøge i to år, og han har ikke bevist, at hr. Søren har hugget ulovligt i skoven.

At Voldum præst havde brug for meget bøgetræ kom sig af, at han *sved salt*, eller rettere han sydede salt. Han havde ganske vist ikke nogen saltkilde ved sin præstegård, men han fik gårdmændene i Voldum til at hente to tønder havvand hver til hans kedel. Hvor de hentede havvandet, siges ikke; men de har vel kørt de to mil til Kaløvig efter det, og mere end een tønde ad gangen har de næppe fragtet; de hentede vandet for at gøre deres præst en villighed.

Til at syde eller koge havvandet, så saltet blev tilbage, skulle der

bruges meget brænde, og det tog mange dage, inden alle de mange tønder saltvand var helt fordampet. Spørger vi hr. Søren — og det gjorde ridefogeden — om han solgte salt, siden han skulle bruge så meget vand og så meget træ, da ville han svare:

»Nej, jeg har ladet svide salt og næret mig med det, såsom andre fattige folk har gjort; men dersom der er solgt noget af det, da må du spørge den, der har købt det«.

Svaret lader ane, at bønderne måske også har skaffet sig det uundværlige salt på samme måde som præsten. Derimod kommer skomageren til at røbe, at Otto Marsvin havde saltkedler i gang for at have salt at sælge, han har drevet det som industri. Det ser ud til, at sådan saltsvidning på denne tid har været almindelig brugt på egnen, idet præstens svar lader formode, at det ikke var ualmindeligt, at præster — muligt også bønder — skaffede sig deres forbrug af salt ved selv at oparbejde det. Bønderne har sikkert kørt saltvand til præstegårdens saltkedel efter gammel skik, da det ellers nok var nævnt som en særdeles tyngende for dem, opfundet af hr. Søren. Otto Marsvin kunne dog ikke tillade, at der med træ fra hans skove svedes salt til forhandling, så det kunne blive ham til skade i hans eget saltsyderi og salthandel.

En sådan saltudvinding kender man ellers ikke meget til i Østjylland; men den har nok fundet sted også på andre skovrige godser end Clausholm. Dr. phil. Hans Fusing har i sin store bog om Stjernholm her fremdraget et par eksempler på, at bønder på Horsens-egnen svarede salt i landgilde på samme tid, uden at han dog vil sætte det i forbindelse med lokalt saltsyderi. Det er ogsaa muligt, at syderiet da var gået af brug på den egn; men under Clausholm brugte man det endnu på Otto Marsvins tid.

Alfred Kaae.

Grovsmeden

AF ANTHON JENSEN

Det var i 1844, den 6. December; det knøg og føg om Hushjørnet ved Husmand Anders Jensens lille Hus i Torup. Anders var gaaet hjemmefra for et Par Timer siden for at faa Færdsel efter Madammen. Ængsteligt og forventningsfuldt keg Nabokonerne, som han først havde hentet, ud af de smaa Vinduer, men kunde intet see, og naar een af dem lindede Gangdøren lidt paa Klem, føg Sneen med voldsom Styrke ind i Frammerset, saa Døren blev hurtig smækket til igen. Henne i Alkoven laa Kjesten Christensdatter, hun klagede sig lidt engang imellem, naar Veerne satte ind, men ventede ellers med Taalmod paa det store Øjeblik, da den nye Verdensborger vilde ankomme; bare dog Anders snart vilde komme.

Nu havde Hjelpekonerne faaet Lyngtørvene til at blusse godt op paa Arnen, og Vandet i den store Kjedel, der stod paa Trefoden, sydede saa nu var der blevet tilpas lunt i Stuen, at Kjesten maatte op og sidde i Armstolen, ved Siden af Ilden, der kæmpede en drabelig Kamp med Tællepraasen om, hvem af dem der kunde lyse længst ud i de dunkle Kroge. Naar hun var kommet i Alkoven, var det kun for Kuldens Skyld, for Fødselen skulde jo foregaa oppe.

Ventetiden er altid lang, og dobbelt lang ved saadant et Tilfælde, men den fik ogsaa Ende; langt om længe kom Anders med Madammen; hun rystede den værste Sne af sig ude i Frammerset, og da hun var kommet ind i Stuen og blev hjulpet ud af de mange Sjaler, hun var pakket ind i, tog hun et hurtigt Syn over Forholdene, og gav en af Konerne Besked om, at sætte en Gryde Øl paa Ilden; snart efter kogte Øllet, og nu fik hver af de tilstedeværende en stor Spølkum Øl og en Snaps Brændevin.

Barselkone fik dobbelt Portion Brændevin, det vilde lette paa Fødselen, sagde Madammen; det gjorde det maaske ogsaa, men Kroguret havde alligevel slaet Midnatsslag, førend det første spæde Skrig af den nyfødte hørtes.

Det blev en velskabt Dreng, født den 7. December 1844, den senere paa sin Egn saa bekendte dygtige Grovsmed.

Vinteren 1844—45 var haard og langvarig, saa Kristenfesten fandt først Sted den 20. Marts i Sdr. Vinge Kirke.

Arverækkefølgen ved Navngivning, som tidligere var forud fastlagt, ses nu at være fraveget. Faderens Fader, som skulde have været opkaldt, da den førstefødte Søn skulde navngives, var blevet vraget til Fordel for Moderens Fader, trods det, hun var født udenfor Ægteskab, og Faderen, Møllersvend Kresten Gjerlev, var løbet sin Vej. Heller ikke nu blev Farfaderen opkaldt. Drengen fik Navnet Jørgen, uvist hvorfor, da ingen i hans nærmeste Familie bærer Navnet, men vi har Lov at tro, at Kjesten, hvis Fader og øvrige Familie var Fæstegaardsmænd, har følt sig noget mere, hævet lidt over sin Mands Husmandssønnens Familie, og da hun var en djærv og selvstændig Natur, har hendes Villie været Lov i det lille Hjem.

Om Jørgens Barndom vides ikke meget, men han har for en stor Del maattet skjøtte sig selv, dog havde han et Tilholdssted hos Morfader og Mormoder, Mette, og da hans Fader døde, da han var seks Aar gammel, kom han helt i Pleje her og var, til han blev konfirmeret. Her lærte han at skraa, da han var fire Aar, og han gik, som den Tids Skik og Brug var, med Kjole, til han var syv Aar og skulde i Skole; det var saa nemt, saa var der aldrig nogen fulde Bukser at tømme og vaske, naar de ingen havde paa.

Han maatte som den Tids Skik og Brug var, tidlig gøre Gavn for Føden, fra han var syv Aar maatte han hver Dag gøre Turen fra Thorup til Sdr. Vinge med Brændevinsdunken, den tog kun 2 Kan-der, det var det daglige Forbrug; selvfølgelig maatte han ogsaa passe Faarene, og Arbejdet blev saa lidt efter lidt udvidet.

Skoleundervisning blev der kun lidt Tid til, om Sommeren slet ikke og om Vinteren kun 2 Dage om Ugen, men konfirmeret blev han da, og saa kom han i Lære hos Smedemester Larsen i Randers.

Plejefaderen kørte ud med ham og afleverede ham til Smeden med Paalæg om at holde ham til Ilden, saa han kunde blive en duelig Smed.

Jørgen gav han en 4 Skilling; han skulde da ikke være Penge foruden.

Nu begyndte der et nyt Afsnit af Jørgens Liv; det var i 1859. At komme tidlig op om Morgenen var han vant til, men Arbejdet var jo noget andet; det første, han skulde lære, var at blæse Ilden op om Morgenen; det var slet ikke saa let, da der kun maatte bruges nogle faa Halmstraa dertil, men var der ikke Ild paa Essen, naar Mester

kom, vankede der straks et Par paa Kassen, og saa var Fanden løs i Værkstedet hele Formiddagen; blandt andre Arbejder, som tilfaldt Sidstredningen, var ogsaa at holde Essetruget vedlige med Vand og Sand i Sandkassen. Dette sidste var Skyld i en Begivenhed, som Jørgen huskede hele sit Liv.

Det var en Søndag Morgen, der skulde svejses Hjulringe. Mester var ved at faa Hitz paa og saa — — saa var der ingen Sand i Kassen.

Hvad Mester sagde, er det bedst ikke at skrive, men Jørgen fik Kassen i Hovedet, saa han trimlede om paa Gulvet; han kom dog paa Benene med det samme, fik fat i Kassen og saa ud af Døren, men vendte saa rask omkring og smed Kassen ind i Værkstedet, hvor den ramte Mester over Benene, og saa forsvandt han ud af Porten, og væk var han.

Det var ret ved den Tid, te di sku ha djæ Onni ved Mikkell i Thorup, da Klinken paa Bryggersdøren blev løftet forsigtig, og Døren aabnedes lidt, og ind tren Jørgen. Mette stod i Skorstenen: »Men æ de dæ, bette Jørgen, hudden æ do dov kommen hær — aa do æ hiel svot i Houet?«

Jørgen maatte nu til at fortælle, hvad der var sket. Det er noget rent forfærdeligt noget, bette Jørgen, men nu skal Du have noget at spise, før Mikkell kommer. Jørgen spiste og var omtrent færdig, da Mikkell kom; nu maatte Jørgen fortælle om Begivenhederne igen, men Mikkell var ikke af samme Sindelag som Mette. »Naa Du er løbet af Din Plads, Dreng«, sagde Mikkell og greb Jørgen i Nakken, »det gør Du ikke mer end een Gang«, og saa fik Jørgen en ordentlig Dragt Prygl. Mette forsøgte at jævne efter bedste Evne, men det gjorde kun Sagen værre for Jørgen.

»Nu gaar Du ud og spænder Øget for den Holstenske, Dreng! Og saa kører Vi til Randers.« Jørgens Humør var langt nede. Mette søgte at trøste ham lidt. »Naa gør saa som din Morfar siger, saa er Du en god Dreng, bette Jørgen.« Jørgen gik saa ud til Øget, og endnu inden han var færdig med at spænde for, kom Mikkell, han havde faaet Tid til at tage den nye Kofte og Skindbrakkerne paa, og saa begyndte den i Jørgens lange Liv mest bedrøvelige Agetur; der blev ikke vekslet mange Ord mellem de to Agende paa Vejen til Randers. Da Vognen skrublede over den toppede Stenbro ind i Smedegaarden, kom Smeden ud. »Næ Sie! Naa Du er kommet til Byes paa en Søndag Eftermiddag.« »Ja, to A maa jo levier Dæ, den hærr Pjøltring Knæjt enn Gaang mier, aa saa mo Do pas bejer o ham o Ætterdavs.«

»Det faar Du saa mange Tak for, Mikkell, bind Du nu Øget til

Rækken, saa hun kan faa et Foder, og saa kan Du gaa ind til Madammen, saa kommer jeg straks; hun giver nok Vesper og en Puns.« — — »Og kom Du saa her, Knægt!«

Smeden slog en Klo i Nakken paa Jørgen og hev ham ind i Smedien, gik selv bagefter og lukkede Porten, og saa fik Jørgen Prygl med Essespyddet, til Smeden blev træt. »Kan Du saa faa ryddet op, baade her inde og ude, det har Du ikke faaet gjort i Dag.« »Jo! Jo!« det skulde Jørgen da nok.

Det var altid Sidstedrengens Arbejde, at gøre Værksted og Gaard rent, naar de havde faaet Middagsmad om Søndagen. Mikkelt kørte hjem efter at have faaet adskillige Punsere, godt tilfreds, sikker paa at have gjort en god Gærning, da Smed Larsen flere Gange havde lovet ham, at han nok skulde gøre en brugelig Smed ud af Jørgen.

Smed Larsen, der havde haft en saa ualmindelig anstrengende Søndag, havde nu sammen med Mikkelt søgt at dulme Smerterne i den Grad, at Madammen havde fundet det rigtigt at hjælpe ham i Seng. Jørgen — — ham var der ingen der brød sig om, men han fik da Orden i Værkstedet og fik Gaarden fejlet. Mad tik han ikke da han ikke turde gaa ind; han forsøgte, at lægge sig paa Sengen, med Tøjet paa, men hans Ryg var meget derimod, hvorfor han nu anbragte sig paa det øverste Trappetrin udenfor Kammersdøren; han kunde jo ikke gaa rigtigt i Seng før Svenden Sofus var kommet hjem. Det var Læredrengens Pligt, at sidde oppe, til Svendene kom hjem fra Byen, for at hjælpe dem af Tøj og Støvler og i Seng, ligegyldigt hvad Klokkeren blev, og det var ogsaa ofte i høj Grad nødvendigt. Da Sofus omsider kom, i en mer end almindelig løftet Stemning, var Jørgen slumret ind, han blev saa forskrækket ved Sofus' Brøl om Hjælp, saa han trimlede ned af Trappen og slog Sofus omkuld; denne var imidlertid i en saadan Tilstand, saa han ikke ændrede noget, og langt om længe lykkedes det ved forenede Anstrengelser at komme i Kassen.

Læretiden var haard og lang, men der var dog ogsaa Lyspunkter imellem, som f. x. Nytaarsmorgen — — Da var det Skik og Brug, at Byens Læredreng gik rundt til Mesters Kunder og ønskede »Godt Nytaar«; herved kunde der indsamles ikke saa faa Skillinger, enkelte Steder en hel Mark, men da flere af Kunderne nedsatte Beløbenes Størrelse op ad Dagen, gjaldt det jo om at komme først om Morgen; dette førte til, at der i flere Aar udkæmpedes drabelige Slag mellem de forskellige Fag Nytaarsmorgen, men Smedene og Slagterne var de stærkeste, og til dem sluttede sig saa de andre Fag. En Kamp, hvoraf der gik Dønninger i flere Aar, udkæmpedes et Aar

mellem Byens største Slagterdreng og den »bette« Jørgen Smededreng.

Jørgen havde akkorderet med sin Gruppe om et bestemt Beløb af de indkomne Penge, hvis han kunde ordne Slagteren, saa denne slet ikke kom ud paa Togt, og det lykkedes tilfulde. Slagteren viste sig ikke paa Gaden i flere Dage derefter. — — Senere blev de to Kamphaner besvoglede. — —

En saadan Nytaarsskænk var en højst tiltrængt Hjælp til Læredrengenes slunkne Pengepung. Smededrengene fik Skjødskind, et Par Træsko, et Par Bukser og en Bluse om Aaret, men det var tit noget, Madammen havde gjort om af Mesters. Penge fik de ikke, men efter Arbejdstid, det vil sige Klokken 8 a 9 om Aften, fik de Lov til at smede Træskobeslag af gamle Hestesko; det gav 4 Skilling for et Sæt, fire Ringe, med Træ og Søm til, det var dog ikke altid de kunde sælges.

Men saa skete der i 1864 noget, der bragte Sorg, Skam og Skændsel over hele det danske Folk. Tyskerne besatte Jylland, Randers fik Indkvartering af et Dragonregiment. Dragonerne beslog selv deres Heste, og de havde Sko med, men ingen Søm; nu oprandt der en Gullashtid for Smededrengene; der blev smedet Hesteskosøm hver Aften til Midnat. Jørgen havde en saadan Færdighed heri, saa han i lang Tid tjente en Mark hver Aften. En ganske uørt Fortjeneste paa den Tid, og saa blev han ikke engang kaldt Værnemager, trods det, at det blev Grundlaget for hans Startkapital som Mester et Par Aar senere. Ogsaa under Besættelsen dengang blev der spillet Tyskerne mangt et Puds. Bogtrykker Elmenhoff (Randers Amtsavis) havde et Par særlig fine Køreheste; og da Tyskerne var vel ankommet, gik der Ordre ud til Byens og Omegnens Hesteejere om at møde paa Torvet med Hestene for Udskrivning til den tyske Hær, men Elmenhoff, der fik førstehaands Viden herom, var ikke til Sinds at afstaa sine Heste til Tyskerne; han kom meget bekymret om til Smed Larsen og fortalte Nyheden, men efter at de havde drøftet Sagen lidt, frem og tilbage, enedes de om, at Smeden for et rimeligt Vederlag skulde redde Bogtrykkerens Heste fra tysk Militærtjeneste. Bogtrykkeren gik hjem igen, noget lettere i Sind, men dog tvivlende om, at det vilde lykkes Smeden at redde Hestene.

Nu blev Jørgen Hovedpersonen i Foretagendet; han blev straks, sammen med de andre Drengene, sat til at rydde op i Tørvehuset; alle hele Tørv kom ud i Gaarden, og et tykt Lag Smuld blev liggende paa Gulvet og herover godt med Halm, og en Kasse uden Laag blev tømret fast i et Hjørne; da det var i Orden, blev Jørgen sendt om at

hente een af Bogtrykkerens Heste, men i Stedet for at give den nye Sko, blev de, den havde paa, brækket af, og saa blev Hesten sat ind i Tørvehuset. Af de hele Tørv blev der bygget en tyk Mur, helt op til Døren, saa den var helt lukket inde. Vand og Føde bragte Jørgen den hver Nat gennem en Luge i Gavlen, som sad saa højt oppe, at den kun kunde naaes ved Hjælp af en Stige. Saa havde Bogtrykker Elmenhoff kun een Hest, og den blev Jørgen ogsaa sendt afsted efter. Mester lagde selv fire nye Sko under den, og om det nu var med Villie, eller det skete ved et hændeligt Uheld, er ikke værd at drøfte, men da Hesten gik hjem, var den halt, og det blev den ved med at være hver Gang, Tyskerne havde den til Mønstring, og det var mange Gange, for gerne vilde de have den, men en trebenet Hest kunde de alligevel ikke bruge. De var godt klar over, at Haltheden kom fra Skoene, og de lod deres egne Smede brække Skoene af, men det hjalp ikke noget, thi Smed Larsen besøgte Hesten om Natten, og hvor nødig han end vilde, maatte han slaa den et Søm i Foden flere Gange for at holde Haltheden vedlige.

Naa! Den Besættelse fik jo ogsaa Ende. Tyskerne forlod Randers. Bogtrykker Elmenhoffs halte Hest fik Sko igen og fejlede hurtigt intet mere, og den indelukkede fik sin Frihed igen. Bogtrykkeren — Smeden — Hestene, ja, selv Jørgen — alle var tilfredse, thi Jørgen blev ogsaa betænkt med et stort Beløb, 10 Rigsdaler.

Jørgen blev Svend, gjorde Svendestykke, smedede sine fire Sko og beslog sin Hest (Bogtrykkerens) og smedede derforuden Brillebeslag til en Fjedervogn; disse var begyndt at komme frem; han fik ogsaa Svendedragt og blev »taget af« (det var noget forholdsvis nyt), hvilket fremgaar af Billedet, hvor han fremtræder i lang Skjødefrakke og Silkehat. Hans Svendetid blev ikke af lang Varighed; ved Besøg hos sin Moder, der i 1851 var blevet gift igen, med Ungkarl Mads Pedersen Ejlskov (kaldet Mads Fynbo), og som nu boede paa Svendstrup Mark ved Mariager, fik han at vide, at der i Fjeldsted var en ledig Smedie, tilhørende en Gaardejer; det var lige, hvad Jørgen havde Brug for. Driftskapital til egen Forretning var der ikke meget af, men Evnerne og Energien var saa tilpas tilstede. Han saa Smedien, et 6×8 Alen Hus rejst af Kampesten, med et lille Vindue og som Gulv Moder Jord, men der var en Esse, en hullet Blæsebælg, en Ambolt uden Horn, en Skruestik, hvor Kæberne kun kunde naa sammen i den ene Side, en skæv Smedehammer og en Tang med een Kæbe, det var alt. Efter at have aftjent sin Værnepligt i den danske Marine, hvor han havde den Ære at blive udtaget som den bedste Skytte ved

en Parade for Admiral Steen Bille, gik han ombord i Smedien i Fjeldsted.

Her begyndte Jørgen nu som Mester i 1866. I et Hjørne af Smedien fik han slaaet nogle Fjæller sammen til Seng. Middagsmad fik han hos Smediens Ejer. Tørkosten sørgede han selv for, Brød og Fedt var det almindelige, men engang imellem gik det flot til; det var, naar Gaardmandens Datter havde stukket ham en bette Bid Flæsk. Allererst maatte der smedes Værktøj. Tænger og de mange forskellige Haandværktøj og en Skruestik, hvor han huggede og filede Gevind i Spindelen og slagloddede Traaden i Spindelhuset. Den er i god brugbar Stand endnu. Saa kom Arbejdet!

En Del af Bønderne mødte selv med Kul og Jern og en Karl til at slaa med Forhammeren. Hjælpen var til Tider ringe, men nogle kunde ogsaa hurtig nemme Kunsten og ramme Jern og Værktøj. Paa saadanne Smededage var Forplejningen ogsaa bedre, for den sørgede Bonden for, men andre Bønder kom og bestilte Arbejde, og saa maatte Smeden selv sørge for Materialerne, og det kneb tit paa mere end een Maade. Pengene var smaa, og Bønderne uvillige til at laane Smeden Vogn og Hest til Kørsel, saa han maatte ofte bære Kul og Jern paa Ryggen den halve Mil hjem fra Mariager, men det kunde ogsaa lade sig gøre; det var værst med den Tid, der brugtes dertil, for der skulde jo arbejdes, og det blev der, fra Klokken 4 om Morgenen til langt ud paa Aftenen. Indtægterne var alligevel kun smaa: For at skinne et Hjul 2 Mark, og det samme for 2 nye Sko; der var næsten ingen Bønderheste, der havde Bagsko, og al Udvirkning det var gratis. Plovskære paalagt i begge Ender og Langjern tyndet 1 Mark, og alt andet i Forhold hertil. Smaat gik det fremad, men det skulde gaa frem.

Jørgen havde ved sine Besøg i Mariager set og talt med »saa møj enn Knøv« Pige Trine, og hun var ikke uvillig til at blive Smedekone, men det kunde ikke lade sig gøre i Fjeldsted; derimod var der en ledig Bysmedie i True, og dertil hørte en Stue og et mindre Rum, som kunde bruges til Køkken; det var rigtignok ogsaa beregnet til en Gris, men den kunde Trine vel ogsaa komme til ens med, om de da kom saa vidt, at de fik en saadan. — — Der blev talt frem og tilbage om Tingene, og Trine var ikke mindst ivrig efter at faa Jørgen bort fra Fjeldsted, der snakkedes nemlig lidt om, at Gaardmandens Datter ogsaa gerne vilde være Smedekone, og der har vel været noget om det, da hun tog sit eget Liv, da Jørgen rejste.

I August 1868 blev Jørgen og Trine gift og flyttede ind i True Smedie — — Udstyret var ikke stort; fire Pæle drevet ned i det ler-

stampede Gulv med et Par Brædder over udgjorde det for Bord, og dertil 2 Stole, en sammentømret Kasse ved den ene Væg, fyldt med Halm, var Seng, dertil kom saa een Dyne og to Puder, derforuden en Kommode og et Skrin til deres Garderobe, det var alt. — — Den 3. November blev Familien forøget med en Søn aa de waa da saa møj enn Held te' dæ ett ku' blyw nøje Træ-et om, wa han sku heje, da bæggi hans Bejstfaar hej Aijs.«

Altsaa blev Drengen kaldt Anders. Det var nu ikke ene Begejstring ved Barselfærden. Vinteren havde sat ind i al sin Strenghed, og paa Muren, hvortil Sengelejet stod, var der et tykt Lag Is. Jørgen maatte i Byen og tigge et Knippe Halm og fik saa anbragt et tykt Lag opad Muren, og naar Trines Mor, Mariane fra Vestergaardshuset ved Mariager, som var kommet sammen med Jordemoderen, saa blev ved med at skifte Varmestenerne, lykkedes det at holde Trine og den ny-fødte nogenlunde optøede. Næste Dag hen under Aften kom der en Gaardmandsdatter med Barselpotte med sød Vælling til Patientten. »Hun har nu ellers faaet Hullet fyldt ud med Sødgrød,« bemærkede Mariane, »men derfor kan hun maaske godt wraa noget mere i sig.« Denne Gaardmandsdatter, een af tre Søstre, havde sammen med sine Søstre hurtigt opdaget, at Smedekonen kunde en hel Del, som de ikke kendte noget til, baade i Madlavning og Haandgærning, og saa kunde hun da ogsaa bruges til at besørge Ærinder for dem, hun var jo saa tit i Byen for at hente noget til Smeden; derfor var det ikke af Vejen med en Potte Vælling, men det skulde nu ikke være i fuldt Dagslys; det var jo ikke godt at vide, hvordan Naboerne stillede sig. Smedefolkene var saa nye endnu.

1871 var en stor Missionstid for Mormonerne; flere hundrede rejste fra Danmark til det forjættede Land, Utah i Nordamerika, deriblandt ogsaa Smeden i Mariager; da Jørgen hørte det, talte han sine Smaapenge; han havde stor Lyst til noget bedre end det, han havde, og Trine skubbede godt paa; hun kunde ikke rigtig blive hjemme blandt de True Bønder. — — Hun var født og havde levet hele sit Liv i Byen, haft Pladser hos Byens Storkøbmand, Prokurator og Distriktslæge og var betydeligt dygtigere end de den Gang ikke særlig kløgtige Bønderkoner, men disse saa kun »den fatte Smejken, som var saa møj vikte« — de vilde gærne spise Smedekonens nye Kartoffler om Forsommeren, naar hun havde dem, snart før de selv fik lagt nogle i Jorden, men kom hun for at købe en Kande Mælk, maatte hun pænt blive staaende indenfor Døren uden at blive budt Sæde, og det kunde Trine ikke blive ved at tage. Resultatet blev, at Jørgen købte Smedehuset i Mariager Kirkegade. Det var et langt, lavt, meget

brøstfældigt Hus med Smedie i den ene Ende, men der var Plads, og der var Kunder, og dem fra Fjeldsted og True flyttede med til Mariager. Nu blev der ret for Alvor taget fat, en gammel Mand, der havde hjulpet den forrige Smed, fulgte med Huset, og det varede ikke længe, før der kom en Dreng i Lære, og denne ene blev til to, og Drengene blev til Svende, og Ambolten klang, og Gnisterne sprang, og Dalerne blev til Kroner; det var en Prisstigning, som Jørgen tit mindedes, selv da han blev gammel, at det, som hidtil havde kostet 1 Mark (33 Øre), nu pludselig steg til 35 Øre. — 2 Øre var den Gang Penge, der betød noget. En Svend maatte han betale 4 Kroner om Ugen, og dertil Kost og Logi, men saa maatte han ogsaa bestille noget, den Svend, der ikke kunde smede 8 Par Sko i Timen med Hjælp af en Dreng eller, naar det gik flot til, de to yngste, blev ikke gammel paa Værkstedet; der skulde ogsaa ved Sammenbrænding af gamle Sko gøres en Pakke færdig hvert femte Minut. Endnu som gammel Mand smedede han selv 10 Par i Timen med een Mand til Hjælp. — Tidsperioden fra 1864 Krigen til 1880 var en stor Opgangsperiode for Bønderne, og det var den Gang som nu, at naar Bonden tjener Penge, saa tjener Alle Penge, ogsaa Jørgen Smed i Mariager, Grovsmeden, som han nu kaldtes, for ikke at faa ham forvekslet med en Kleinsmed af samme Navn. Markredskaber blev fornyede, de gamle Hjulpløve og Plovene med Træmuldfjæl blev erstattet med nye Jern Svingpløve med Rifler, og Jørgen smedede mange, med god Fortjeneste. Det var forresten det Arbejde, der bragte ham en »faglig« Sorg, som han aldrig glemte: Paa en Tid havde han to Drengene, som blev udlært samtidig, den ene nedsatte sig straks efter som Plovsmed (Haandværkerne var endnu ikke blevet Fabrikanter); han lavede flere hundrede Plove, og de var anerkendt som de bedste, der fandtes i flere Miles Omkreds, imellem Haandvedderne satte han en Stiver, der midt paa var pennet ud, saa der blev en Plade, hvori han huggede sit Navn og Plovens Nr., det var en »Thomasplov«; der findes maaske endnu nogle af dem i Himmerland?

Den anden Dreng, som blev udlært sammen med Thomas, vilde da ogsaa smede Plove, Thomas tjente jo mange Penge, han fik ogsaa begyndt, men heller ikke mere, for da den første Plov var færdig, og han som det sidste Arbejde smedede Langjernet og skulde passe det til i Huset, saa — ja, saa — sad Huset paa den fejl Side af Aasen, det var baade hans første og sidste Plov; han blev saa Lægen og Træskobeslag-Smed, men det var en Sorg for Grovsmeden og en Plet paa hans Haandværkerære; han sagde tit: »Jeg forstaar Fanden pine mig

ikke, at jeg har haft ham gaaende i Værkstedet i fire Aar.« Det var ogsaa den eneste Dreng, han skammede sig ved at kendes ved. Alle de andre var anerkendte, hvor de kom, blot dette at være udlært ved Grovsmeden i Mariager var Anbefaling nok.

Enhver Bonde med lidt Ære i Kroppen skulde ogsaa have en af de ny-moderne opskaarne Fjedervogne med to eller tre Agestole; en saadan Vogn gav meget Arbejde med sine helt kunstfærdigt sænk-smedede Strygejern og Trapper og haandsmedede Fjedre. Ved en saadan Bestilling regnede Grovsmeden ud, hvad der skulde bruges af Bolte, skrev det paa Tavlen og satte Svenden i Arbejde med at smede Bolte og tilsvarende Møtrikker; mange forskellige Størrelser og Slags, alt af gamle Sko; da Svenden havde smedet et Par Dage, og Bunken paa Gulvet blev paa Størrelse med en lille Hok Møj, kunde han ikke styre sin Nysgerrighed længere, men skulde have at vide, hvor mange Vogne der skulde laves paa een Gang, og han kunde ikke tro, at den Masse Bolte skulde bruges til kun een Vogn. De gamle Træaksels Vogne blev ogsaa lidt efter lidt udskiftet med Jernaksler, og Harverne med Trætænder fik Jerntænder, og saa kom Svenskharverne.

Det var det første Foraar, at Jørgen var i Mariager, at der en Lørdag hen under Aften kom en Bonde, som saa meget gerne skulde have sig saadan en ny Svenskharve med 7 Tænder, og han skulde jo helst have haft den med sig hjem, de blev ens om Prisen, og »Du faar dine Penge med det samme, Smed«, sagde han, da han efter at have faaet »enn bette Swot« sagde Farvel og gik. Grovsmeden tænkte lidt over det med Pengene; dem havde han haardt Brug for; det var nu bare saa meget en uheldig en Dag; den gamle Medhjælper var blevet syg, og Drengen havde faaet fri og var gaaet hjem til Familiefest, saa han stod helt alene paa Værkstedet, men efter at have faaet Aftensmad gik han ud og saa paa Jernlageret; det var nemt overseet; der var ikke mange Stænger Jern, men en Stang firkantet, som var købt hjem til andet Brug, kunde godt bruges til Svenskharven, og saa kunde han jo faa en anden Stang Jern til Erstatning paa Mandag. Fra Tanke til Handling var ikke langt; den Harve skulde laves med det samme; han dannede selv Rammen til, men da han skulde lokke Hullerne til Tænderne, hentede han Trine til at holde ved; da det var overstaaet, gik Trine i Seng, men Jørgen fortsatte; til Tænderne havde han intet nyt Jern, saa brugte han en gammel Hjulring, som han svejste sammen med en Sko indeni, det blev til fine Tænder, og de kostede kun Kul, ja, og saa Arbejdet, men det blev ikke vurderet saa højt. Søndag Morgen, da Trine stod op, var det hele smedet af

paa nær Møtrikkerne, og da hun kom ud for at kalde ind til Middag, var Harven færdig. Da Middagen var overstaet, tog Jørgen sig en bette Hvil, men Klokken tre kom Trine igen. »Staa op, Jørgen, nu skal Du have Kaffe!« Jørgen fik Kaffe, og da han var blevet hæget lidt, tog han den nylavede Svenskharve paa Ryggen og gik den halve Mil ud til P. Haun og afleverede den. P. Haun vilde knap tro sine egne Øjne, da Grovsmeden satte Harven paa Jorden og sagde »Værsgod! Ja, jeg kunde ikke faa den færdig før!« Grovsmeden fik Vesperkost, Dram og Puns samt sine Penge, og samtidig fik han en Kunde for Livstid, ca. 40 Aar.

De gode Aar fik ogsaa Ende; i 1880erne var det en ynkelig Tid. Kreditforeningen i Viborg gik i Stykker, fordi den maatte overtage saa mange Bøndergaarde, i en enkelt By paa Mariagerøgen saaledes 6 Gaarde af 7. Een Gaardmand forlod en Nat sin Gaard medtagende sin Kone og Børn paa en Vogn med det bedste Indbo og med den bedste Hest. Det blev aldrig opklaret, hvor de var flyttet hen; saa kunde Kreditorerne gøre ved Resten, som de syntes; saadanne Tider mærkedes jo ogsaa for Haandværkerne.

Grovsmeden sagde ofte: »Jeg har ikke tjent Penge, siden jeg byggede mit nye Hus,« og det byggede han i 1885: To selvstændige Bygninger, Beboelse og Smedie; fra den Tid blev Trine fri for at faa de lange Stykker Jern, der var i Essen, stukket ind i Sengen gennem et Hul i Muren.

Det var ved den, for Samfundet som Helhed saa betydningsfulde politiske Kamp i 1890—91, at Grovsmeden afgav sin Stemme ved Folkethingsvalget; det gjorde han aldrig mere, han beholdt sin politiske Mening for sig selv, men han holdt stadig Randers Amtsavis til sin Død. Ved den Tids Folkethingsvalg kunde Borgerne faa tildelt et eller flere Sogne til Afgivelse af Stemmer, og saa havde de samtidig Udskænkingsret; det var jo nærmest Kaffeponser, det gjaldt. Grovsmeden havde, til Held for ham, faaet tildelt to af de længst borte-liggende Sogne, endda i hvert sit Hjørne af Kredsen, og da Punsesoldet var allerbedst igang, begyndte der at blive hvisket om Værens Stemme; det varede ikke længe, før Grovsmeden hørte Snakken; han indrømmede straks, hvem han havde stemt paa, for, som han sagde, han mente, enhver maatte i saadanne Tilfælde have Lov at gøre, som han tyktes. Gæsterne mente noget andet, og der blev ret hurtigt almindeligt Opbrud. Dette skadede Grovsmeden i hans Næring et Par Aars Tid, men saa kom de svigtende Kunder i Kraft af det gode Arbejde tilbage igen. Grovsmeden brugte dog ofte senere følgende Visdomsord: »Husk paa! Det er dine Venner, Du skal leve

af.« Aarene gik med smaa Fremskridt og Forbedringer, ingen Katastrofer, der kunde ryste Smedeforretningen i dens Grundvold, heller ikke Stor-Lockout'en i 1899 mærkedes stort; kun kom der en Del arbejdssøgende Svende, som gerne vilde tjene lidt i det skjulte, lidet anede nogen af de to Parter, Svende og Mestre, at den Frihedsperiode, som de havde haft fra Laugenes Ophævelse i 1857—58, nu var forbi. Svendelønnen var nu blevet til 7 Kr. om Ugen, Materialerne steg, forstaaet saaledes, at mange af de Ting, der før blev lavet af Affaldet, gamle Sko og Hjulringe, nu blev købt, f. x. Hjul og Bræddebolte og Møtrikker. I 1900 købtes en Bukkemaskine til Hjulringe og i 1905 en Thurmers Patent Klup, men denne saavel som en Nedstrygerklinge laa aldrig i Værkstedet og blev kun brugt ved særlige Lejligheder; skulde et Stykke Jern deles, kunde det jo varmes og hugges over. Handel med Redskaber og Maskiner var nu begyndt og skulde jo give Fortjeneste, ogsaa til Grovsmeden, men solgte han en ny Plov, maatte han gerne tage den gamle i Bytte, og det gode Jern i en saadan udtjent Plov, der før i Tiden var blevet smedet op, blev nu lagt i Brokkassen; den ny Tid fordrede nyt Jern, det var nemmere og hurtigere — og Fortjenesten —? Solgte han en Hestrive, var Prisen 105 Kroner, men de 5 Kroner fik han nu aldrig, og for Resten af Fortjenesten 10 Kroner, skulde han saa først ud at sælge den, dernæst samle den, naar den kom hjem, og somme Tider ogsaa levere den; der gik nemt 2 Dage tabt.

Grovsmeden var konservativ; den 10 Krone, der i hans unge Dage var mange Penge, blev ved med at være mange Penge, selv om dens Værdi i Virkeligheden var halveret; hans Anerkendelse som Betaler gjorde, at han kun een Gang aarlig, naar han havde faaet lidt Penge ind efter Nytaar, stak Tegnebogen i Lommen, tog til Leverandørerne og betalte sidste Aars Indkøb, og det skete ofte, at Priserne i Aarets Løb var steget, uden at han havde lagt Mærke til det paa Fakturaerne, saa Udgifterne oversteg Indtægten. Grovsmeden kunde og vilde ikke følge med Tiden. I 1913 vilde han ikke give en Svend 18 Kroner om Ugen, han vilde give 15 Kroner; Svenden rejste, men Grovsmeden førte Forretningen videre til 1916, da var Svendelønnen steget til 16 Kroner — om Dagen — saa fandt han det paa Tide at holde op efter at have været Mester i 50 Aar; de sidste Aar gav ham kun større og større Tab.

Jørgen, Grovsmeden, døde i 1923, Trine i 1926. Dette dygtige og stræbsomme Ægtepar erindres nu ved et Broncerelief paa deres Gravsten paa Mariager Kirkegaard, rejst dem af Een, der holder Mindet om dem højt i Ære.

A. Jensen, Museet i Assens.

Fra Randers Museum

AF LÆRER OLE WARTHØE HANSEN

Lige i yderkanten af museernes arbejdsområde ligger de ofte upåagtede, men ikke desto mindre meget betydningsfulde historiske mindelser, der hedder billeder af enhver art, gamle breve, skøder, attester, forhandlingsbøger og regnskaber m. m. Egentlig hører den slags vel ikke hjemme i et museum, men alligevel ejer Randers Museum en del billeder og arkivalier, som hidtil blot har været gemt ned i skuffer og kasser. Ligeledes må der rundt om i gamle Randers-borgeres gemmer ligge billeder og gamle papirer, som før eller siden vil blive kastet bort, og som derfor engang bør afleveres på et sted, hvor de kan blive bevarede for eftertiden.

Dette års mest betydningsfulde museale nyvinding er vel nok oprettelsen af

Byhistorisk Arkiv,

en selvstændigt arbejdende institution under Randers Museum, der vil sørge for konservering og opbevaring af gamle billeder og dokumenter.

Randers kommune har velvilligst overladt museet lokaler på det gamle rådhus, hvor nu arkivet er i færd med at blive indrettet, lige som der fra kommunen er stillet midler til rådighed til den praktiske indretning.

Randers Museum har i årets løb med enkelte stykker fra museets samlinger deltaget i to københavnske udstillinger.

1. Håndværksrådet (Fællesrepræsentationen for dansk håndværk) afholdt i Forum i København i tidsrummet 30. april—9. maj 1954 en udstilling i anledning af sit 75 års jubilæum. Hertil havde man udbedt sig museets støtte, og Randers Museum udlånte i denne anledning adskillige stykker laugssager (pokaler, bægre, skilte m. m.) samt værktøj.

2. *Dansk kulturhistorisk Museumsforening* arrangerede i oktober

1954 i anledning af 25 års jubilæet en udstilling på Nationalmuseet.

Dette var en udstilling af provinsmuseernes bedste stykker, og Randers Museum deltog i denne udstilling med ialt atten stykker: seks stykker fra oldtid, to stykker kirkelig middelalder, et sværd, træskærerarbejde, flere stykker gammelt Randers-sølv, fajancer og to stykker pottemagerarbejde.

Randers Museum, der i samarbejde med Historisk Samfund plejer at arrangere et par fællesmøder med foredrag i Helligåndshuset, har i dette år kunnet byde på et stykke korrekt historie, opført som teaterforestilling.

»Livet i en Randers-købmandsgård 1840« var skrevet af kontorchef Povl v. Spreckelsen på grundlag af mange års syslen med Randers bys historie, og dette stykke teater, der samtidig var et korrekt tidsbillede fra året 1840, blev til ved samarbejde mellem de to institutioner. De optrædende var alle nært knyttet til museet og Historisk Samfund, og der spillede fire aftener for ialt 700 tilskuere. Den sceniske ramme var museets gamle købmandsbod fra Udbyhøj, der endnu ikke har fået en endelig værdig plads, men er stillet tilbage i ubemærkethed på Helligåndshusets loft.

Ved et samarbejde mellem Randers Museum og Amtsarbejdsanvisningskontoret i Randers paabegyndtes i august 1953 med Centralbibliotekets bistand, udarbejdelse af et stikordskartotek over lokalhistorisk litteratur inden for Randers Museums regionale arbejdsområde. Det blev en arbejdshæmmet mand, hr. Børge Bloch-Petersen, der fik denne opgave tildelt. Arbejds- og Socialministeriet har udredt hele arbejdslønnen, og man har meddelt museet, at hr. Bloch-Petersens arbejdsperiode ikke kan forventes forlænget ud over den 1. januar 1955.

Man har nu et godt overblik over det arbejde, der blev sat i gang i august 1953. Der vil pr. 1. januar 1955 foreligge et nogenlunde fuldstændigt og afrundet stikordskartotek over alle registre og bibliografier. Hermed er denne sag dog ikke tilendebragt. Senere må der følge en omhyggelig gennemlæsning af alt trykt historisk kildemateriale; men dette er en langtidsplan og fremtidsmusik. — Foreløbig er hr. Børge Bloch-Petersens arbejde i museets tjeneste afsluttet pr. 1. januar 1955, og fra museets side siger man ham tak for pligtopfyldende og dygtigt arbejde gennem halvandet år.

I. Forhistorisk Tid

Det er kun sparsomt, hvad der i år kan berettes om forhistoriske fund og nyhervervelser.

1. Midt i maj måned 1954 var gårdejer Kirketerp, Støvring (matr. nr. 7. A. Støvring) under pløjning stødt på en kværnsten, der ved nøjere eftersyn viste sig at sidde øverst i sydvæggen på en *stensat grav fra romersk jernalder*. Da gårdejeren under arbejdet desuden fandt lerkarskår, sendte han straks bud til Randers Museums tillidsmand på stedet, hr. lærer Sv. A. Jensen, der sammen med en anden interesseret mand i Støvring, hr. Due, foretog en foreløbig undersøgelse. Lærer Jensen underrettede derpå Randers Museum, der foranledigede en fuldstændig undersøgelse og tømning af graven.

Den ikke særligt store, men smukt stensatte grav indeholdt skaar, der blev til tre hele kar af almindelig type. Desuden opsamledes talrige skår, der dog ikke har kunnet samles, men som utvivlsomt stammer fra en »vase«, en stor, flad skål og et par mindre kar. Som det undertiden hænder i jernaldergrave, var der også her en amulet: et forstenet søpindsvin, som lå ca. 10 cm over gravens bund.

2. *Fund fra romersk jernalder i Klattrup pr. Havndal.*

Uddeler Rasmussen i Havndal underrettede i april måned Randers Museum om, at der på en mark tilhørende gårdejer Anton Beck (matr. nr. 4, A af Klattrup) under markarbejdet var fundet lerkarskår.

Der er tidligere på samme mark gjort fund fra romersk jernalder, idet Randers Museum i maj 1952 undersøgte en mindre stensat grav og hjembragte et par lerkar af almindelig type. Knap 100 m fra dette sted, på bankens svagt skrånende syd-hæld var det nye fund gjort. Den dybt pløjende traktorplow havde fjernet den øverste del af et stort lerkar, hvis bund (diameter: 21,5 cm) stod ca. 50 cm under jordoverfladen. Det må have været et stort kar engang. Endnu var der ca. 35 cm karvæg tilbage; største diameter har været ca. 52 cm. I lerkarrets umiddelbare nærhed var ploven stødt på to kværnsten og dertil hørende knusesten.

Marken er mange steder oversået med potteskår, og der hvor skårene lå tættest var det svært fristende at se nærmere på de dybere liggende jordlag. Gårdejer Anton Beck viste museet den store imødekommenhed og venlighed at lade et hjørne af marken ligge fri for afgrøde dette år, og idet man søgte hjælp hos den lokale afdeling af Jydsk Arkæologisk Selskab, har museet i sommerens løb, bistået af uddeler Rasmussen og postbud Villy Jensen, Havndal, foretaget en prøvegravning. Denne gravning er endnu ikke tilendebragt, blandt andet fordi vejret i år atter og atter har drillet; men efter de foretagne undersøgelser kan der siges følgende: I det afdækkede

felt (ca. 8×15 m) er der fremkommet mængder af potteskår, enkelte med ornamentik, der kunne tyde dels på keltisk, dels på romersk jernalder. Der er områder med sort jord og mange skår, og der er områder med fast (i mange tilfælde rødbrændt) lerbund uden skår. Noget egentligt mønster i fyldlagene har det ikke været muligt at påvise. Der er fundet adskillige knusesten og slagsten (indtil dato ca. 20). Stumper af forkullet træ ligger hist og her. Adskillige skår har været udsat for så stærk varme, at de er blevet bulede og forvredne, og i mange tilfælde er skårrenden »smeltet«. Af særlige fund skal nævnes to brudstykker af en flad, gennembrudt lerplade. Hullerne er pænt ordnede i rækker, og redskabet kunne nok tænkes at have været anvendt som si. Adskillige steder ligger — mere eller mindre tæt — stumper af brændt lerklining, og her iblandt er flere velbevarede stykker med grenaftryk. Alt ialt må fundet betegnes som boplads fra romersk jernalder.

Efterårsplojningen skulle give mulighed for at gøre nogle værdifulde iagttagelser, men der skal omfattende og langvarige undersøgelser til for at bringe os ordentlig ind på livet af jernaldersamfundet. — Når dette kan ske er usikkert; foreløbig siger vi hr. gårdejer Anton Beck tak for tålmodighed og venlighed i sommeren 1954.

II. Historisk Tid

Til håndværkerudstillingen i Forum sendtes ikke blot sager fra museet, men i et enkelt tilfælde havde en gammel Randers-håndværker, bødker Albrechtsen i Nygade, lånt udstillingen nogle genstande. Disse sager: en snittebænk og to knive samt en passer af træ blev efter udstillingen overdraget til Randers Museum.

Randers-sølv. Randers er en by, der er kendt for mange ting. Det kan oven i købet gå an at tale om Randers-sølv. Byen har nemlig blandt sine gamle sølvsmede adskillige navne, der nævnes med hæder for deres smukke og særprægede kunsthåndværk. Museet ejer en god lille samling, der vokser år for år. Dette skyldes ikke mindst museumskonsulent P. Halkjær Kristensen, Nationalmuseet, der altid gør museet opmærksom på, når gammelt Randers-sølv er på auktion, og gerne hjælper museet med at erhverve det. For nogen tid siden havde Randers Museum således udsigt til et pragtstykke af en sølvterrin af Peter Norman (mester 1747—61), men denne »kronjuvel« gik desværre denne gang vor næse forbi. Randers Museum er dog taknemlig også for de mindre storslåede eksempler på gammel dansk sølvmedekunst. Museet har i år erhvervet en sølvspiseske (af

Jørgen Friis, født ca. 1739), et saltkar (af Christian Peder Høvring, født ca. 1728), et krudthorn af udskåret narhvaltand med sølvmontering (muligvis af sølvsmedemester Søren Petersen i Randers, ca. 1800).

I årets løb har museet modtaget flere samlede gaver. Således har frøken Emily Maarup, Støvringgård, overdraget Randers Museum et maleri af premierløjtnant I. M. v. Maarup samt et stateligt guldur.

Fru Andrea Hansen, Hornbæk, har givet os en barnevogn fra slutningen af forrige århundrede, en stol, en garnvinde, en glaskaraffel og flere gamle glas.

Efter frøken Kragballes dødsbo modtoges et maleri (gammelt Randers-motiv: Østergrave 3). Dette billede er vel ikke den store kunst, men det er af ubestridelig topografisk værdi og er sammen med andre billeder og daguerreotypier et værdifuldt supplement til Byhistorisk Arkiv.

Til Byhistorisk Arkiv er desuden modtaget adskillige andre billeder — og her skal også nævnes en samling signeter, som stammer fra Randers borgmesterkontor.

Museet har i år modtaget enkelte dragtdele. Her skal blot nævnes en grålig-brun silkekjole fra midten af 1800-tallet, en gave fra fru skoleinspektør Brix Agner.

Frøken Martha Nellemann, Randers, som ofte har betænkt Randers Museum, har i år skænket os et meget smukt og værdifuldt manicure-sæt-futteral af porcelæn, dekoreret med rokoko-motiver — samt en sjalsnål.

Ved køb har museet erhvervet tre gode stykker keramik, alle barselpotter, der stammer fra det nordlige opland. Een af potterne er fremstillet i Sorring. Den gule glasur er lidt defekt, men mellem de dekorative ranker fremtræder tydeligt årstallet: 1852.

Lem—Gimming kommune har nedlagt sit gamle »hånddrevne« brandvæsen, og museet har fra Tjæreby i denne kommune modtaget en særdeles velbevaret brandsprøjte i ovalt trækår med alt tilbehør. Fra samme egn — det ene fra Lem, det andet fra Harridslev — stammer to smedejernsgravkors fra 1870-erne.

Under kommunens arbejde i Slotsgade blev fremdraget to tilhugne granitsten, hvoraf den ene er en tilhugget dør- eller vinduesoverligger. Disse bliver særligt interessante derved, at de med stor sandsynlighed kan have siddet i det gamle Gråbrødrekloster. Nu har de deres plads i museumshaven.

En egetræs-kirkedør fra den nyrestaurerede Gerrild Kirke, som nu er deponeret i Randers Museum, har indtil videre fået plads på Helligåndshusets loft.

Et par notitser

Nyordningen af museets oldsagssamling, der har været forestået af museumskonsulent, dr. phil. Anders Bæksted, skrider nu mod sin afslutning, og i løbet af det kommende år skulle det være muligt at have samlingerne helt klar i ny-opstilling.

Museet har i tidens løb samlet adskillige gamle fotografier, som dog ofte ganske manglede identifikation. Sådanne billeder er på det nærmeste værdiløse, men for at bøde herpå har bestyrelsen et par aftener inviteret nogle af byens ældre borgere til museet, hvor man gennem samtaler er nået frem til sikker bestemmelse af adskillige billeder.

Ved museets lille afdeling (bymuseum) i Helligåndshuset har der ikke i årets løb været foretaget ændringer.

Ole Warthoe Hansen.

Større arbejder ved Randers Amts kirker 1954

VED PROVSTERNE HEIN, ASMUND OG RIISAGER

Djurs Nørre og Sønder Herreders Provsti

Hammelev Kirke har 1953 og 1954 gennemgået en omfattende restaurering. Udgangspunktet for den ydre istandsættelse har været kirkens nordside, der står uberørt fra den romanske tid som det bedst bevarede parti af samtlige kridtstenskirker på Djursland. Under Nationalmuseets tilsyn er murværket rensat for kalk og udbedret. Det står nu i ren kridt, så at enkeltheder, der før var tilsløret af kalkning, træder klart frem, især arkadefrisen med de rigt varierede dværgsøjler og nordportalen.

Arbejdet lededes af arkitekt Aksel Skov, Aarhus, og har iøvrigt af udvendige arbejder omfattet fornyelse af taget, delvis skalmuring af tårnet og udbedring af våbenhusets murværk. Indvendig er gulvet sænket og væggene afrenset, så at materialet også her gør sig gældende, omend det indre er kalket påny. Stoleværket er fornyet med pultbelysning på stoleryggene; herudover belyses rummet af enkelte lampetter. Altertavle og prædikestol er istandsat af kirkemaler Kristiansen, Silkeborg. Samlet udgift 86.000 kr., heri indbefattet de endnu ikke fuldførte nye alterbilleder.

Restaureringen af *Gjerrild Kirke* er afsluttet med genopstilling og staffering af den barokke altertavle fra ca. 1700. Stafferingen er på grundlag af de fundne spor foretaget af kunstmaler Mogens Jørgensen, udelukkende med en sort temperafarve og guld. Tavlen er en berigelse for kirkerummet, og sammen med det øvrige inventar, som i 1953 stafferedes af samme kunstner, udgør den en skøn helhed.

Anholt Kirke fra 1818 er i sommeren 1954 underkastet en omfattende istandsættelse. Kirkens skifertag er afløst af tegltag med fornyelse af tagværk og bjælkeloft. I stedet for den tidligere kakkelovn er installeret et varmlufts-konditioneringsanlæg. Gulvet er fornyet og stoleværket omstillet og delvis fornyet. Kirkens belysning er nyindrettet med pultbelysning i stolene og nogle ældre lampetter på væg-

gene; de gamle kroner er derimod bibeholdt med levende lys. Kirkemaler Johs. Madsen, Aalborg, har udført farveafsætning og stafferet prædikestolen og alterbilledets ramme. Arbejdet er ledet af arkitekt Edv. Thomsen, Randers, og har medført udgifter på ca. 78.000 kr. Under arbejdet blottedes fundamenterne af den ældre kirke fra reformationstiden; det kan således fastslås, hvad tidligere er betvivlet, at den nuværende kirke er bygget på den gamle tomt.

Rougsø og Sønderhald Herreders Provsti

Året har bragt vidnesbyrd om, at det undertiden er vanskeligt at blive færdig med hovedstandsættelsen af en kirke, næsten vanskeligere end at få begyndt:

Vivild Kirke blev taget i brug efter omfattende istandsættelse december 1953, men endnu idag (nov. 1954) har orgelbyggeren ikke fået kirkens orgel færdigt efter genopstillingen. Iøvrigt bragte denne kirkerestaurering et af årets fineste konserveringsresultater: Kirkemaler Johannes Th. Madsen, Aalborg, afrensede og præparerede Vivild-prædikestolen, så den nu er en seværdighed af rang.

Auning Kirke blev også genåbnet inden jul 1953, men Nationalmuseets medarbejdere, som skal behandle de fine kalkmalerier og enkelte inventardele, har ikke haft tid at komme endnu, hvorfor det samlede indtryk af restaureringen først vil kunne fås engang i 1955, forhåbentlig!

Estruplund Kirke har været i arbejde i over 1½ år. Genåbningen finder sted den 12. december i år. Denne kirke var mere brøstfældig end de fleste, og hvad der er vundet af skønhed i det harmoniske kirkerum, er overordentligt. Alle kirkens hvælvinger er smykket med kalkmalerier. Det overhvalvede tårnundertrum er inddraget i kirken, mens det før tjente som brændeskammer. Prædikestolen er restaureret af kirkemaler Madsen. Altertavlen fjernes fra alteret, så apsisvinduet bliver synligt fra kirken.

Alle disse 3 kirker har fået elektrisk opvarmning, og arkitekt Edv. Thomsen, Randers, har forestået arbejdet i dem alle. Disse nyeste værker vidner om, at Randers-egnen i arkitekt Thomsen har en usædvanlig dygtig og samvittighedsfuld restaurator.

I *Pindstrup* (Marie Magdalene Sogn) er anlæg af ny kirkegård netop iværksat. Det er tanken, at der med tiden skal bygges kirke på kirkegården.

I *Fausing* foregår en udvidelse af kirkegården på en del af den tidligere præstegårdshaves grund.

Støvring og Galten Herreders Provsti

Randers Sct. Mortens Kirke: Skibets søndre tag og taget på Kong Hans' Kapel omstøbt og omlagt af blystøber Michaelsen, Hvidbjerg.

Mellerup Kirke: Et modelskib ophængt, skænket af konsul C. A. Boldsen og hustru. En tomastet skibsmodel fra o. 1800. Søfartsmuseet på Kronborg har medvirket som rådgivende, for at modellen kunne blive korrekt.

Ødum Kirke: Den gamle granitfont flyttet ud i koret, det moderne dåbsfad fjernet, det gamle afløb gennem fontens fod åbnet, og en sivebrønd gravet under fonten, således at den gamle font nu bruges igen uden dåbsfad.

Til medlemmerne

Når årsskriftet med denne årgang har ændret udseende, er det ikke blot for at det skal fremtræde så smukt og moderne som muligt, men også for — ved opsætning og skrifttype — at udnytte sideantallet mere effektivt. Derved har vi også søgt at skaffe plads til flere billeder. Formatet er af hensyn til evt. indbinding sammen med tidligere årgange ikke ændret. Bestyrelsen håber meget, at det således ændrede årsskrift vil falde i medlemmernes smag.

18. september holdt Historisk Samfund generalforsamling paa Auning Hotel. Regnskabet godkendtes. Redaktør Thor Møller, Randers, som afgik efter tur som bestyrelsesmedlem, ønskede ikke genvalg; vi beklager dette, men takker ham for meget og meget interesseret arbejde. I stedet valgtes journalist Johs. Rasmussen, Randers. De to andre bestyrelsesmedlemmer, som efter tur skulle afgå, godsejer Aage Brask, Christianslund, og undertegnede, genvalgtes.

Sammen med Randers Museum arrangerede Historisk Samfund en fremførelse af et historisk billede fra den Bayske Købmandsgård i Randers. Kontorchef von Spreckelsen havde skrevet stykket, og det spillede tre aftener — 11., 12. og 13. marts i Helligåndshuset for fulde huse.

18. september var den aarlige udflugt, ligeledes arrangeret i fællesskab med Museet. Kulthuset paa Djursland blev forevist af magister Kjærum, Aarhus, som i et meget interessant foredrag oplyste om udgravningen og fundets karakter. Efter Historisk Samfunds generalforsamling så man Auning Kirke, hvor pastor Bielefeldt viste rundt.

17. november holdt direktør Helge Søgaard, Den gamle By, Aarhus, foredrag med lysbilleder i Helligåndshusets store sal om byen og boligen gennem 400 år.

Endelig har Randers Museum og Historisk Samfund haft en sammenkomst på Museet med de tillidsmænd, som de to institutioner har fået rundt om i amtet. Vi betragter denne tillidsmandsordning som

noget meget væsentligt og ser hen til resultaterne deraf med store forventninger, idet vi er taknemlige over, at så mange har indvilget i at påtage sig opgaven som tillidsmand. Dog vil der, inden ordningen er fuldstændig udbygget, være brug for flere tillidsmænd, og vi henstiller indtrængende til interesserede om at melde sig.

På et bestyrelsesmøde den 19. september besluttede Historisk Samfund at oprette et Amtshistorisk Arkiv. Dette, som naturligvis må arbejde i snævert samarbejde med Randers byhistoriske Arkiv og Randers Museum, måtte komme, idet værdifulde gamle dokumenter, breve, fotografier etc. ellers meget let går tabt. Vi opfordrer dem, der ligger med sådanne arkivsager, om velvilligst at overlade dem til arkivet, og det er utvivlsomt een af tillidsmændenes store opgaver at opspore sådanne gamle dokumenter og billeder.

Men alt dette koster penge; trykningen af årsskriftet er heller ikke blevet billigere p. gr. af tiderne; desuden ville vi meget gerne tjene medlemmerne bedre end hidtil. Bl. a. viser det sig, at meget få lægger mærke til annoncerne i aviserne om møder o. l., hvorfor vi gerne vil kunne sende meddelelse herom ud til hvert enkelt medlem. Bestyrelsen har derfor besluttet at sætte det årlige kontingent op til 8 kr. Hvis De sammenligner årsskriftet med en anden lignende bog i en boghandel, vil De sikkert indse, at kontingentet ikke er for højt, når man af dette ikke alene skal dække årsskriftets trykke- og udsendesomkostninger, men også mødearrangementer, udsendelse af meddelelser til medlemmerne, driften af Amtshistorisk Arkiv m. m. Vi håber derfor, at medlemmerne forstår, at denne kontingentforhøjelse har været nødvendig.

Riisager.

Tillidsmænd

I årbogen for 1953 bragtes en fortegnelse over Randers Museums og Historisk Samfunds tillidsmænd, ialt 28.

Denne liste kan i år suppleres med følgende navne:

Rentier Niels Jensen, Lime pr. Mørke.
Kordegner K. S. Larsen, Søndergade 23, Ebeltoft.
Lærer Sv. Å. Jensen, Støvring pr. Randers.
Martin Hansen, Helsted Mark pr. Randers.
Entreprenør Johs. Sørensen, Årslev pr. Randers.
Lærer Andersen, Sønderbæk.
Sognepræst Kryger Olsen, Haslund.
Frugtavler Niels Hald Christensen, Aalum.

Fhv. gårdejer Bugge Vegger, Kovsted, bor nu i Randers og repræsenterer ikke længere Randers Museum og Historisk Samfund i Kovsted.

Fem og tredive tillidsmænd fordelt rundt om i Randers Amt er ikke nogen ringe begyndelse; men vort mål er en tillidsmand i hvert sogn, og der er langt igen, inden museets og samfundets arbejdsområder er dækket. Hedeselskabets filialbestyrer i Randers, hr. Vagn Lindebo Hansen, har modtaget hvervet som kontaktperson mellem de to institutioner og tillidsmændene. På sine ture rundt om i amtet vil hr. Lindebo Hansen også lejlighedsvis aflægge besøg hos tillidsmændene.

REGNSKAB

for tiden fra 1. oktober 1953 til 1. oktober 1954

Indtægter:

Overført fra forrige år	3.570 66
Tilskud	1.146 64
Renter	79 74
Kontingenter og bogsalg	3.370 80
	<u>8.167 84</u>

Udgifter:

Tryksager m. v.	3.350 85
Honorarer	1.405 10
Kontingenter og forsikringer	82 20
Porto, budpenge og annoncer	229 06
Møder, repræsentation	336 55
Ekspedition, incassation og kasserer	341 90
Kassebeholdning at overføre	2.422 18
	<u>8.167 84</u>

Status pr. 1. oktober 1954.

Aktiver:

Kontant kassebeholdning	9 81
Indestående på giro	406 41
Indestående i Handelsbanken	2.005 96
Obligation (Kreditforeningen: Litra B. nr. 735)	1.000 00
Sparekassen: Nr. 49139	18 01
	<u>3.440 19</u>

Passiver:

Redaktør Dröhse og Hustrus Legat	1.000 00
Redaktør Dröhse og Hustrus Legat	18 01
Kapitalkonto	2.422 18
	<u>3.440 19</u>

Regnskabet revideret og fundet rigtigt.
Kasse-, giro- og bankbeholdning forevist.

Randers, den 28. oktober 1954.

Knud Kjellerup Hansen.

Kay Abrentecht.

Henvisninger og noter

Østrup

¹⁾ Aarhus Stiftsaarbøger V 1912 S. 40–41. ²⁾ Jydske Samlinger 5. Række II Bind S. 284–85. ³⁾ Henrik Petersen: De danske Landbrug ved 1688. ⁴⁾ Fra Randers Amt 1931 S. 51–52. ⁵⁾ Scriptores VI 407. ⁶⁾ Samme 410 og 415 og M. H. Rosenørn: Grev Gert og Niels E. II 185. ⁷⁾ V. Riisager: Kronik Randers Amtsavis 16/8-48. ⁸⁾ Jydske Samlinger 1. Række III S. 348. ⁹⁾ Fr. Hwass: Medd. om Familien Hwass III. ¹⁰⁾ Kr. Erslev: Len og Lensmand S. 121 og 172. ¹¹⁾ D. Kancelliregistranter 1535–50 S. 56. ¹²⁾ Dronningborg Lens Jordebog i Rigsark. Iøvrigt er benyttet: T. Adels Aarbog, Troels Lund: Danm. og Norges Hist. ved 16. Aarh. = Dagligt Liv i Norden begge 5. B. S. 40, (Jakob Lykke), Kancelliets Brevbøger (Dronningborg) M. H. Rosenørn: Grev Gert og Niels E. II S. 185 (Nissen - Ramtens Undersøgelser) I. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Hist. I, Trap og mundtlige Meddelelser af Gaardejerne H. Møller, Møllerup, Martinus Skjødt, Aastrup, og Chr. Winther, Albæk.

Et Relikviefund

¹⁾ Omtalt bl. a. i Randers Amtsavis den 10. og 11. Juni 1948. ²⁾ Se »Der grosse Herder« (Freiburg 1935), B. de Montmelian: St. Maurice et la L. T. (2 Bd. Paris 1888), Stolle: Martyrium der T. L. (1891, Afhandling), Berg: Der hl. Maritus und die T. L. (1895), Johann Peter Kirsch: Kirchengeschichte I, (Side 298), Acta Martyrum 237, Acta sanctorum Bollandistarum Aug. V 794, April II 212. ³⁾ Schultz Forlag, København 1928, Side 30. ⁴⁾ Acta pontificum danica, pavelige Aktstykker vedrørende Danmark 1316–1536, udgivet af Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk V Bind, København 1913. ⁵⁾ For modtagne Oplysninger er jeg bl. a. følgende Tak skyldige: Dr. phil. Pater Alfr. Otto og Rektor, mag. art. Pater Georg Heggum, begge København, samt Forfatteren, Pastor Peter Schindler, Citta del Vaticano.

Kampen om Gaarden

¹⁾ De paagældende Dokumenter har tidligere været kortere omtalt i Litteraturen, bl. a. i Neckelmanns Bog om Randers og af Mogens Lebech i »Randers Købstad«, men efter Opfordring har jeg gjort dem til Genstand for en nøjere Gennemgang; de er trykt dels i Repertorium 1. Række, dels

i Molbech og Petersen: Udvalg af danske Diplomer og Breve. ²) Den Antagelse er fremsat, at denne Raband skulde være af tysk Afstamning, dette er dog ikke videre sandsynligt, naar henses til, at han efter Angivelse i det af ham benyttede Segl havde Truelsen som Patronymikon. Der fandtes i det 15. Aarhundrede en sønderjydske Slægt Raphan, hvis Navn kom af Raphane eller Raphone, der er de norske Ord for Agerhøns. Det er vel ikke tilladt at more sig med at tænke sig, at Niels Truelsen's Efternavn svarer til Barne-sprogets »Rap-and«; Tilnavne med en i vore Øren munter Klang var meget almindelige i Middelalderen. ³) Citaterne fra dette og de i det følgende omhandlede Breve, der alle foreligger paa Dansk i Modsætning til de tidligere refererede Dokumenter, der er affattet paa Latin, er gengiver i moderniseret Sprog. ⁴) Æ. d. A. 2-268 og 3-295, jfr. 3-304 og Rep. I 5706. ⁵) Æ. d. A. 3-167. ⁶) Jfr. Molbech og Petersen: Udvalg af danske Diplomer og Breve. ⁷) Æ. d. A. 1-3. ⁸) Molbech og Petersen: Udvalg af danske Diplomer og Breve. ⁹) Efter Jydske Lovs 2. Bog 100. Kap. kunde dog iøvrigt ogsaa en Husbond ved Tyveri forbyde – foruden sin Hals – ikke alene sin egen Hovedlod, men ogsaa om fornødent til Dækning af Bøder de Parter, som Personer, der var i Fællig med ham, havde i hans Ejendom.

Kejserkrigen

- 1) Viborg landstings dombøger B 1630 og 1635.

Navneliste

AF BIBLIOTEKAR SIGURD KROGH

- Aabo syssel 28.
Aachen 56.
Aakjær, Svend 12, 20, 45.
Aalborg 73.
Aalborghus 78.
Aarhus 81.
Aarhus bispestol, 34 f., 39.
Aarhusgaard 34.
Aars, Søren Jensen, ridefoged, 79, 86.
Aarslev, Christen Michelsen, 84, 85.
- Abbetved, K. Saaby sogn, 11.
Abildgaard, slægten 36.
Adam af Bremen 18.
Agnér, fru Brix, Randers, 106.
Albrechtsen, bødker, 105.
Albæk birk, Støvring h., 34 f.
Albæk, Støvring h., 34, 35, 37, 38, 40.
Alling kloster, Hids h., 40, 42.
Amtsarbejdsanvisningskontoret, Randers, 103.
Amtshistorisk arkiv 112.
Andersdatter, Anna Cathrine, g. m. tobaksfabriker J. S. Lund, 63.
Andersen, lærer, 113.
Andersen, Søren, præst, 78 f.
Anholt 108.
Ankerstjerne, Johan, etatsraad, 59 f.
Apostelgården, Randers, 64.
Arbejds- og socialminist. 103.
Arkona 19 f.
Arup, Erik 26.
Assersøn, Jens 37.
- Auning, Sønderhald h., 109, 111.
Avnsbjerg hgd., Lysgaard h., 38.
- Bachmann, boghandler, 61.
Bagergaarden, Randers, 63.
Balle, Hids h., 39.
Bang, hører, 53.
Baronius, Cæsar, kardinal, 57.
Bay, slægten, 62.
Bay, Anders Carlsen, rådmand, 53.
Bay, Jens Rudolfsen 60, 61.
Bays enke, Hans Nielsen, købmand, 59.
Bayske købmandsgaard, Randers, 111.
Bech, Antoni, kapellan, 53.
Beck, Anton, gårdejer, 104 f.
Belling, Albæk s., 37.
Berthelsen, Chr., overbibliotekar, 58.
Bertelsen Skomager, Laurids, ridefoged, 79 f.
Beutlich, købmand, 61.
Bielefeldt, E., sognepræst, 111.
Biering, feldbereder, 63.
Bild, Hanne Nielsdatter Per Lykkes, 37.
Bille, Frands, lensmand, 42.
Bille, Ove, biskop, 38, 40.
Bille, Steen, admiral, 96.
Bjellerup ladegaard, Dronningborg s., 45.
Bjergby, Borup s., 43.
Blenstrup, Gerlev s., 18 f, 23.
Blicher, St. St. 62.
Blichfeldt, Chr., købmand, 60.
Bloch-Petersen, Børge 103.

- Blodhøj, Lejre, 12.
 Boldsen, C. A., konsul, 110.
 Boldsen, P. C., købmand, 62.
 Bonn 54, 56.
 Borup, J. Chr. tobaksfabrikant
 og købmand, 63.
 Brask, Aage, godsejer, 111.
 Brask, Hendrik, bedemand
 og graver, 54.
 Bredal, Lene 52 f.
 Bredal, Nicolay, borgmester, 53.
 Bredgaard, Rasmus 84.
 Broch, Eske, lensmand, 41.
 Brock, Niels 52 f.
 Bruun, Daniel 19.
 Brødregade, Randers, 43, 59, 63.
 Brøndum hdg., Slet herred, 73.
 Bugge, Niels, til Hald, 71.
 Buggesdatter, Elne
 se Elne Buggesdatter.
 Byhistorisk arkiv 102, 106, 112.
 Bæksted, Anders, museums-
 konsulent, dr. phil., 107.
 Bølle, Ejler Madsen, biskop,
 38, 42.
 Candidus, helgen, 55.
 Cassius, helgen, 54.
 Christensdatter, Kjesten,
 Anders Jensens, 90, 91.
 Christensen, Jens 87 f.
 Christensen, Niels Hald,
 frugtavl, 113.
 Christensen, Per, provst, 85.
 Christian d. III 44.
 Christjensen, Niels, ridder,
 38.
 Clausen, H. V. 12.
 Clausen Skade, Niels
 se Skade, Niels Clausen.
 Clausholm 78 f.
 Clemidsen, Søren, i Rigtrup, 79.
 Constantius Chlorus
 Maximian, romersk kejser,
 54 f.
 Cortsen, Jesper, tobaks-
 fabriker, 59.
 Dal, Poul, fæster, 44.
 Dansbjerg, Skamstrup s., 12.
 Dansk folkemindesamling 27.
 Dansk kulturhistorisk
 Museumsforening 102.
 Degn, Søren,
 se Mortensen, Søren.
 Djurs, se Djursland.
 Djurs nr. herred 108.
 Djurs sdr. herred 108.
 Djursland 37, 108.
 Dollerup sogn, Nørlyng h., 45.
 Dorthea, dronning, 42.
 Dreyer, Hendrich, rådmand, 53.
 Dronningborg 42 f, 79.
 Due, Støvring, 104.
 Dues enke, Hans P., farver, 59.
 Dyrnæs hdg., Linaa sogn, 39.
 Ebbe, biskop, 37.
 Ebbesen, Niels 65.
 Ehnhuus, Erik Frederik,
 farver, 59.
 Eg, Tved sogn, 37.
 Egs, se Isgaard.
 Eiis, se Isgaard.
 Ejlskov, Mads Pedersen 95.
 Elfsborg, Sverige, 26.
 Elmenhoff, bogtrykker, 94 f.
 Elne Buggesdatter, Christiern
 Vendelsbos, 71 f, 75 f.
 Elne, Jens Jensen Førerbasses,
 70,71, 73.
 Elsef, Jens Thorsen Skyttes,
 69 f, 73.
 Erik Ejegod 25, 34.
 Erik Emun 26.
 Eriksen, Niels, til Sørup, 36.
 Erslev, N. Galten s., 43.
 Estruplund, Rougsø h., 109.
 Exsuperius, helgen, 55.
 Fabriksstræde, Randers, 62.
 Farvergården, Randers, 59.
 Faurskov, Lyngaa sogn, 37.
 Fausing, Sønderhald h., 109.
 Feilberg, H. F., 30.
 Feldballe s., Djurs sdr. h. 37, 40.
 Fjeldsted, Mariager landsogn,
 95 f, 98.
 Firetønderstenen,
 Skamstrup s., 12.
 Florentius, helgen, 54.
 Forum, København, 102, 105.

- Fosie, Michael, kapellan, 53.
 Foss, Jens, hospitalsforstander, 53.
 Fransen, Henrik, ridefoged, 81.
 Frederik d. II, 43, 51.
 Friis, Jørgen, sølvsmed, 106.
 Frisbjerg, Lejre, 12.
 Frue kirke i Randers 31.
 Fuchs, rektor, 53.
 Funder, Hids h., 39.
 Fussing, Hans, dr. phil., 89.
 Førerbasse, Jens Jensen, væbner, 71, 73, 77.
 Gadekilden, Randers, 60.
 Galgevangsgård, Østrup, 37.
 Gallevang, Østrup, 37.
 Galten h. 110.
 Galten herredsbog 78.
 Gassum s., Nørhald h., 23.
 Gedsted, Rinds h., 73.
 Gefion, nordisk gudinde, 22.
 Gereon, helgen, 54.
 Gerlev h. 72.
 Gerrild, N. Djurs h., 107, 108.
 Giermand, Rasmus, i Voldum, 79, 83 f.
 Gimming—Lem kommune 106.
 Gjerlev, Kresten, møllersvend, 91.
 Gjern h. 39.
 Gorm den Gamle 34.
 Gråbrødrekloster, Randers, 106.
 Gravlund, Thorkil 10.
 Gregor den Store, pave, 17 f.
 Grysis huolle, Voldum s., 84.
 Gudbjerg s., Gudme h., 21.
 Gudenå 39.
 Gudme s., Gudme h., 21.
 Gyldenstjerne, Knud, til Tim, 87.
 Gødvad s., Hids h., 39.
Håndværksrådet 102.
 Hald hdg., Dollerup s., 45, 71.
 Hämmelev, Djurs nr. h., 108.
 Hansen, Andrea, Hornbæk, 106.
 Hansen, Dines, fuldmægtig, 61.
 Hansen, Johan, vejer og måler, 53.
 Hansen, Martin, Helsted mark, 113.
 Hansen, Per, Svendsbro mølle, 80.
 Hansen, Søren, byfoged, 53.
 Hansen, Vagn Lindebo, filialbestyrer, 113.
 Harald Kesje 26.
 Harridslev s., Støvring h., 38, 106.
 Hee, Niels, hører, 53.
 Helligåndshuset, Randers, 56, 71, 103, 107, 111.
 Helligbjerg, Hald s., 23.
 Helligkilder 26 f.
 Herodes, konge, 54, 57.
 Hestebjerg, Lejre, 12.
 Hjelm 45.
 Hjortebjerg, Skamstrup s., 12.
 Hjorteren den, Lejre, 12.
 Hobro 23.
 Holm, Bendt, købmand, 59.
 Horns h. 11.
 Hornslet s., Ø. Lisbjerg h., 26.
 Hov 18 f.
 Hungstrup, Tvede s., 28.
 Hvallø, Voldum s., 79 f, 85.
 Hwass, Erik, til Ormstrup, 39, 42.
 Hwass, Thore Eriksdatter 38, 39, 42.
 Hvide, slægten, 37.
 Hvidsten, Gassum s., 23.
 Høeg (Banner), Helvig Pedersdatter, Jakob Lykkes, 38.
 Høvring, Christian Peder, sølvsmed.
 Høymark, krigsråd, 63.
 Innocentius, helgen, 55.
 Isgård hdg., Tved s., 40, 41.
 Island 19.
 Iversdatter, Gjertrud, Niels Christjernsens, 38.
 Jelling 20 f.
 Jensen, Anders, husmand, 90.
 Jensen, Jens, husmand, 46, 48.
 Jensen, Niels, birkedommer, 79, 81.
 Jensen, Niels, rentier, 113.

- Jensen, Peder, i Randers, 70.
 Jensen, Sv. A., lærer, 104, 113.
 Jensen, Søren, i Hvallø, 80.
 Jensen, Villy, postbud,
 Havndal, 104.
 Jonsen, Simon, i Randers,
 66 f, 74 f.
 Juel, Erik, landsdommer, 87.
 Julius II, pave, 55.
 Jydske Lov 68, 69.
 Jørgen smed 90 f.
 Jørgensen, Mogens, kunst-
 maler, 108.
 Jørgensen, Niels, tolder, 53.
 Kaas, Ove Ovesen,
 se Ovesen Kaas, Ove.
 Kalentegaarden, Randers,
 62, 63.
 Kalø, Bregnet s., 26.
 Kalø vig 25 f, 88.
 Kareholme, Holbæk s., 28.
 K. Saaby s., Voldborg h., 11.
 Kirkebjerg, K. Saaby s., 11.
 Kirkegade, Mariager, 97.
 Kirkegade, Randers, 64.
 Kirkehøj, Lejre, 12.
 Kirkehøj, Stenlille s., 12.
 Kirkehøj, Vellerup s., 12.
 Kirketerp, gårdejer, 104.
 Kjørbygård hdg., Hasle h., 40.
 Kjørum, magister, 111.
 Kjørby hdg., Slet h., 38.
 Klattrup, Udbyneder s., 104.
 Klode, Bernt, i Aarhus, 81.
 Knud den Store 34.
 Knudsen, Hans, rådstue-
 skriver, 53.
 Knudsen, Peder, i Hadbjerg,
 79.
 Koldinghus 42.
 Korup sø, Feldballe s., 40.
 Korrup hdg., Hellum h., 73.
 Krag, Niels, landsdommer, 87.
 Kragballe, frk., Randers, 106.
 Kristensen, Evald Tang 27.
 Kristensen, P. Halkjær,
 museumskonsulent, 105.
 Kristiansen, kirkemaler, 108.
 Kristiansstad, Skaane, 78.
 Krogballe, Voldum s., 79.
 Kulthuset på Djursland 111.
 Kusk, Laurs 37.
 København 102.
 Køl'n 54 f.
 Kønig, Andreas, præst, 53.
 Ia Cour, Vilhelm, 12, 26.
 Langben, Peder, i Randers,
 65, 70 f.
 Lange, Jens Iversen, biskop, 38.
 Langsø 39, 42.
 Larsen, smedemester, 91 f.
 Larsen, K. S., kordegn, 113.
 Latinskolen, Vestergade,
 Randers, 64.
 Laursen, Niels, ladefoged, 79.
 Lejre, Volborg h., 12.
 Lem, Støvring h., 35, 36, 37.
 Linaa s., Gern h., 39.
 Ljungberg, Helge, sv.
 religionshistoriker, 21.
 Lodehat, Peder, biskop, 36.
 Lund ærkestift 34.
 Lund, Chr. Hugo, farver, 59.
 Lund, Jens Nicolay, post-
 mester, 53.
 Lund, Jens Sørensen,
 tobaksfabrikør, 63.
 Lundske Palæ, Randers, 63.
 Lundergaard hdg., Hjørring
 amt, 73.
 Lunge, Niels, biskop, 36.
 Lunholm hdg., Vendsyssel, 72.
 Lychen, Voldum s., 80, 84.
 Lykke, Ivar, lensmand, 41.
 Lykke, Jakob, lensmand,
 38, 40.
 Lykke, Per, til Stadsgård, 38.
 Lyngaa s., Sabro h., 37.
 Lytken, Poul, orgelmester, 54.
 Løveapoteket, Randers, 62.
 Løvenbalk, Erik, til Avnsbjerg,
 38.
 Løvenbalk, Gert 38.
 Maarup, Emily, Støvringgård,
 106.
 Maarup, J. M. v., premier-
 løjtnant, 106.
 Madsen Bølle, Ejler,
 se Bølle, Ejler Madsen.

- Madsen, Johs. Th., kirkemaler, 109.
- Madsen, Ras 85.
- Magnussen Porse, Bo,
se Porse, Bo Magnussen.
- Margrete, dronning, 65 f.
- Mariager 28, 95 f.
- Mariager kloster 28, 76, 77.
- Marie Magdalene s., Sønderhald h., 109.
- Marsvin, Otto, til Clausholm, 78 f.
- Martyrologium Romanum 54.
- Mathæus, prior, 37.
- Mauritius, helgen, 54 f.
- Melchiorson, G. F., købmand, 59.
- Mellerup s., Støvring h., 28, 35, 37, 110.
- Merløse h. 12.
- Michaelsen, blystøber, 110.
- Michelsdatter, Kirsten 80.
- Mogensdatter, Elne, Jens Niensens, 38.
- Mols 37, 40.
- Mortensen, Søren, degn, 85 f.
- Mostrup gaard, Hald s., 23.
- Munck, slægten 28.
- Munck, Lars, til Hungstrup, 28.
- Munk, Ivar, provst, 67.
- Munk, Jens Nielsen,
se Nielsen, Jens.
- Munk, Niels Christjensen,
se Christjensen, Niels.
- Mus, Erik 39.
- Mus, Thore Eriksdatter, se Hwass, Thore Eriksdatter.
- Mygind s., Sønderhald h., 79, 85.
- Møller, Hjalmar Espen 59.
- Møller, Jens, købmand, 59.
- Møller, Mogens Chr. 59.
- Møller, Thor, redaktør, 111.
- Mørke s., Ø. Lisbjerg h., 24.
- Nationalmuseet 30, 103.
- Nellemann, Martha, Randers, 106.
- Nellemann, P. Schack,
apoteker, 62.
- Nerthus, nordisk gudinde, 22.
- Niels Ebbesens gård, Randers, 59, 64.
- Nielsen, Jens, væbner, 38.
- Nielsen, Laurens, prior, 56.
- Nielsen, Niels, byfoged, 67.
- Nielsen. Søren, i Rigtrup, 84.
- Nielsen, Søren, provst, 85.
- Nissen-Ramten, I. V., 46.
- Nonneklostret, Randers, 66, 68, 71.
- Norman, Peter, sølvsmed, 105.
- Nytorv, Randers, 71.
- Næraa, Nr. og Sdr., Aasum og Skam hrd., 21.
- Nørgård, Karen, i Lychen, 80.
- Nørhald herred 34.
- Nørlund, P., museumsdirektør, 46 f.
- Nr. Onsild, Onsild h., 23.
- Odense 21.
- Olesen, Chr., skovfoged, 88.
- Olsen, Kryger, præst.
- Ommersyssel 11, 22, 28, 31.
- Ommestorp, Mørke s., 39.
- Ommestrup, Mørke s., 24, 26, 28.
- Ommestrupgård, Mørke s., 24, 25.
- Onsbjerg, Samsø, 21.
- Onsild, Onsild h., 21.
- Ormstrup, Houbjerg h., 39.
- Oustrup, Røgen s., 35.
- Ovesen Kaas, Ove, til Ommestorp, 39, 40.
- Paderups hjørne, Randers, 59.
- Pedersdatter, Maren, Jakob Lykkes, 38.
- Pedersen, Jon, i Randers, 66 f, 70, 75 f.
- Persen, Mads, præst, 85.
- Petersen, Ove, lensmand, 40.
- Petersen, Søren, sølvsmed.
- Philipson, Adolf Sem,
købmand, 61.
- Pindstrup, Sønderhald h., 109.
- Porse, Bo Magnussen, biskop, 39, 42.
- Pottemagerhjørnet, Randers, 59.

- Prior, Magnus 70.
 Præstegaarden, Brødregade,
 Randers, 63.
 Pugebjerg, Skamstrup s., 12.
- Rådhuset, Randers, 62, 64, 102.
 Rådhusstræde, Randers, 62 f.
 Rådhusstovet, Randers, 62, 71.
 Raasted, Støvring h., 35.
 Raband, Niels, borgmester,
 67, 70, 116.
 Ramten, I. V. Nissen,
 se Nissen-Ramten, I. V.
 Randers 30 f, 42, 56, 58, 65, 73,
 77, 91, 92, 95.
 Randers, hotel 64.
 Randers amt 108.
 Randers amts historiske
 samfund 30, 103, 111 f, 113.
 Randers borgmesterkontor 106.
 Randers byhistoriske arkiv
 se Byhistorisk arkiv.
 Randers centralbibliotek 103.
 Randers Disconto- og Laane-
 bank 64.
 Randers gasværk 64.
 Randers kommune 102.
 Randers museum 30, 51, 102,
 111 f, 113.
 Randrup, Lars Nielsen, 31.
 Rantzau, Johan, feltherre, 40.
 Rantzau, Ove 41.
 Rasmussen, uddeler, 104.
 Rasmussen, Johs., journalist,
 111.
 Ree, Philip Hartvig, & Comp.,
 62.
 Remstrup, Linaa s., 42.
 Resens byplan 43.
 Ridehuset, Sandgade, Randers,
 64.
 Rigtrup, Voldum s., 79, 81, 88.
 Rimberts Ansgarbiografi 18.
 Rinds h. 73.
 Ringsbjerg, Dalbyover s., 23.
 Ristrup hgd., Sabro h., 38.
 Rohde, N. Bay, købmand, 60.
 Rosenørn, M. H., amtmand, 45.
 Rougsø h. 28, 37, 109.
 Roussell, Aage, arkitekt, 19.
 Rovsø, se Rougsø.
- Rud s., Galten h., 78, 88.
 Røgen s., Gern h., 35.
 Røverskytte, Jens Thordsen,
 se Skytte, Jens Thordsen.
- Sakse 20, 22.
 Samsø 45.
 Sct. Moritz, Schweiz, 54, 56.
 Sct. Mortens kirke, Randers,
 38, 52 f, 57, 71, 110.
 Sct. Mortens s., Randers,
 66, 67, 70.
 Sct. Peders kirke, Randers, 31.
 Sandgade, Randers, 64.
 Scandia, Randers, 64.
 Schindler, Peter 55.
 Schlüntz, bundtmager, 64.
 Schmidt, August F. 27.
 Schmidt, N., boghandler, 59, 61.
 Schmidt, Søren Hansen,
 vinhandler, 60.
 Schweiz 54 f.
 Schütte, Gudmund 12.
 Schou, Jacob, købmand, 59.
 Seefeld, Jakob 43.
 Seip, N. W., lithograf, 58, 59.
 Silkeborg 38 f, 42.
 Silkeborg Langsø se Langsø.
 Simonsen, Søren, borgmester,
 52 f.
 Sitten, Schweiz, 55.
 Skaadebakken, Hjelm, 45.
 Skaane 78.
 Skaarup, Jørgen Thomas,
 apoteker, 53.
 Skade, Niels Clausen, biskop,
 39 f, 42.
 Skals å 23.
 Skamstrup s., Tuse h., 12.
 Skeel, Chresten 43.
 Skippinge h. 12.
 Skjoldbjerg, Vellerup s., 12.
 Skomager, Laurids Bertelsen,
 se Bertelsen Skomager,
 Laurids.
 Skov, Aksel, arkitekt, 108.
 Skram, Jørgen, til Tjele, 42 f.
 Skram, Niels, til Urup, 42 f.
 Skytte, Jens Thordsen, væbner,
 66 f, 73 f.
 Skytte, Thord 77.

- Slagelse h. 12.
 Slotsgade, Randers, 64, 106.
 Snoldelev s., Tune h., 20.
 Snorre 22.
 Soloturm, Schweiz, 54.
 Somerfeldt, Christian, hører, 53.
 Sommer, Jens, købmand, 64.
 Sorning, Gern h., 106.
 Sperling, P. M., bager, 59.
 Sperling, Søren Ditlev, vinhandler, 59.
 Spiild, Niels, amtsforvalter, 53.
 Spreckelsen, Povl v., kontorchef, 103, 111.
 Stadsgård hdg., Ormslev s., 38.
 Steens, Bodil, på Dronningborg, 62.
 Stenlille s., Merløse h., 12.
 Stigs mølle, Lem sogn, 36.
 Stjernholm hdg., Horsens, 89.
 Stolsbjerg, Gerlev s., 23.
 Storegade, Randers, 59 f.
 Strengnæs, Sverige, 36.
 Strubæ, Palle Jonsen, 67, 68, 75.
 Strømmens maskinfabrik, Randers, 64.
 Stygge, Hans, lensmand, 40, 42, 44.
 Stygge, Ulrik, biskop, 39 f, 42.
 Styrmand, Chr., fæster, 41.
 Støvring h. 34, 110.
 Støvring s., Støvring h., 35, 37, 104.
 Sukkerhuset, Randers, 62.
 Suoelgaard, Voldum s., 79.
 Suoelgaard, Peder 84, 85.
 Svaneapoteket, Randers, 60.
 Svejstrup, Lyngaa s., 37.
 Sven, biskop, 37.
 Sven Estridsen 34, 35.
 Svendsbro mølle 80.
 Sæbol i Dyrefjord, Island, 19.
 Sædde, Mellerup sogn, 35, 41.
 Søby s., Sønderhald h., 85.
 Søfartsmuseet, Kronborg, 110.
 Søggaard, Helge, museumsdirektør, 111.
 Sdr. Vinge, Middelsom h., 91.
 Sdr. Onsild s., Onsild h., 23.
 Sønderbro, Randers, 59, 64.
 Sønderhald h. 34, 37, 109.
 Sørensdatter, Else, Søren Mortensens, 85.
 Sørensen, Aage 9 f, 17 f, 20, 23 f, 73, bibliografi 32—33.
 Sørensen, Christen, i Voldum, 79.
 Sørensen, S. C., konsul, 59.
 Sørensen, Jens, i Galten, 79.
 Sørensen, Johs., entreprenør, 113.
 Sørensen, Peder, Suoelgaard, 79.
 Sørensen, Poul, i Mygind, 79.
 Sørensen, Thomas, i Galten, 79.
 Sørup, Lem s., 35 f.
 Taastrup, Feldballe s., 37, 40.
 Tacitus, romersk historiker, 22.
 Thebaiske legion 54, 56 f.
 Theben, Ægypten, 54.
 Thing- og Arresthuset, Randers, 64.
 Thomsen, Edv., arkitekt, 109.
 Thordsen, Niels, præst, 70.
 Thordsen Skytte, Jens, se Skytte, Jens Thordsen.
 Thorup, Middelsom h., 91, 92.
 Titusind martyrer, De 52 f.
 Tjæreby, Gimming s., 106.
 Tordrup ladegård, Ørum s., 41 f.
 Torsager s., Ø. Lisbjærg h., 21.
 Torslunde, Fuglse h., 21.
 Torvegade, Randers, 60, 62, 64.
 Torvekilden, Randers, 62.
 Trier 54, 56.
 Trine, g. m. Jørgen Smed, 96 f.
 Trudsholm hdg., Gerlev h., 71, 73.
 True, Svenstrup s., 96 f.
 Tuse h. 12.
 Tved s., Mols h., 37.
 Tvede s., Nørhald h., 28.
 Tvillum s., Gern h., 39.
 Tyge, biskop, 37, 45.
 Tærkelsen, Søren, kirkevæрге, 54.
 Udbyhøj 103.
 Udsøn, Sven, biskop, 35 f.

- Ugotsøn, Peder, biskop, 45.
 Uldall, F., arkitekt, 46.
 Ulvig, Merløse h., 12.
 Upland 20.
 Upsala (Gammel Upsala) 19 f.
 Ursus, helgen, 54.
 Uskyldige Børn, De, 52 f.
- Valdemar Christoffersøn**
 (Atterdag) 28, 65, 74.
 Wallenstein 78, 79.
 Wallis, kanton, Schweiz, 54 f.
 Varberg, Sverige, 26.
 Wedege, Søren, provst, 53.
 Vedel, Anders Sørensen 13.
 Vegger, Bugge, fhv. gårdejer,
 113.
- Vellerup s., Horns h., 11.
 Vendelbo, Christiern, til
 Trudsholm, 71 f, 75 f.
 Vendelbos gård, Randers,
 70, 71, 73.
 Vendsyssel 72.
 Vesborg, Samsø, 45.
 Vestergrave, Randers, 60.
 Westermann, C. F. T.,
 købmand, 59.
 Vestervig kloster 72.
 Vibergs præstehistorie 78.
 Viborg 21, 70, 72.
 Viborg landsting 78, 85 f.
 Viborg, Jakob 85.
 Victor, helgen, 54 f.
- Vigård, K. Saaby s., 11.
 Vigård, Stenlille s., 12.
 Viggård, Vellerup s., 11.
 Wilder, se Wille, Niels.
 Wille, Niels, byfoged, 70, 75.
 Vinskov, Skamstrup s., 12.
 Vitalis, helgen, 55.
 Vivild, Sønderhald h., 109.
 Voldborg h. 11.
 Voldum s., Galten h., 78 f.
 von Hatten, Jens, rådmænd, 53.
 von Herlog, Movrids,
 lensmand, 41 f.
 Vor Frue kloster, Randers, 76.
 Vorbatz, se Førerbasse,
 Jens Jensen.
 Værum s., Galten h., 85.
- Xanten, Tyskland, 54, 56.**
- Ærtebjerg, Skamstrup s., 12.**
Ærtedalen, Lejre, 12.
- Ødekirker 9 f, 17 f, 20, 23,**
29, 31.
- Ødum, Galten h., 110.
 Øm kloster 45.
 Øm klostres krønike 35.
 Ørbyggersaga 19.
 Ø. Lisbjerg h. 26.
 Østergrave, Randers, 59, 106.
 Østrup, Albæk s., 34 f.

Indhold

Forfatteren <i>Martin A. Hansen</i> , Lejre: Viernes Gaader	side 9
Lærer <i>Ole Warthoe Hansen</i> , Randers: Lokalhistorikeren <i>Aage Sørensen</i>	– 24
Lærer <i>Ole Warthoe Hansen</i> , Randers: Aage Sørensen – bibliografi	– 32
Gårdejer <i>Aage Sørensen</i> , Mellerup: Østrup	– 34
Kontorchef, cand. polit. <i>Kjeld Olsen</i> , Randers: Et Relikviefund i Sct. Mortens Kirke	– 52
Kontorchef <i>Povl von Spreckelsen</i> , Randers: 5 Gadebilleder fra Randers for ca. 100 Aar siden	– 58
Godsejer, cand. jur. <i>Aage Brask</i> , Christianslund: Kampen om Gaarden i Randers næst vesten for Peder Langbens	– 65
Lærer <i>Alfred Kaae</i> , Thorsted: Fra Kejserkrigens tid	– 78
<i>Anthøn Jensen</i> , Assens: Grovsmeden	– 90
Lærer <i>Ole Warthoe Hansen</i> , Randers: Fra Randers Museum	– 102
Provsterne <i>H. K. Hein</i> , Grenaa, <i>J. Asmund</i> , Ørsted, og <i>V. Riisager</i> , Randers: Større arbejder ved Randers Amts kirker 1954	– 108
Provst <i>V. Riisager</i> , Randers: Til medlemmerne	– 111
Tillidsmænd	– 113
Regnskab	– 114
Henvisninger og noter	– 115
Navneliste	– 117

ANDELSBANKEN

A. m. b. A.

Randers Afdeling

Jobs. Christensen

VEJLE STØBEGODS . RANDERS

AKTIESELSKABET

BANKEN FOR HOBRO OG OMEGN

C. O. GRANDJEAN

Tlf. 55 - 75 . Randers

M. Jensens Boligmontering

Torvegade 8 . Randers

Sparekassen for Grenaa og Omegn

STIFTET 1856

FIRMA

WELLØV & OTTESEN

Aktieselskabet

CHR. BOLDSSENS EFTF.

Jern- & Staalforretning . Randers

AKTIESELSKABET

BANKEN FOR RANDERS OG OMEGN